DİYALEKTİK MATERYALİZM:2

TARİHSEL MATERYALİZM

MAURICE CORNFORTH

EL YAYINLARI

DİYALEKTİK MATERYALİZM : 2

TARİHSEL MATERYALİZM

MAURICE CORNFORTH

Çeviren : CEM GÖNENÇ

EL YAYINLARI

El Yayınları, 01 Bilim-Araştırma : 3, Genel Sıra No: 4, Diyalektik Materyalizm: 2, Yazan: Maurice Cornforth, Kapak Düzeni: Ayşegül Safkan, Dizgi-Baskı-Cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri: Tel: 526 84 42

1. Baskı : Aralık 1987

El Yayınları : Piyerloti Cad. No: 53/6
Çemberlitaş — İSTANBUL

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Bu cilt, bu yeni basımda o kadar çok gözden geçirilip değiştirildi ki, hemen hemen yeni bir kitap haline geldi. Bu kapsamlı değişiklikler, herhangi bir türden dogmatizmi kökünden söküp atma ve teoriyi uygulama, olayların gerçek seyrine daha uyumlu kılma çabasıyla yapıldı.

İkinci kısım kısmen **Günümüzde Marksizm**'de **(Marksizm Today)** 1960 Nisan'ında yayınlanan «Bilim olarak Marksizm» üzerine bir makaleye dayandırılmıştır.

Londra — M. C.
Mayıs, 1962

Aynı yazarın bu ciltle paralel yapıtları şunlardır:
Materyalizm ve Diyalektik Yöntem
Bilgi Teorisi
Bilim İdealizme Karşı
Açık Felsefe ve Açık Toplum
Marksizm ve Dilbilim Felsefesi
Komünizm ve İnsani Değerler

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM — BİLİMSEL SOSYALİZM

Kapitalizm ve Sosyalizm ... 9
Sosyalist Teori ve İşçi Sınıfı Hareketi ... 11
Marksist Toplumbilim ... 13

İKİNCİ BÖLÜM — MATERYALİZM ve TOPLUMBİLİM

Materyalist Tarih Anlayışı ... 19
Toplumsal İlişkiler ve Toplumsal Gelişimin Yasaları ... 20
Toplumsal Bilimin Temelleri ... 23
Genel Yasalar ve Özel Olaylar ... 27
İnsanların Niyetleri ve Nesnel Yasa ... 29
İlerleme Yasası ... 33
Bilimsel Teori ve Toplumsal Pratik ... 35
İşçi Sınıfı Hareketinin Teorisi ... 38
Toplumbilim ve Komünizm ... 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — ÜRETİM ARAÇLARI

Yaşam Araçlarının Üretimi ... 45
Üretim ve Mülkiyet ... 46
Sömürü ... 49
Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri ... 55
Toplumsal - Ekonomik Oluşum ... 57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — TOPLUMSAL GELİŞİMİN TEMEL YASASI

Üretim Güçlerinin Gelişimi ... 69
Kendiliğinden ya da Planlanmamış Hareket ... 72
Üretim İlişkilerinin Değişmesi ... 74
Toplumsal Değişimin Devindirici Gücü Olarak Sınıf Mücadelesi ... 79

Bireyler ve Sınıflar ... 83
Devlet ve Devrim ... 86
İlerleme ve Sömürü ... 89
Sosyalist Devrim ... 93

BEŞİNCİ BÖLÜM — TOPLUMSAL ÜSTYAPI

Toplumsal Varlık ve Toplumsal Bilinç ... 101
Temel ve Üstyapı ... 103
Tarihsel Açıklamanın Yöntembilimi ... 107
Kaba (Vulgar) Marksizme Karşı Tarihsel Materyalizm ... 111

ALTINCI BÖLÜM — SINIF FİKİRLERİ VE SINIF EGEMENLİĞİ

Kuruluş (The Establishment) ... 119
Egemen Sınıf ve Egemen Fikirler ... 122
Aydınların Rolü ... 124
Üstyapının Dönüşümü ... 127
Kurumlar, Fikirler ve Sınıflar ... 131

YEDİNCİ BÖLÜM — SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Toplumsal Üretim ve Toplumsal Mülkiyet ... 137
Sosyalizme Giden Yol ... 139
Sosyalist Planlama ... 144
Sosyalizmden Komünizme ... 148
Emeğin Durumu ... 150
İşbölümü ve Birey ... 153
Tek Bir Kamu Mülkiyeti Biçimi ... 155

SEKİZİNCİ BÖLÜM — İNSANCA BİR YAŞAM TARZINA DOĞRU

Sosyalizmden Komünizme Geçiş Önlemleri ... 161
Komünizme Geçişte Devlet ... 162
Komünist Partinin Rolü ... 165
Sosyalist Kuruluş (Establishment) ... 167
İnsanın Doğa Üzerindeki Egemenliği ... 170
Yabancılaşma ve Soğumanın (Estrangement) Sonu ... 172
Komünist Toplumun Geleceği ... 175
Sonuçlar ... 178

OKUMA LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİMSEL SOSYALİZM

Birinci Bölüm

BİLİMSEL SOSYALİZM

Kapitalizm ve Sosyalizm

Sosyalizm düşüncesi, kapitalizmin kötülüklerine karşı duyulan hoşnutsuzluk ve bu kötülüklerin, ancak, toplumun ekonomik temelinin tümünün kökten dönüşmesiyle ortadan kaldırabileceğinin anlaşılması nedeniyle modern toplumda ortaya çıkmış ve insanların düşüncelerini etkilemiştir.

Kapitalist toplumda, üretim araçları (toprak, fabrikalar, değirmenler, madenler, ulaştırma) kapitalistlere aittir ve üretim kapitalist kâr için yapılır. Sosyalizmin özü ise, üretim araçlarının toplumsal mülkiyet haline gelmesi ve üretimin, toplumsal mülkiyet temeli üzerinde tüm toplumun yararı için yürütülmesidir.

Kapitalizm en başından beri, zenginlik üreten güçlerde önceden hayal bile edilemeyen bir artış anlamına gelmiştir. Ne var ki, çalışan insanlar yığını sıkıntı ve yoksulluğa mahkumken, bu zenginlik küçük bir azınlığın cüzdanlarını şi-

şirmeye yarıyordu. Sosyalizmin amacı, zenginlik üreten yeni güçleri, bir azınlığı zenginleştirmek için değil, toplumun tümünü zenginleştirmek için kullanmaktır.

Modern toplumda büyük ve yeni üretici güçler yaratılmıştır. Bilimin buluşları ve sanayinin büyümesi bunun kanıtıdır. Ama kapitalist mal sahipleri ve yöneticilerin, bu güçlerin gelişimini ve kullanımını halkın çoğunluğunun yararına yönetemeyeceği daha da anlaşılır hale gelmiştir.

Günümüzde modern teknik ve bilim, tüm dünyayı, beslemeye ve giydirmeye, herkese eğitim, kültür ve yüksek bir yaşam düzeyi sağlamaya yetecek olanakları içinde barındırmaktadır. Eğer hizmetimizdeki tüm buluşlar kullanılsa ve kaynaklar en gerekli oldukları yere yöneltilselerdi, kuşkusuz ki bu yapılabilirdi. Nükleer enerji neredeyse sınırsız ölçüde güç sağlayabilir, otomasyon emeğin yükünü hafifletip imal edilen malları bollaştırabilir, tıp bilimi hastalıkları iyi edebilir ya da yok edebilir, biyolojik ve tarımsal bilimler dünyanın şu anda beslediği nüfustan çok daha fazlasına yeterli besin sağlayabilir. Bunun yerine, hem insan kaynakları hem de teknik kaynaklar kullanılmadan durmaktadır; çünkü bütün bunlar yapılırsa, büyük kapitalist tekeller nasıl kâr elde edebilirler ki? Bu arada, insanlar hâlâ kıtlıktan ıstırap çekip ölürken, büyük kaynaklar tahrip silahları için harcanmaktadır. İnsanlar yeni bilgilerden ve daha gelişkin tekniklerden korkmaya bile başlamışlardır, çünkü daha gelişkin tekniklerin sonucunun ancak bunalım ve işsizlik olabileceğinden ve daha fazla bilginin sonucunun ise ancak daha da ürkütücü tahrip silahlarının icat edilmesi olabileceğinden korkmaktadırlar. Çıkar sistemi, insanların en büyük başarılarını, geçimlerine ve öz varlıklarına yönelik tehditlere dönüştürmüştür. Bu, sistemin zamanını doldurduğunun ve yerini bir başkasının alması gerektiğinin kesin belirtisidir.

Sosyalizm, modern tekniğin engin olanaklarının insanların gereksinimlerini karşılamak için geliştirilmesi ve kullanılması anlamına gelir. Üretim, çıkar için değil, toplumun

maddi ve kültürel gereksinimlerini tatmin etmek için yapılır. Bunun sağlanabilmesinin yolu ise, üretim araçlarının, zenginlikleri yaratan tüm araçların, tasası kendi kârı olan bir kapitalist azınlığın denetiminden çıkarılıp, çalışan insanların kendi denetimlerine girmesidir.

Sosyalist Teori ve İşçi Sınıfı Hareketi

Sosyalizmi kurabilmek için, sosyalizmin kapitalizmden daha iyi bir toplum düzeni olduğuna ilişkin bir genel düşünceden daha fazlasına gereksinmemiz vardır. Gerek duyduğumuz şey, hangi toplumsal güçlerin örgütlenmesi ve bu güçlerin hangi karşıtları yenmesi gerektiğini anlamaktır.

İlk sosyalizm düşünceleri ütopikti. İlk sosyalistler daha iyi bir toplum düzenini hayal edip, ona biçim ve renk verdiler ve onu her yerde ilan ettiler. Ama bu yalnızca bir hayal olarak kaldı. Onlar, sosyalizmin uygulamada nasıl gerçekleştirilebileceğini söyleyemediler.

Ütopikler, kapitalist toplum düzenini mantıksız ve adaletsiz diye eleştirdiler. Onlara göre, sosyalizm sadece mantık ve adalete dayanıyordu; ve aklın aydınlığının bütün insanlara eşit olarak dağıldığını düşündükleri için, herkese —öncelikle de, en iyi eğitim görmüş ve en etkili kişiler olarak toplumu yönetenlere— sosyalzim gerçeğini benimsemeleri ve onu uygulamaya koymaları için başvurdular.

Kapitalizmi ilk kez teşhir ve mahkum ederek, sosyalizmin —üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan bir toplumun— kapitalizmin alternatifi olduğu görüşünü ilk kez öne sürdüler. Ama bu görüş reformcuların kafasından çıkmıştı. Ütopyacılar, sosyalizmi kurmanın yolunu göstermediler; çünkü, toplumun yasalarına ilişkin fikirleri yoktu ve yeni toplumu yaratabilecek olan gerçek toplumsal gücü anlayamamışlardı.

Bu güç işçi sınıfıdır. Kapitalist sınıf sosyalizme direnmeye mecburdur, çünkü kâr sisteminin sonu kapitalist sı-

nıfın da sonu anlamına gelir. Diğer taraftan, işçi sınıfı için, sosyalizm sömürüden kurtulmak anlamını taşır. Sosyalizm yoksulluğun ve güvensizliğin sonu demektir. O, işçilerin başkalarının çıkarı için değil, kendileri için çalışmaları anlamına gelir.

Sosyalizmin kurulması işçi sınıfının sosyalizm için mücadeleye seferber edilmesine ve onun kapitalist sınıfın direnişini yenilgiye uğratmasına bağlıdır. İşçi sınıfı bu mücadelede, yönetici kapitalist azınlığın kâr hırsı için şu ya da bu şekilde soyduğu bütün kesimlerin kendisiyle ittifak yapmasına çalışmalıdır. İşçi sınıfı, bu kesimlerle birlikte, toplumun çoğunluğunu oluştururlar.

Ama bu kadarı yeterli değildir. Kapitalizmden kurtuluşu başarabilmek ve sosyalizmi kurabilmek için, işçi sınıfı, sosyalist amacının bilincinde olmalıdır. Ama bu bilinç kendiliğinden ortaya çıkmaz. Sosyalist teorinin bilimsel bir şekilde geliştirilmesini, bu teorinin işçi sınıfı hareketine sokulmasını ve hareketin içinde bu teori için mücadele edilmesini gerektirir.

İşçilerin kendi yaşam koşulları, onları, yaşam standartlarını kapitalist saldırıdan korumak ve geliştirmek için birleşmeye yöneltir. Ama sendikaların, işçi sınıfının yaşam standartlarını korumak ve geliştirmek için verdiği mücadele kapitalizmden kurtulmayı sağlayamaz. Tam aksine, işçi sınıfının mücadelesi böyle tamamen ekonomik olan amaçlarla sınırlandığı sürece, yapabileceği en fazla şey sistemin varlığını kabul ederek kapitalizmden ayrıcalıklar koparmaktır. Ve hareket, kapitalizm çerçevesinde reformlar yapılmasından fazlası için dövüşülmeyen bu aşamanın ötesine, ancak kendisini sosyalist teoriyle donatarak geçebilir. Ancak o zaman, uzun vadeli amacı olan kapitalizmden bütünüyle kurtulmanın bilincine varabilir ve sınıf mücadelesinin bu amaca ulaşmak için gerekli olan strateji ve taktiklerini geliştirebilir.

İşçi sınıfı hareketinin tarihinde, ilgilendikleri tek şey kapitalizmden ayrıcalıklar kazanmak olan birçok lider gö-

rülmüştür. Bunlar aslında, işçi sınıfının farklı kesimleri için, tüm sınıfın uzun vadeli çıkarlarının feda edilmesi pahasına, yalnızca geçici kazançlar elde etmeye uğraşıyorlardı. Bu, «oportünizm» olarak bilinir. İşçi sınıfı hareketi içinde oportünizmin temeli, ayrıcalıklar ve reformlar için kendiliğinden mücadeleyi hareketin başı ve sonu olarak kabul etmeyi içerir.

Sosyalizmin kazanılabilmesi için, işçi sınıfı hareketi, yalnızca, daha iyi koşullar için kitle mücadelesinin kendiliğinden gelişmesine güvenmemelidir. Kendisini, sosyalist teoriyle, kapitalizm ve kapitalizmde farklı sınıfların konumları hakkındaki bilimsel anlayışla; kurtuluşun ancak kapitalizmin kaldırılması ve sosyalizmin kurulması için bütün güçlerin birleştirilmesiyle sağlanabileceği şeklindeki bilimsel anlayışla donatmalıdır.

Bilimsel sosyalist teorinin yol gösterici ve örgütleyici gücü olmadan, işçi sınıfı kapitalizme karşı zafer kazanamaz. Sosyalist teorinin yığınsal işçi sınıfı hareketiyle birleşmesi, kapitalizmden sosyalizme geçişin bir ön koşuludur.

Marksist Toplumbilim

Marksizmin büyük katkısı, bilimsel sosyalist teoriyi geliştirmek ve onu işçi sınıfı hareketine sokmak olmuştur.

Marks ve Engels, sosyalizmi, toplumun ve sınıf mücadelesinin gelişim yasalarının bilimsel bir anlayışına dayandırdılar. Böylece de sosyalizmin nasıl kazanılabileceğini göstermeyi ve işçi sınıfını tarihsel görevine ilişkin bilgiyle donatmayı başarabildiler.

Marks, derin araştırmalar yürütmesine karşın, vargılarına yalnızca bir araştırmacı olarak ulaşmadı. Marks 1840'larda devrimci devinimlere yolaçan 1848 olayları içinde, bir devrimci cumhuriyetçi ve demokrat olarak yer aldı. Vargılarına, halkın, baskıdan, boş inançtan ve sömürüden

kurtulma hedefine doğru yönlendirilmesine yardımcı olmak için katıldığı hareketi anlamaya çalışan etkin bir politikacı olarak ulaştı.

Bu vargılar, Marks'ın Engels'le birlikte 1848'de yazdığı **Komünist Parti Manifestosu'nda** formüle edildi.

Onlar, tüm toplumsal hareketi sınıflar arasındaki bir mücadele olarak görüyorlardı; çarpışan sınıfların kendileri de toplumun ekonomik gelişiminin ürünleriydi; siyaset, ekonomik hareketin ve sınıf mücadelesinin bir yansımasıydı; o sıralarda gelişen ve görevi feodal düzenin kalıntılarını ortadan kaldırarak demokrasiyi kurmak olan burjuva devrimi, proleter, yani sosyalist devrim için yolu hazırlıyordu; bu devrim ise ancak işçi sınıfının siyasi iktidarı eline geçirmesiyle başarılabilirdi.

Marks ve Engels'in toplumsal değişimin yasalarını keşfedebilmesinin nedeni, işçi sınıfının amacını benimsemeleri ve onda tarihin, yeni, gelişen, devrimci gücünü görmeleriydi. Sömürücü sınıfların bakış açılarını benimseyenler bunu asla başaramaz.

«Tarih anlayışında kesin bir değişime yol açan belirli tarihsel olaylar oldu» diye yazmıştır Engels **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm'de**. «1831'de Lyons'ta ilk işçi sınıfı ayaklanması oldu; 1838'le 1848 arasında ilk ulusal işçi hareketi olan İngiliz Çartistler'inin hareketi doruğuna ulaştı. Proletaryayla burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi ön plana geçti... Ama eski idealist tarih anlayışı..... maddi çıkarlara dayanan sınıf mücadelesi hakkında hiçbir şey bilmiyordu; gerçekte ise maddi çıkarlar hakkında hiçbir şey bilmiyordu... Yeni olgular tüm geçmiş tarihin yeniden incelenmesini zorunlu kıldı.»

Bu yeni durumdan dolayı, diye devam etmiştir Engels; şu açık hale gelmiştir: «geçmiş tarihin bütünü sınıf mücadelelerinin tarihidir; bu savaşan sınıflar, daima, üretim ve değişimin, kısacası kendi çağlarının ekonomik koşullarının ürünüdür; bundan dolayı, toplumun ekonomik yapısı, daima, yasal ve politik kurumların yanısıra her tarih-

sel dönemin dinsel, felsefi ve diğer düşüncelerinden oluşan üstyapının tümünün, son çözümlemede, kendisine dayanarak açıklanacağı gerçek temeli oluşturur.»

Kapitalist toplumdaki sınıf mücadelesinin öneminin kabulünden sonra sınıf mücadelesinin önceki devirlerde de aynı şekilde sürdürüldüğü ve ilkel komünlerin dağılmasından beri tüm geçmiş tarihin aslında sınıf mücadelelerinin tarihi olduğu kavrandı.

Ama sınıf mücadelesi neye dayanıyordu? Farklı sınıfların maddi çıkarlarının çatışmasına. Bunu kavradıktan sonra bir bütün olarak tarihsel gelişimin anahtarı, bu maddi çıkarlar alanında aranmalıydı. Farklı çıkarları olan farklı sınıflar, «üretim ve değişimin koşullarının», yani toplumda egemen olan ekonomik koşulların ürünleri olarak anlaşılıyordu.

Marks, **Ücretli Emek ve Sermaye**'de şunu belirtmiştir: «insanlar üretimde yalnızca doğa üzerinde değil, birbirleri üzerinde de etkide bulunurlar. Ancak belirli bir şekilde işbirliği yaparak ve etkinliklerini karşılıklı olarak değiştirerek üretim yaparlar. Üretim yapabilmek için birbirleriyle belirli bağlantılara ve ilişkilere girerler ve doğa üzerindeki etkileri, yani üretim, ancak bu toplumsal bağlantılar ve ilişkiler içinde meydana gelebilir.»

Marks ve Engels, toplumun bütün gelişimini anlamının anahtarını, bu üretim ilişkilerinin, yani üretim ve değişimin ekonomik koşullarının ve bu ekonomik koşulların yol açtığı sınıflar arasındaki mücadelenin incelenmesinde buldu.

Böylece, tarihsel gelişimin yasalarını anlayan Marks ve Engels, sosyalizmin ütopik bir rüya olmayıp, kapitalist toplumun gelişiminin ve işçi sınıfının kapitalizme karşı mücadelesinin zorunlu sonucu olduğunu gösterdiler. Onlar işçi sınıfına kendi gücünün ve sınıf çıkarlarının bilincinde olmasını ve kapitalizmden hoşnutsuz olan bütün güçleri çevresine toplayarak kapitalist sınıfa karşı azimli bir mücadele için birleşmesini öğrettiler. Onlar, işçi sınıfı siyasi

iktidarı ele geçirip kapitalist sınıfı iktidardan bütünüyle yoksun bırakmadan ve onun direncini kırmadan kapitalizmden kurtulmanın ve sosyalizmi kurmanın olanaksız olduğunu gösterdiler. Ve eski toplumdan çıkıp yeni, sınıfsız bir toplum yaratmak için işçi sınıfının kendi partisine sahip olması gerektiğini öğrettiler.

İKİNCİ BÖLÜM

MATERYALİZM VE TOPLUMBİLİM

İkinci Bölüm

MATERYALİZM VE TOPLUMBİLİM

Materyalist Tarih Anlayışı

Toplumsal değişimin devindirici güçlerine ve yasalarına ilişkin ve Marks'ın buluşları temelinde gelişmiş olan genel teori, materyalist tarih anlayışı ya da tarihsel materyalizm olarak bilinir. Bu anlayışa, materyalist dünya görüşünü toplumsal sorunların çözümüne uygulayarak varılmıştır. Marks bu uygulamayı yaptığı için, materyalizm o andan itibaren artık yalnızca dünyayı yorumlamayı amaçlayan bir teori olmaktan çıkıp, dünyayı değiştirme ve insanın insan tarafından sömürüsünün olmadığı bir toplum inşa etme pratiği için bir rehber haline gelmiştir.

Herşeyden önce, tarihsel materyalizmin çağdaş bir anlamı vardır. O, somut koşullarda uygulanabilir; yalnızca geçmişteki olayların nedenleri hakkında değil, ama şu anda meydana gelen olayların nedenleri hakkında ve bundan dolayı da, halkın gerçek gereksinimlerini karşılamak için ne yapmamız gerektiği, hangi politika uğruna dövüşmemiz gerektiği hakkında sonuçlara götürür.

Her insanın gereksinimlerini bütünüyle tatmin etmeye yetecek kadarını üretecek ve çok eski evrensel bolluk rüyasını gerçekleştirecek araçlar, modern sanayinin kurulmasıyla getirilmiş oldu. Materyalist tarih anlayışı, toplumsal ilişkilerin nasıl değiştiğini ve modern sanayinin nasıl meydana geldiğini açıklayarak, bunun nasıl yapılabileceğini gösterir.

Tarihsel materyalizm bilimsel karakterini kesinlikle çağdaş uygulamada kanıtlar; çünkü toplumbilimin sonal denemesi, tüm diğer bilimlerde de olduğu gibi, pratiğe uygulanmasıdır. Tarihsel materyalizmin, tarihi bir bilime dönüştürmesinin nedeni; onun, yalnızca tarihin nasıl yorumlanacağı hakkında bir teori olmayıp, aynı zamanda da tarihin nasıl yapılacağıyla ve bundan dolayı da günümüzde tarihi yapan devrimci sınıfın pratik politikasının temeliyle ilgili bir teori olmasıdır.

Toplumsal İlişkiler ve Toplumsal Gelişimin Yasaları

Materyalizm, maddi dünyada olan - biteni, maddi dünyanın kendisine dayanarak açıklamak anlamına gelir. Doğal süreçlerin açıklanmasına materyalist yaklaşım, işleme yasalarını bulmak için o süreçlerin kendilerinin incelenmesi anlamına gelir; ve insani sorunlar maddi dünyanın parçası olduğu için, toplumsal olayların açıklanmasına materyalist yaklaşım da, aynı şekilde, işleme yasalarını keşfetmek için toplumsal süreçlerin incelenmesi anlamına gelir.

Böyle bir inceleme deneysel ve bilimsel olmalıdır. Sorun, materyalizmin genel felsefi ilkelerinden toplumla ilgili bir şeyler çıkarsamak değil, bilimin normal yöntemlerini —teorilerin ya da hipotezlerin tasarlanması ve sınanması— toplumun incelenmesine uygulamaktır. Tarihsel materyalizm teorisinin dayandığı temel budur. Engels'in, Marks'ın mezarı başında yaptığı konuşmada belirttiği gibi: «Nasıl ki Darwin organik doğanın gelişim yasasını bulduy-

sa Marks da insan tarihinin gelişim yasasını bulmuştur.» Bu, diğer bilim dallarında eşit başarıyla uygulananlardan hiç farklı olmayan bilimsel yöntemlerle yapılmış ve doğrulanmış bir bilimsel buluştur.

Alman İdeolojisi'nin ilk sayfalarında Marks ve Engels şunu belirtmişlerdir :«Tüm insan tarihinin ilk öncülü, yaşayan insan bireylerinin varlığıdır. Bundan dolayı, tanıtlanacak ilk gerçek, bu bireylerin fiziksel organizasyonu ve onların doğanın geri kalanıyla olan buna bağlı ilişkisiydi.» Ama toplumsal bilimin konusu, tek tek insanların fizyoloji ve psikolojisi, onların bireysel etkinlikleri ve tepkileri değildir. Bunlar oldukları gibi kabul edilmiştir. Tek tek insanlar toplumu ve toplumun kendine özgü ürünlerini, birbirleriyle toplumsal ilişkilere girerek yaratır ve korurlar; toplumsal bilimin konusu işte bu toplumsal ilişkilerdir.

Belirli toplumsal ilişkilerin oluşturulduğunu ve belirli toplumsal olaylara neden olduklarını söylediğimizde, son çözümlemede, tanımlanmamış çok sayıda bireylerin birlikte yaptıklarına atıfta bulunuyoruz. Örneğin, eğer meta üretiminden söz ediyorsak, onların üretken etkinliklerini nasıl örgütlediklerine ve bu etkinliğin ürünlerini nasıl dağıttıklarına atıfta bulunuyoruz; belirli bir düşüncenin ortaya çıktığını söylediğimizde onların nasıl konuştuklarına ve davrandıklarına atıfta bulunuyoruz, belirli kurumların oluşturulduğunu söylediğimizde onların işlerini nasıl düzenlediklerine atıfta bulunuyoruz. Toplumsal bilim kendisini bireylerden soyutlayarak toplumsal ilişkilerle uğraşır. Bireyle değil, bütün insanlıkla ilgilidir.

Elbette ki bazı bireyler toplumsal ilişkilerde özel bir bireysel konumda bulunurlar; çünkü birçok toplumsal ilişkiler bireyleri özel konumlara —krallar, yönetim kurulu başkanları, başbakanlar, papalar ve başpiskoposlar, hareket liderleri vb.— yerleştirmeye dayanmaktadır. Bu bireylerin bireysel kararları ve eylemleri geniş toplumsal yankılara yolaçabilir. Bununla birlikte, bunların karakteri ve yaygınlığı, içinde bulunulan toplumsal koşullara bağlı ol-

mak durumundadır. Toplumsal bilimin çözmek zorunda olduğu ana problemler, bireylerin eylemleri ve güdülenmeleriyle ilgili olanlar değil, toplumsal ilişkilerin karşılıklı bağımlılığına ilişkin problemlerdir. Toplumsal ilişkiler değişir ve gelişirler. Değişimin ve gelişimin nasıl meydana geldiğine ve onu yöneten yasalara ilişkin problem —toplumun ve onun tarihinin bilimsel anlayışının ana problemi— toplumsal ilişkilerin karşılıklı bağımlılığını çözümleme ve sınıflandırma problemidir. Toplumu ve onun gelişimini düzenleyen «yasalar» yalnızca bu karşılıklı bağımlılığın genelleştirilmiş anlatımlarıdır.

Örneğin, ekonomideki ünlü «arz ve talep yasası», satış şartlarının, satıcılarla alıcıların ilişkisine bağlı olduğunun bir anlatımı değil midir? Satıcılar belirli malları pazara getirirler; alıcılar ise pazara belirli gereksinimler ve ödeme araçlarıyla gelirler; bu insanlar arasındaki (satıcılar ve alıcılar olarak) bir toplumsal ilişkidir. Satışın yapılması ve paranın el değiştirmesi de bir toplumsal ilişkidir. «Arz ve talep yasası» ikinci ilişkinin birinciye bağımlılığını ifade eder. Bütünüyle ve yalnızca, belirli toplumsal ilişkilerin karşılıklı bağımlılığıyla ilişkilidir.

Bazı toplumsal ilişkilerin yasalarla düzenlendiğini hiç kimse yadsımayacaktır. Özel olarak, ürünler meta olarak üretildiğinde bunların üretim ve değişimini düzenleyen ekonomik yasalar bulunabilir. Ne var ki, toplumsal gelişimin insanlık tarihinin tümü boyunca etkin olan ve kendilerine dayanarak genelinde toplumsal değişimin nasıl ve neden meydana geldiğini açıklayabileceğimiz değişmez yasaları olduğu büyük bir gayretle yasdınmıştır ve hâlâ da yadsınmaktadır.

Bu yadsımaya dayanak olarak, insanlık tarihindeki her olayın benzersiz olması ve tamamen aynı olan koşulların asla tekrarlanmaması nedeniyle, toplumsal değişmeleri yöneten değişmez yasaların bulunması için hiçbir temel olmadığı savunulmaktadır. Örneğin cisimlerin hareketlerini yöneten mekanik yasalarından söz edebiliriz, çünkü

aynı mekanik etkileşim sürekli tekrarlanmaktadır; ama insanlık tarihinin olayları için aynı şey geçerli değildir.

Bu savlar açık bir yanılsamaya dayanmaktadır. Doğadaki ya da toplumdaki her olay, elbette ki benzersizdir. Ama doğada olduğu gibi toplumda da aynı **türden** olaylar —örneğin bir devrim— sık sık tekrarlanır; aynı toplumsal ilişkilerin farklı biçimleri de sürekli tekrarlanır. Bundan dolayı, yasaların keşfi için bütün koşullar hazırdır. Toplumdaki pek çok değişime karşın farklı biçimlerde daima var olan belirli genel ilişkiler vardır, çünkü bunlar, hiçbir toplumun hiçbir şekilde kendileri olmadan varolamayacağı temel ilişkilerdir; ve böyle ilişkilerin araştırılmasından, herhangi bir toplumun gelişimine her zaman uygulanabilen genel yasalar ortaya çıkar.

Toplumsal Bilimin Temelleri

Toplumsal ilişkilerin, doğadaki birçok ilişki gibi, deneysel olarak incelenemeyeceği açıktır. Toplumbilimci, toplumsal ilişkileri, nasıl işlediklerini öğrenmek için, deneysel olarak oluşturamaz; çalışmanın amacı için bazı toplumsal ilişkileri deneysel olarak diğerlerinden ayırması da olanaklı değildir. Kendisi de toplumun bir üyesidir ve onu bulduğu gibi, tüm şaşırtıcı karmaşıklığıyla kabul etmek durumundadır. Marks, toplumsal değişimlerin incelenmesini, örnek olarak kimyasal değişimlerle karşılaştırdığı Kapital'in Önsözü'nde bu zorluğa işaret etmiştir. Toplumsal çözümlemede diye yazmıştır, «ne mikroskoplar ne de kimyasal belirteçler yararlı değildir. Soyutlamanın gücü her ikisinin de yerini almalıdır.» Yani, belirli ilişkilerin deneysel olarak soyutlanması olanaklı olmadığında, bu ilişkiler araştırmacının aklında soyutlanmalıdır.

Marks, toplumsal gelişimin temel yasalarına ilişkin buluşuna, her toplumsal yaşam biçimi için şart olması nedeniyle her bir toplum biçiminde daima varolması gereken

ilişkilerin ayırt edilip edilemeyeceğini sorarak ulaştı. Böyle ilişkiler soyutlandığında, bunların karşılıklı bağlılığıyla ilgili varsayımlar önerilerek bu varsayımlar gerçek toplumsal olgularla karşılaştırılabilir. Ondan sonra, toplumun tüm gelişimi, böylece formüle edilen karşılıklı bağlılık yasalarıyla düzenlenmiş olarak açıklanabilir. Marks'ın yöntemi işte böyleydi.

Anahtar soru sorulduğunda yanıtı çarpıcı biçimde açık olur. Herhangi bir toplum için gerekli koşul, insanların maddi geçim araçlarını üretmek için bir araya gelmeleridir. İnsanların doğa üzerindeki bu kolektif etkisi olmadan insan yaşamı olamaz; bu etki, insanın yaşam tarzının gerçek esasını oluşturur. Bundan dolayı toplumsal üretim süreci tüm topulmsal yaşamın birincil sürecidir. «Birincil» kelimesinin tam anlamı şudur: Toplumsal yaşam bu süreçle başlar; o toplumsal yaşamın tümü boyunca daima vardır ve diğer toplumsal etkinliklerin ya da toplumsal ilişkilerin hiçbiri bu birincil etkinlik, bu birincil toplumsal ilişki onları desteklemeden varolamaz.

Marks, bu başlangıçtan çıkarak, karşılıklı olarak bağımlı birkaç önermeden oluşan ve birlikte genel bir toplumsal gelişim yasası oluşturdukları söylenebilecek olan genel bir varsayım tasarlamaya geçti. Burada teori yalnızca en yalın hatlarıyla belirtilecektir; sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak yeniden gözden geçirilecek, daha önemli sonuçları ele alınacaktır.

(1) Üretimi sürdürmek için insanlar üretim ilişkilerine girmek zorundadırlar. Bunlar üretim araçları üzerindeki mülkiyet ve ürünün dağıtım tarzıyla ilgilidir ve bütünlükleri içinde toplumun ekonomik yapısını tanımlarlar.

(2) İnsanlar üretim ilişkilerine girerler ve böylece, bilinçli bir karara bağımlı olmayıp üretim güçlerinin karakterine uygun olan bir ekonomik örgütlenme içinde bir araya gelirler. Yani, yaşamlarını sürdürmek için belirli üretim tekniklerine gereksinimi olan insanlar, bu tekniklere uygun olan üretim ilişkileri —ve sonuçta sınıf ilişkileri— ge-

liştirirler. Örneğin, ilkel bir avcı kabilesi ilkel komünizmin toplumsal yaşantısını sürdürecektir. Hayvanlar evcilleştirildiğinde, sürüler, topluluk içindeki belirli ailelerin mülkü olmaya yönelecektir; motorla çalışan makineler ilk kez kullanıma sokulduğunda, ücretli emek çalıştıran kapitalistlerin mülkiyetinde olacaktır, vb.

(3) Toplumsal kurumlar ve onlarla birlikte yürürlükteki fikirler sistemi, ondan sonra toplumun ekonomik yapısına uygun olarak ortaya çıkacaktır. Bunlar yürürlükteki üretim tarzının sürdürülmesine hizmet edecek türden olacaktır. Önreğin, ilkel bir kabilenin bir yasama meclisi, sürekli bir ordusu ve polis gücü ya da üniversiteleri olamaz; diğer taraftan modern kapitalist bir toplumu sürdürebilmek için böylesi kurumlara gerek vardır. Böylesi kurumlar ve onlara uygun gelen ideolojiler, ancak belirli bir ekonomik temel olduğunda ortaya çıkabilir.

Bu üç önerme, toplumsal gelişimin nasıl ilerlediğini ve toplumun çeşitli tarihsel özelliklerinin nasıl ortaya çıktığını ve değiştiğini açıklamanın anahtarını oluşturmaktadır. Belirli üretim güçlerine uygun gelen belirli üretim ilişkileri meydana gelir. Sonuçta, bu üretim ilişkilerinin içinde yeni üretim güçleri gelişir. Ondan sonra, Marks'ın deyişiyle eski üretim ilişkilerinin, üretimin daha fazla gelişmesinde «engel» olarak etki yapmaya başladığı durum ortaya çıkar. Bu noktada, üretim ilişkileri değişmek durumundadır ve fikirlerle kurumlardan oluşan «üstyapı»nın bütünü de bu ilişkilerle beraber değişir.

Bundan dolayı, teori, üretim yani üretim ilişkileri ve kurumlarla fikirlerden oluşan toplumsal üstyapı arasında bir karşılıklı bağımlılık yasası varsaymaktadır. Ve bu bilinen olgularla karşılaştırılabilen ve onlar tarafından doğrulanan bir varsayımdır. Gerçekten de, toplumda farklı olan herhangi bir şeyin ortaya nasıl çıkabildiğini hayal etmek zordur. Verili üretim güçlerine uygun olmayan üretim ilişkileri ortaya çıkabilir mi? Ya da bunlar üretimin önünde engel haline geldiğinde, yeni üretim ilişkileri için mücade-

leden sakınılabilir mi? Ayrıca, kurumları temel ekonomik süreçlerine hizmet edemeyen bir toplum, yaşamını sürdürebilir mi? Böyle kurumların oluşma olanağı var mıdır? Ve böyle kurumlar demode olduğunda bunların değişmesi için mücadeleden kaçınmak olanaklı olacak mıdır?

Bunlara benzer sorular sorarsak Marks tarafından formüle edilen yasalar, örneğin termodinamik yasalarınınkiyle aynı, açık ve kesin bakışa sahip olmaya başlar. Birileri de bir fiziksel sistemin yoktan enerji var edip edemiyeceğini sorabilir. Yakıtsız çalışan ya da yakıt eklenmeden daha çok iş yapabilen bir makine yapılmış olsaydı bu termodinamik yasalarının geçersizliğini kanıtlardı. Üretim olmadan varlığını sürdüren ya da ekonomik yapısı üretime, toplumsal üstyapısı ekonomik temele uyarlanmamış bir toplum meydana getirilmiş olsaydı, bu tarihsel materyalizmin geçersizliğini kanıtlardı. Ama ne böyle bir makine vardır ne de böyle bir toplum. Bilimin böylesi temel yasaları ilgili olgular tarafından daima doğrulanmıştır ve bunların geçersizliğini kanıtlayacak bir örnek asla bulunamaz.

Tarihsel materyalizm, toplumsal bilim için —evrim teorisinin doğal ayıklanmayla biyoloji bilimine bir temel sağlamasına benzer şekilde— bir temel sağlar. Hangi tür ele alınırsa alınsın, o, doğal ayıklanmayla gelişmiştir ve bu, karakterini bütünüyle belirler. Aynı şekilde, hangi toplum ele alınırsa alınsın, olduğu yere, üretim ilişkilerinin üretime, fikirler ve kurumların da üretim ilişkilerine uyarlanmasıyla gelmiştir.

Aslında, Darwin doğal ayıklanma teorisine büyük ölçüde, Marks'ın tarihsel materyalizm teorisinde —yaklaşık eşzamanlı olarak— kullandığı «soyutlama yöntemi»nin aynısıyla ulaşmıştır. Darwin'in teorisi, tıpkı Marks'ın teorisinin her toplumun bir üretim tarzıyla yaşadığı düşüncesinden çıkması gibi, her türün bir ortama uyarlanmayla yaşadığı temel düşüncesinden çıkmıştır. Ama bu aynı soyutlama türü temel bilimsel teorinin tamamında kullanılmıştır. Örneğin Newton, hareket yasalarının formülasyonuna

ulaşırken bu yöntemi kullanmıştır: Herhangi bir cismin herhangi bir andaki varlığının koşulu kendisine ait belirli bir hareketi olması ve dışsal güçler tarafından etkilenilmesidir. Marks bu yöntemi meta üretimiyle ilgili özel araştırmasında, Kapital'de, ikinci kez kullanmıştır. Bu araştırmaya, tüm metaların ortaklaşa sahip oldukları tek şeyin bunların insan emeğinin ürünleri oldukları ve bundan dolayı da, insanların metaları değiştirirken yaptıkları şeyin, toplumsal olarak gerekli emek-zamanının belirli miktarlarının ürünlerini değiştirmek olduğu düşüncesiyle başladı.

Genel Yasalar ve Özel Olaylar

Temel bilimsel teorinin tümü çok genel karakterde ve bundan dolayı çok esnektir. Aynı genel bağlantıların öylesine farklı koşullarda geçerli olduğunu ortaya çıkarabilir ki, böyle bağlantılar hiç yokmuş gibi görünebilir. Çok çeşitli özel nedenlerin etkilerini açıklayabilir ve özel örneklerde, yalnızca genel yasalara dayanılarak önceden tahmin edilemeyecek olan özel nedenlerin etkili olduğunu kabul edebilir.

Tarihsel materyalizm bu genişlik ve esnekliği paylaşır. Darwinizm'in, türlerin birçok kuraldışı özelliğini, doğal ayıklanmanın genel süreçleri içinde etkin olan özel nedenlere dayanarak açıklayabilmesi gibi, Marksizm de en çeşitli toplumsal görüngüleri, üretim ilişkilerinin üretime uyarlanması genel sürecinde etkin olan özel nedenlere dayanarak açıklayabilir. Teorinin böylesi özel nedenleri önceden haber vermekten aciz olduğunu söylemek, teoriye itiraz sayılmaz. Önemli olan, teorinin bunları ve bunların toplumsal gelişiminin genel süreci içindeki etkilerini açıklamaya yeterli olmasıdır.

Örneğin, İngiliz toplumunun Tudorlar dönemindeki gelişiminde şöyle bir olay oldu: VIII. Henry'le Papa arasında, Henry'nin karısından boşanmak istemesi ve Papa'nın bu-

na izin vermemesi nedeniyle özel bir tartışma oldu. Henry, Papa'yla ilişkilerini kopardı ve bu ona, Kilise topraklarına el koyarak yakın arkadaşları arasında bölüştürmek için bir bahane sağladı. Bu eylem çok geniş ekonomik ve politik etkileri olan sonuçlar doğurdu. Henry'nin, kendisine uygun olarak, karısından hoşnutsuz olmasını ve bu konuda Papa'yla tartışmasını zorunlu kılan hiçbir toplumsal gelişim yasası yoktur. Aksine, böyle yaygın etkileri olan özel olaylar, genel yasalardan çıkarsanamayacak özel nedenlerden kaynaklanmıştır ve görece rastlantısaldırlar. Ama Henry'nin bu olaylardan istifade etmeye gücünün yettiği, kilise topraklarına şüphe uyandırmadan el koyabildiği ve bu eylemlerin sınıf ilişkileri içinde değişimlere neden olduğu gerçeği —bütün bunlar ancak o özel dönemde varolan çelişkili toplumsal ilişkiler aracılığıyla açıklanabilir. Bundan başka, benzer toplumsal çelişkilerin olduğu diğer yerlerde de benzer ekonomik ve politik değişiklikler yapılmıştır. Karılarıyla hiçbir sorunları olmayan diğer Avrupa kralları da, özel koşullar ve nedenlerin farklı durumlarda çok çeşitli olmasına karşın, aynı derin köklere sahip ve genel nedenlerin bir sonucu olarak, kilise ve onun kurumlarından aynı şekilde kopuyorlardı.

Toplumsal ilişkilerin gelişmesini düzenleyen yasalar, o toplumsal ilişkilerin içinde yaşayan bireylerin görece rastlantısal koşulları ve eylemleri aracılığıyla etkin olurlar. Ama yasalar bireylere dışardan dayatılmış bir çeşit «kader» değildir. Bu yasaları ortaya koyan, ilişkilere girmelerine yol açan şey, bireylerin yaşam süreçlerinin —insan oldukları gerçeğinin— kendisidir. Nasıl ki, bir fiziksel sistemin unsurlarının itim ve çekimleri onların çeşitli bileşimlere girmesine yol açıyorsa, insan bireylerinin birbirlerine ve tümünün doğa üzerindeki birleşik etkilerine bağımlı olmaları da, onların toplumsal ilişkilerine ve bu toplumsal ilişkilerin gelişmesine yol açar.

Bundan dolayı insan toplumu bir dizi görece rastlantısal olaylar aracılığıyla gelişir. Bu olayların hepsinin özel

nedenleri bulunabilir; hepsinin özel sonuçları vardır ve bütünlükleri içinde toplumsal ilişkilerin yasayla - denetlenen bir gelişim sürecini oluştururlar.

İnsanların Niyetleri ve Nesnel Yasa

Toplum insanlardan oluşur ve bundan dolayı toplumsal süreçlerle doğal süreçler arasında temel bir ayrım vardır .«Doğada yalnızca birbiri üzerinde etkide bulunan kör ve bilinçsiz etmenler vardır» diye yazmıştır Engels **Ludwig Feuerbach'ta** (4. kısım) «Diğer taraftan, toplumun tarihinde aktörlerin hepsi bilinçle donanmış, düşünüp taşınarak ya da tutkuyla davranan, belirli amaçlar doğrultusunda çalışan insanlardır; bilinçli bir amaç olmadan, tasarlanmış bir amaç olmadan, hiçbir şey olmaz.»

Toplumsal sonuçlara, ne yapacağını kendisi seçen insanların bilinçli, amaçlı etkinliği neden olur. Ve bazen bu koşulun, toplumsal gelişimin nesnel yasalarla düzenlendiği görüşüyle çeliştiğine inanılmıştır. Eğer toplumsal gelişimin, insan zekâsı, tercihi ve iradesine bağlı olduğu savunuluyorsa, o yasalar tarafından düzenlenemez. Bununla birlikte bu vargı doğru değildir; çünkü insanların toplumsal ilişkilerini kendi istemli eylemleriyle değiştirdikleri olgusu, bu değişimlerin içinde toplumsal ilişkilerin karşılıklı bağımlılığına ilişkin genel yasaların olmamasını gerektirmez. Aksine, insanlar ne zaman belirli ilişkilere girseler bu olgu onların diğer ilişkilerini etkiler; değişen toplumsal ilşikilerin bütünlüğü içinde karşılıklı bağımlılık yasaları vardır ve insanlar ilişkilerini tam istedikleri gibi inşa edemez ya da değiştiremezler.

İnsanların özlem ve niyetlerini toplumsal koşulları ve çevreleri içinde değerlendirdiğimizde şunu sormalıyız; onların niyetlerini ve tercihlerini ne etkilemektedir ve onların maksatlı eylemlerinin sonuçlarını belirleyen nedir? Çünkü insanlar koşullarını dikkate almadan önlerine amaç-

lar koymazlar; ve insanlar ne yapacaklarını seçip, belirli niyetlerle davrandıklarında eylemlerinin sonuçları çoğu kez tasarladıkları gibi olmaz. Bundan dolayı, toplumun gerçek gelişimini toplumun üyelerinin kafalarındaki niyetlerle açıklamanın olanaklı olmadığı açıktır.

İnsanların kafalarındaki fikirler, önlerine koydukları amaçlar ve hissettikleri duygular, onların doğayla ve toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkileri içeren maddi varlık koşullarına yanıt olarak ortaya çıkar. Toplumsal değişime neden olan güçler soyut «fikirler» ya da «amaçlar» olmadığı gibi, herbiri ne yapacağına bağımsız olarak karar veren soyut bireyler de değildir; ama Marks ve Engels'in **Alman İdeolojisi**'nde belirttikleri gibi, «üretici güçlerin ve bunlara uygun gelen ilişkilerin belirli bir gelişimiyle koşullanmış olan gerçek ve etkin insanlardır»; ve bu insanlar fikirlerini ve amaçlarını «gerçek yaşam - süreçleri temelinde» oluştururlar. İnsanların geçim araçlarını üretmeleri ve üretici güçlerine uygun gelen üretim ilişkilerine girmeleri her insanın yaşantısının zorunlu koşuludur. Bunun olması herhangi birinin düşüncesine ya da niyetine ya da tercihine bağımlı değildir. Ama belirli üretici güçlere ve belirli üretim ilişkilerine sahip olduktan sonra insanlar, kendilerini içinde buldukları bu gerçek - yaşam koşullarına uygun gelen fikirlerini ve nyietlerini oluştururlar.

Bu koşullardan belirli çıkarlar, çıkar çelişkileri, amaçlar ve tutkular doğar. Bundan dolayı bireylerin akıllarında o yaşam koşullarına yanıt olarak fikirler, tutkular, planlar ve niyetler ortaya çıkar. Ve toplumsal yaşam böylece ilerler.

Örneğin, ilkel bir avcı kabilesinde insanların planlarının çoğunlukla avla sınırlanması ve herhangi bir bireyin en büyük ihtirasının «bir şef olmak» olması doğaldır. Eğer, belki de bir ortam değişikliği nedeniyle tarımda ya da hayvanların evcilleştirilmesinde çıkarları olursa, o zaman başka planlar, başka ihtiraslar ortaya çıkar. İnsanlar toplum-

larını kendi inisiyatif ve çabalarıyla sürdürürler; ama çabalarının doğrultusu onların maddi yaşam tarzıyla koşullanmıştır.

Elbette ki, modern bir kapitalist toplumda koşullar çok daha karmaşıktır ve derin toplumsal çelişkileri içerirler. Örneğin, ücretli emek kullanıldığında işçilerin yaşam standartlarını düzeltmekte ortak çıkarları vardır; bunu gerçekleştirme niyeti kafalarında doğar ve bunu gerçekleştirmek için sendikalar örgütlenir. Bunun olmasının zorunlu olduğu açıktır. Kapitalist toplumda sendika örgütlenmesi suyun düzeyini araması kadar kaçınılmazdır. Ama sendikalar yalnızca işçilerin kendi çabalarıyla, kendi inisiyatiflerine göre davranarak, bilinçli ve maksatlı bir şekilde, her biri bir sendikaya katılıp katılmayacağına karar vererek yaratılır. Önemli olan çabaların doğrultusunun maddi yaşam koşulları tarafından belirlenmiş olmasıdır. Aynı zamanda, kapitalistler de kendi çıkarlarının peşinde koşacak, bazı iyi niyetli insanlar çatışan çıkarları uzlaştırmak için önerilerde bulunmakla uğraşacak, işçilerin bazılarında sendikalardaki konumları kullanarak bireysel statülerini yükseltme ihtirasları doğacak, kapitalistlerin bazıları bunu anlayarak onları satın almaya girişecektir vs. vs. Verili koşullardan, farklı ve çatışan amaçlarla, fikirlerden oluşan geniş bir karmaşa doğar ve sonuçta böylece harekete geçirilen insanların toplumsal etkinlikleriyle koşullar değişir.

O halde, değişimlerin karakterini belirleyen nedir? Yalnızca, değişimi yapanların toplumsal olarak koşullanmış niyetleri değildir. Çünkü, Engels'in **Ludwig Feuerbach**'ta yazdığı gibi (4. Kısım) «ulaşılmaya çalışılan pekçok amaç birbiriyle kesişir ve çatışır ya da bu amaçların kendilerinin başlangıçtan itibaren gerçekleşme şansları yoktur ya da onlara ulaşma araçları yetersizdir. Bundan dolayı sayısız bireysel iradelerin ve eylemlerin çatışması, tarih alanında, bütünüyle bilinçsiz doğa alanındakine benzer bir durum yaratır.

Tarihte etkin olan birçok bireysel irade, genellikle tasarlanandan tamamen başka —çoğu kez onun tamamen karşıtı olan— sonuçlar meydana getirir.»

Tıpkı maddi üretim tarzının toplumda gelişen birçok farklı güdülenmeler için temel olması gibi, bu üretim tarzı hangi amaçların elverişli hangilerinin ise elverişsiz olduğunu ve çatışan güdülenmelerin nihai sonucunun ne olacağını da belirler.

Örneğin, Fransız Devrimi eski toplumun içindeki çelişkilerin patlayıcı sonucuydu. Köylülerin, şehirde çalışanların ve yükselen burjuvazinin hepsinde o, toplumun ekonomik yapısı içinde işgal ettikleri konum nedeniyle, maddi çıkarları engelleniyordu ve bundan dolayı da hepsi soyluluğun yönetimi altında ezilmişti. «Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik» için ayaklandılar ve feodal engelleri yıktılar. Ama sonuçta elde edilen, devrimde yer alanların çoğunluğunun tasarlamadığı bir şeydi. Feodal engeller yıkılır yıkılmaz burjuvazinin ekonomik etkinliği için serbest çalışma alanı sağlanmış oldu. Bunun sonucu ise kapitalizmin gelişmesiydi. Özgürlük için dövüşürken yaptıkları şey gelişmeye başlamış kapitalizme kendisini sağlamlaştırma şansını vermekti.

Bu, devrimcilerin inisiyatifleri ve çabaları sayesinde oldu; ama o inisiyatifin ve o çabaların nihai sonuçları, Fransız toplumundaki toplumsal ilişkilerin toplamına bağlıydı.

Bundan dolayı, toplum birlikte ve kendi bilinçli etkinlikleriyle kendi tarihlerini yapan bireylerden oluşmakla birlikte, tarihsel gelişimin yasalarını bulmak için gözlerimizi insanların bilinçli amaçlarının, niyetlerinin ve güdülerinin ötesine, toplumun ekonomik gelişimine çevirmeliyiz. İnsanların eylemlerini belirleyen koşullardaki değişimleri; maddi çıkarların, bunların kafalarındaki bilinçli güdülere dönüşmesini ve etkinliklerinin nihai sonucunu düzenleyen yasaları keşfedeceğimiz yer orasıdır.

«İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar,» diye yazmıştır

Marks **Lous Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire**'inde (I. Kısım). «Ama onu tam istedikleri gibi yapmazlar. Onu, kendilerinin seçtiği koşullar altında değil, doğrudan doğruya geçmişten veri olarak alınan ve böylece karşılaşılan koşullar altında yaparlar.»

Artık bilimin bildiği diğer birçok yasalar gibi, bu koşulların nasıl varlık bulduğunu ve nasıl değiştiklerini düzenleyen temel toplumsal gelişim yasaları da, özel olayların saptanmasıyla değil, çok sayıda özel etkileşimlerin bir zaman dilimi süresindeki sonuçlarıyla ilgilenir. Bu yasalar toplumda yaşayan bireylerin yaptıkları etkiyi belirtir. Toplumdaki bireylerin ilişkiler toplamı, daima onların kolay bulunur türden üretici güçleri kullanmalarına, o üretici güçlere uygun gelen üretim ilişkilerine girmelerine ve o üretim ilişkilerine dayanan ve sayesinde üretim ilişkilerinin sonuç olarak yeni üretici güçlere uygun olarak değiştiği güdülenmelere ve çatışmalara yol açar.

İlerleme Yasası

Toplumsal gelişmenin temel yasası üretim ilişkilerinin üretime uyarlanması yasasıdır. Toplumsal üretim ilişkileri, insanların, sayesinde yaşam araçlarını ürettikleri doğa üzerindeki toplumsal etkilerine uyarlanmak durumundadır. Bu yasanın işlemesi zamanla ,insan toplumunun ilerleyici gelişimine —yani, önceki bir aşamadan sonraki bir aşamaya geri dönülmez bir ilerlemeye— neden olur. Bunun nedeni, insanların, zaman zaman üretici güçlerini geliştirebilmeleridir. Yeryüzünün gerçek fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçleri ve bu süreçleri kendi amaçları doğrultusunda yararlı kılmak için beynini ve elini kullanan insanların varlığı sağlandığında tekniklerin ileriye doğru gelişme olanağı vardır. Bunların her biri er ya da geç keşfedilecektir. Böyle bir keşif için elverişli koşullar ortaya çıkmadan önce uzun bir zamanın geçmesi olasılığı, bu ger-

çeği değiştirmez. Ve üretim güçlerinin bu gelişmesinin sonucunda üretim ilişkilerine dayanan toplumsal ilişkilerin üstyapısının tümünde bu gelişmeye uygun gelen değişim ve dönüşümler meydana gelir. Bundan dolayı insan toplumları daha aşağı üretim tekniklerine dayanan oluşumlardan daha yüksek üretim tekniklerine dayananlara doğru gelişir. Taş aletlerle otomatikleştirilmiş makineler ve nükleer reaktörler arasındaki uzaklık, bugüne kadarki insan gelişiminin ölçüsüdür.

Böylece tanımlanan ilerleme, —Hegel'in insanlığın gelişimi için varsaydığı gibi —kendisini, insanların alınyazılarında gizemli bir şekilde çözümleyen ve onları bir sona doğru yönlendiren herhangi bir evrensel ruhtan dolayı olmadığı gibi, insanların başına gelen talihsizliklerin ve felaketlerin nedeni de, insan kuklaları yok olmaya yönlendiren bir kötü kader değildir. İnsanla ilgili işlerde bir dışsal etki olduğu anlayışının bütünü —adının Mutlak Ruh, Tanrı, Kader ya da yalnızca yıldızların etkisi olması pek farketmez— bilime ve bundan dolayı da Marksizm'e bütünüyle yabancı olan idealist bir anlayıştır. İnsanlarla ilgili meseleleri belirleyen tek etmen, geçimlerini doğadan sağlayan ve bunu başarmak için toplumsal ilişkilere giren insanların kendileridir.

Böylece belirlendiği gibi, doğal olarak, ilerleme ne düzenli ne de tekdüzedir. Önemli yeni teknikler (tekerlek, demir işlemeciliği, su gücünün kullanımı vs.) ancak bunların keşfine ve uygulanmasına elverişli koşulların bir rastlantı olarak oluştuğu zamanlarda ve yerlerde ortaya konulur. Ama ortaya konulur konulmaz yeni teknikler, kullanıcılarına güç ve yarar sağlar. Bu, onlardan muhtemelen vazgeçilmeyeceği anlamına gelir. Yeni teknikler bir kez ortaya konulduktan sonra tekrar yitirilmeyip kullanılmayı sürdürürler ve sonuçta daha da gelişkin teknikler için temel olarak hizmet ederler. Ayrıca, üretimdeki ve bunun sonucunda üretim ilişkilerindeki büyük değişimler, belirli

bir yerle sınırlı olma, uzun aralarla meydana gelme ve belirli bir yerden yayılma eğilimindedirler.

Bugüne kadar ki insanlık tarihinde, üretimde belirleyici önem taşıyan iki büyük değişiklik olmuştur. Birincisi, insan türünün doğmasından sonra dağınık kabileler tarafından kullanılan ilkel tekniklerle yüzbinlerce yıl geçmesinden sonra ancak meydana gelen tarıma başlanmasıydı. Bu, toplumun sınıflara bölünmesine ve görece kısa olmakla birlikte, insanın insan tarafından sömürüldüğü fırtınalı insanlık evrimi devresine yol açtı; ve insanın tarihi sınıf mücadelelerinin tarihi oldu. İkincisi, insan ya da hayvan kas gücünden farklı enerji kaynaklarının genel kullanımına dayanan modern sanayinin meydana getirilmesiydi. Bu kapitalizmde sınıf ilişkilerinin aşırı derecede kutuplaşmasına ve sömürülenler arasında komünizm doğrultusunda karşı konulamaz hareketin doğmasına yol açtı. Yeterince geliştikten sonra modern sanayiye uyarlanan üretim ilişkileri, komünizminkilerdir. Ulaşım ve iletişim araçlarını da içeren modern teknikler ve kapitalist kâr itkisi sayesinde, kapitalizm bir bölgede kurulur kurulmaz, tüm dünyayı egemenliği altına alıncaya kadar hızla dışarıya yayıldı. Bundan dolayı, modern sanayi toplumsal gelişimin bir yere ve ilerlemenin ayrı bölgelere sınırlandığı sürecin sonu, tüm insanlığın dünya düzeyinde daima aynı tarzda yüksek teknik düzeye dayanan sınıfsız komünist topluma ilerlemesi sürecinin başlangıcı anlamına gelmiştir.

Bilimsel Teori ve Toplumsal Pratik

Toplumsal gelişimin yasalarına ilişkin bilgi, çağdaş toplumda yürürlükte bulunan gerçek güçlere ve o toplumun nasıl değiştirilebileceğine ve değiştirilmesi gerektiğine ilişkin bilgi sağlar.

Üretimin üretim ilişkilerini geçmesi durumunda, insanların üretimi ilerletebilmesi ve onun kendilerine sağla-

yabileceği olanaklardan yararlanabilmeleri için bu ilişkilerin değiştirilmesi bir tarihsel zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bu değişimi sağlamak tarihsel bir görevdir. Bu tarihsel zorunluluk ve ona uygun gelen tarihsel görev, herhangi birinin özlemlerinden ya da niyetlerinden tamamen bağımsız olan nesnel bir olgudur. Bundan söz etmek yalnızca güzel sözlerle yaldızlanmış bir özlem ya da siyasi program değil, insan ilişkilerinin gerçekten varolan bir durumudur.

Kapitalizm böyle bir zorunluluğu ve böyle bir görevi —sosyalizme ilerleme zorunluluğunu ve görevini— içerir. Ve kapitalist ilişkiler içinde, bu ilişkiler içindeki konumu nedeniyle, bir sınıf, yani işçi sınıfı görev başaracak gerçek toplumsal güçtür. Bu anlamda onun tarihsel bir misyona sahip olduğundan söz edebiliriz. Herhangi biri bilse de bilmese de ve herhangi biri bunun hakkında bir şey yapsa da yapmasa da bu bir olgudur. Marksizm işçi sınıfının tarihsel misyonunu uydurmamış, onu keşfetmiştir.

Burjuva devriminde de, benzer şekilde, bir zorunluluk ve bir görev vardı ve gelişmeye başlayan burjuvazinin —başarıyla yerine getirdiği— misyonu yeni bir toplum düzeni kurmaktı. Zamanla görevler yerine getirilir, çünkü görevin varlığı koşulların, onun yerine getirilmesi için, insanlar üzerinde birlikte etki yapması anlamına gelir. Eğer bir nesil başarısız olursa, görev bir sonraki nesile kalır. «İnsanlık önüne ancak çözebileceği görevleri koyar», diye yazmıştır Marks Ekonomi - Politiğin Eleştirisine Giriş'te, «çünkü görevin kendisi ancak onun çözümü için maddi koşullar zaten var olduğunda ya da en azından oluşma süreci içinde olduğunda ortaya çıkar.»

Toplumsal bilimin konusu, insanın kendi toplumsal etkinliğidir; oysa doğa bilimi bu etkinliğin nesnesi olan, doğadaki maddeler ve güçlerle uğraşır. Toplumsal bilim bu noktada doğa biliminden farklı olduğu için, toplumsal etkinliğin gelişim yasalarının keşfiyle, insanlığın belirli bir zamanda karşı karşıya olduğu tarihsel görevi ve bundan

dolayı etkinliğin toplumsal amacını ya da hedefini tanımlar. Diğer taraftan, doğa bilimi yalnızca araçlarla ilgilidir; doğal güçlerin nasıl kullanılabileceğini gösterir, hepsi o kadar. Örneğin, fizik, fiziksel süreçlerin yasalarını keşfederek, o süreçleri kendi amaçlarımız için, kendi amaçlarımızın aracı olarak kullanmamızı olanaklı kılar; ama o amaçları tanımlamaz.

Çağdaş toplumdaki tarihsel görevi tanımlamak elbetteki, aynı zamanda da bu görevin muhtemelen ergeç başarılacağı şeklinde bir kehanette bulunmaktır. Bundan dolayı Marksizm kesin bir kehanette bulunur: Kapitalizm sonsuza kadar sürmeyecektir ve —insanlığın nükleer enerjinin son buluşlarını kendisini yok etmek için kullanacağı olası felaketi önleyerek— yerini dünya komünist toplumuna bırakacaktır. Ama kehanet asla ne doğa biliminin ne de toplumsal bilimin esas konusu değildir. O, doğanın ve toplumun nesnel özelliklerinin ve yasalarının keşfinin ışığında, üretimde ve diğer alanlardaki toplumsal etkinliğimizi düzenlememizi olanaklı kılma esas görevine göre, ancak ikincildir. Böylece, toplumsal gelişimin yasalarının keşfi, toplumun gelecekteki gelişimi hakkında bir kehaneti içermekle birlikte, onun esas anlamı, varılabilir hedefleri ve bunları gerçekleştirmeye yönelik pratik politikaları tanımlamasıdır. Bunu kavramayı başaramayanlar Marks'ı Yaşlı Moore'la karıştırmaktadırlar. Toplumsal etkinlikte, gelişim yasalarına ilişkin bilginin kendisi de o gelişimde bir güç haline gelir ve gelişim ilerledikçe genişler ve berraklaşır.

Doğa bilimiyle karşılaştırıldığında toplumsal bilimin diğer bir özelliği de, onun kendi varlık nedenlerini keşfetmesi ve tanımlamasıdır. Günümüzdeki görevin kendi tanımı, görevin başarılmasını olanaklı kılmak için niçin bilimsel bilginin —bilimsel bir teorinin— gerekli olduğunu açıklar. Daha önceki toplumsal oluşumların hepsi, toplumun üyelerinin, kendiliğinden varolan bir üretim tarzından kaynaklanan kendi çıkarlarının peşinde koşmaları nedeniyle varlık bulmuştur. Örneğin kapitalizm, kapitaliz-

min bilimsel bir teorisine uygun olarak davranan insanlar tarafından değil, kapitalist ilişkilerin gelişmesine elverişli koşullar içinde içgüdülerine göre davranan insanlar tarafından, yükselen burjuva sınıfının üyelerinin kâr olanağı yakaladıklarında, bu olanağın önünde dikilen herkese ve herşeye karşı birlikte tavır almalarının sonucunda yaratıldı. Diğer taraftan, kapitalist toplumda işçi sınıfıyla birlikte, kendiliğinden eylem ancak daha yüksek ücretler, daha kısa işgünü ve daha iyi yaşam koşullarını sağlamak için örgütlenmeye yol açar. Sosyalizme geçiş, üretim ilişkilerinin değiştirilmesi için önceden düşünülmüş önlemleri ve bu önlemlerin uygulanabilmesi için işçi sınıfının siyasi iktidarı ele geçirmesini gerektirir. Bunu yapmak, ne yapılacağına ilişkin ve toplumsal süreçlerin bilimsel incelemesine dayanan kuramsal bilgiyi ve bilimsel teoriyle bilgilendirilmiş bir kitle hareketini gerektirir.

Tarihte devrim yapan her keşif, ancak koşullar onun için olgun olduğunda ve ona gerek olduğunda yapılmıştır. Bundan dolayı modern doğa biliminin büyük keşifleri ancak üretim tarzının gelişimi, bunlar için koşulları ve gereksinimi yarattığında yapılmışlardır. Aynı şey Marks'ın toplumsal buluşları için de geçerlidir.

İşçi Sınıfı Hareketinin Teorisi

Temel bilimsel teorinin herhangi bir alanda kendini kabul ettirmesi her zaman eski önyargıların kaldırılıp atılması anlamına gelmiş ve bundan dolayı da belirli çıkar sahiplerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu toplumbilim için daha da geçerlidir. Marks'ın buluşu, insanların toplumları nasıl oluşturduğunu ve fikirlerini ve ilkelerini maddi üretim süreci temelinde nasıl tasarladıklarını gösterdi. Bu idealizmin son kalesini —insan bilincinin esas kaynağının maddi dünyadan başka bir şeyde olduğu düşüncesini— ve onunla birlikte insan kurumlarının herhangi birinin kut-

sallığı, ussallığı ve sürekliliği düşüncesinin bütününü yıktı. Özelinde, Marks'ın buluşu kapitalizmin çelişkilerini ve onun yerini sosyalizmin almasının zorunluluğunu gösterdi. Açıktır ki, eğer toplumbilim bu sonuçları kanıtlarsa, kapitalist düzen içinde muhalefetle karşılaşmakla kalmaz, hiçbir şekilde kabul edilmez de.

Marksizm işçi sınıfı hareketinin teorisi olarak ortaya çıktı. Bu teoriye gereksinimi olan yalnızca işçi sınıfıydı ve bu teori yalnızca işçi sınıfının saflarında geliştirilebilir, kabul edilebilir ve kullanılabilirdi. Sosyalizm bazı ülkelerde zafer kazandıktan sonra, teori sosyalizm ve komünizmin teorisi olarak daha da geliştirilmiştir. Burjuva düzeninin toplumbilimi elbetteki bazı seçilmiş Marksist düşünceleri kabul etmek, —sanki arka kapıdan alma ve çoğunlukla onaylamadan— durumundaydı; ama temel teori sürekli reddedilmiştir. Sonuçta, burjuva toplumbilimi temel teori olmadan, ilkel ve tanımlayıcı bir düzeyde kalır. Toplumsal amaçlar ise, bilimden ayrı olarak, ahlâkın ya da dinin ya da siyasetin konusu olarak kabul edilmektedir.

Marksist teori, işçi sınıfı hareketi için üç bakımdan yararlıdır. Hareketi, işçi sınıfının gerçek konumuna ilişkin bilimsel bilgiyle donatır. Hareketin uygun amaçlarını bilimsel olarak formüle etmesini olanaklı kılar. Ve hareketi bu amaçlara ulaşmak için gerekli strateji ve taktikleri geliştirmede yönlendirir.

İşçi sınıfı hareketi, temel teoriden yararlanmadan toplumu dönüştüremez. Ve bu teori ona ütopik ideallerin rüyasını görmeyi değil, uygun hedefleri göz önünde tutmayı, insanların gerçek maddi koşulları ve gereksinimlerine dayandırmayı öğretir.

Bilimin, sınıf mücadelesi politikasına uygulanmasında, belirli genel ve değişmez ilkelerle mücadelenin özel durumları ve aşamaları ile uğraşmak için tasarlanan özel politikalar arasında bir ayrım yapılmalıdır.

İşçi sınıfının kapitalist sınıfa karşı mücadelesinde, esas düşmanı yenmek için ulaşılabilecek bütün güçleri birleşti-

tirecek bir politika izlemek gereklidir; bu mücadele işçi sınıfının müttefikleriyle birlikte sosyalizmi kurmak ve ona karşı bütün direnci kırmak üzere iktidarı alabileceği noktaya kadar sürdürülmelidir; ve bu iktidar konumunu elde edebilmek için, işçi sınıfı sosyalizm amacına adanmış bir parti tarafından yönetilmeli ve bilimsel sosyalist teoriyi kılavuz edinmelidir. Bunlar vazgeçilmez ilkelerdir. Bu ilkelerin terkedilmesi pratikte sosyalizm hedefinin ve onu gerçekleştirme araçlarının terkedilmesine varır.

O halde genel ilkelerin çatısı içinde, ortaya çıkabilecek her olayı karşılayacak doğru politikaları bulma sorunu vardır. Ve itiraf edilmelidir ki, burada büyük bir değiştirme ve o anda uyarlama unsuru işin içine girer. Olacak herşeyi önceden saptamanın olanaklı olduğunu sanan dogmatikler, doğru politikaların belirlenmesinde toplumbilimi uygulayarak katı ve değişmez kurallar koyma şeklinde garip bir düşünceye sahiptirler.

İşçi sınıfı mücadelesinde, verili bir durumun göze çarpan olgularının bir çözümlemesini yapmak, bireylerin, grupların ve sınıfların böyle bir durumdaki olası tavırlarını tahmin etmek ve bunun ışığında bir eylem planına ulaşmak olanaklı ve zorunludur. Ama aynı zamanda, bu etmenlerin hemen hemen hepsinin üzerinde denetim yetersizliği vardır; hareket içinde alınan kararların uygulanma yolu bile örgütlenmenin sıkılık ya da gevşekliğine, iç tartışmaların sürmesine, bireyleri etkileyen her çeşit öznel etkenlere bağlıdır. Bundan dolayı rastlantısal ve beklenmedik olan, sınıf mücadelesinin politikasında büyük bir rol oynar ve usta bir liderlik, yanılmazlık hayallerine sahip olmayan ve yeni deneyimlerden sonuçlar çıkarmaya her zaman hazır olandır.

Toplumbilim ve Komünizm

Sosyalizmin komünizme dönüşmesi tarafından takip edilen sosyalizmin sağlamlaşması, insanın insan tarafın-

dan sömürülmesinin ve bununla birlikte sınıf mücadelelerinin sonu demektir. Bundan dolayı insanın toplumsal etkinliğinin gelecekteki koşullarının, o durumda, geçmişte olduğundan çok farklı olacağı açıktır. Bu koşullar öyle farklı olacaktır ki, Marks **Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Giriş**'te, sosyalizme geçiş «insan toplumunun tarih öncesini bir sonuca götürür» diye yazmıştır.

Komünizmle birlikte, **Komünist Manifesto**'nun belirttiği gibi, «üretimin tümü tüm ulustan oluşan geniş bir birlikteliğin ellerinde toplanır.» Ve ondan sonra Engels'in **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm**'deki sözleriyle, «şimdiye kadar insanın karşısına, doğa ve tarih tarafından kabul ettirilen bir zorunluluk olarak çıkan insanın kendi toplumsal örgütlenmesi, kendi özgür eyleminin sonucu haline gelir. Şimdiye kadar tarihi yöneten yabancı nesnel güçler, insanın kendi denetimi altına girer.» O zaman artık sınıf mücadelesini, sonucu belirleyen birçok etmenin kontrol dışında olduğu koşullar altında sürdürme sorunu olmayıp, toplumsal yaşamın temel süreçlerini, insan gereksinimlerini karşılamak için planlama sorunu vardır.

Bu, toplumbilimin tüm uygulanma tarzının değiştiği anlamına gelir. Onun uygulanması, toplumun maddi gereksinimlerinin ve o anda elde bulunan maddi kaynakların ve insan kaynaklarının hesaplanması ve buna uygun olarak üretim ve dağıtımın planlanması sorunu haline gelir. Böylece toplumbilim; uygulanması esnasında, kesin, matematiksel ve nicel bir bilim dalı haline gelir. (üretim tekniklerine uygulanan doğal bilimler gibi.)

Bu değişim, Engels'inde belirttiği gibi, «insanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi»nin aldığı bir duruma uygun gelir. Toplumbilimin komünizmdeki görevi insanları önceden belirlenmiş bir toplumsal etkinlik kalıbına girmeleri için zorlamak ya da kandırmak üzere onları yönlendirme yolları ve araçları geliştirmek değildir. Görev, topluluğun tümü için, üretim ve dağıtımı en az emekle yürütülecek şekilde planlamaktır. Böylece, insanlar bu temel-

de insan enerjisinin olgunluk çağından özgürce yararlanabileceklerdir; ve bu insanlık için kendi içinde bir sondur.

Marks **Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları**'nda bilimin görevlerini yazarken şu sonuca varmıştır: «Doğa bilimleri zamanla insan bilimini kendi içine alacağı gibi, insan bilimi de doğa bilimlerini kendi içine alacaktır; **tek** bilim olacaktır.» Bilimin konusu doğanın ve insan toplumunun gelişim yasaları ve insanın toplumsal yaşantısında onun bütün gereksinimlerinin kesintisiz bir şekilde sağlanmasının yolları ve araçları olacaktır. İnsanın toplumsal etkinliğinin temel yasalarının keşfi, insan yaşamının en yüksek noktasına ulaşmanın bir aracı olarak gerekli olan bilimlerin birleşmesine doğru önemli bir adımdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜRETİM ARAÇLARI

Üçüncü Bölüm

ÜRETİM ARAÇLARI

Yaşam Araçlarının Üretimi

Tarihsel materyalizm, toplumun gelişim yasalarının anahtarını «insanlığın, siyaset, bilim, sanat, din vb. elde etmeye çalışmadan önce, önkoşul olarak, yemesi, içmesi, barınağa ve giyeceğe sahip olması gerektiği basit gerçeği»nde bulur (Engels, **Karl Marks'ın Mezarında Yapılan Konuşma.**)

İnsanların başka bir şey yapabilmesinden önce, yaşam araçlarını —yiyecek giyecek ve barınak— elde etmeleri gereklidir. Ve yaşam araçlarını, doğanın verdiği karşılıksız bir armağan olarak değil, yaşam gereksinimlerini üretmek ve üretilen şeyleri değişmek için biraraya gelerek elde ederler. Ancak yaşam araçlarını üretmek ve değişmek için biraraya gelme temelinde, başka toplumsal çıkarları ortaya çıkabilir; ve bu çıkarların peşinde koşulabilir.

Bundan dolayı «insan yaşamını devam ettirecek araçların üretimiyle birlikte, üretilen şeylerin değişimi her toplumsal düzenin temelidir... Tarihte ortaya çıkmış her top-

lumda, ürünlerin paylaşımı ve onunla birlikte toplumun sınıflara bölünmesi, ne üretildiği, nasıl üretildiği ve ürünün nasıl değişildiği tarafından belirlenmiştir.» (Engels, **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm** 3. Bölüm.)

Böylece tarihsel materyalizm toplumun tüm hareketinin esas nedenini insanın yaşam araçlarının üretim ve değişimindeki toplumsal etkinliğinde —yani, toplumun maddi yaşam koşullarında ve maddi yaşam koşullarındaki değişikliklerde bulur.

İnsanların yaşam araçlarını üretme ve değiştirme yolları **üretim tarzı** olarak bilinir. Her toplum bir üretim tarzı **üzerine inşa edilmiştir.** Bütün toplumsal etkinliklerin ve kurumların özelliğini belirleyen bu üretim tarzıdır.

Üretim ve Mülkiyet

Üretim tarzı her zaman toplumsaldır, çünkü bireyler maddi gereksinimlerinin tümünü kendileri için, yalnızca kendi emeğiyle, diğer bireylerden bağımsız olarak üretmezler. Topluluğun gereksinim duyduğu maddi mallar birçok bireyin emeğiyle üretilir. Bundan dolayı, bu bireyler, topluluğun arasında dağıtılan toplumsal ürünün üretiminde, Marks'ın sözleriyle, bir «karşılıklı etkinlik değiş tokuşu» yürütürler.

Bundan dolayı, üretim tarzını değerlendirirken her şeyden önce insanların ürünleri üretmek için harekete geçirdikleri bütün güçleri —üretimi yapmanın gerçek maddi araçlarını— ikinci olarak ise, insanların ürünleri üretirken ve değiştirirken girdikleri karşılıklı ilişkileri ayırt etmeliyiz.

Yani **üretim güçleriyle üretim ilişkilerini** ayırt etmeliyiz. Bunlar birlikte üretim tarzını oluştururlar. Bundan dolayı, belirli bir üretim tarzı, belirli üretim güçlerini kullanabilmek için belirli üretim ilişkilerine girme etkinliğin-

den oluşur. Ve farklı üretim tarzları üretim güçlerindeki ve üretim ilişkilerindeki farklılıkla ayırt edilirler.

Üretim güçleri'nden tam olarak ne anlıyoruz?

Üretebilmek için üretim aletlerine, yani el aletlerine, makinelere, ulaşım araçlarına, vb. gerek vardır. Ama bunlar kendi başlarına bir şey üretmezler. Onları yapanlar ve kullananlar insanlardır. Üretim aletlerini yapma ve kullanma ustalığına sahip insanlar olmadan üretim olanaksızdır.

Bundan olayı, üretim güçleri, üretim aletleriyle üretim deneyimi ve ustalığı olan ve bu aletleri kullanan insanlardan oluşur.

Deneyimi ve ustalığı olan bir emek gücü, üretim güçlerinin parçasıdır; emek gücü deneyimi ve ustalığı ne kadar fazlaysa, o kadar güçlü bir üretim gücüdür.

Sonraları bilim de üretim güçlerinin çok önemli bir parçası haline geldi.

Peki, **üretim ilişkileri**'nden ne anlıyoruz?

Bu ilişkiler, insanların gerçek üretim sürecinin kendi içinde girdikleri kısmen basit ve dolaysız —ortak bir üretici işle uğraşan insanların aralarındaki basit ve dolaysız— ilişkilerdir.

Ama insanlar üretimi sürdürürken, yalnızca birbirleriyle değil, aynı zamanda yararlandıkları **üretim araçları**'yla da mutlaka toplumsal ilişkilere girerler.

«Üretim araçları» terimiyle üretim aletlerinden daha geniş bir şeyi kastediyoruz. Tamamlanmış ürünü üretmek için gerekli olan tüm araçları ifade ediyoruz. Bu araçlar yalnızca üretim güçlerinin parçası olan üretim aletleri değil, aynı zamanda, toprağı, hammaddeleri, üretimin içinde yapıldığı binaları, vb. de kapsar.

O halde, üretim yaparken, insanların karşılıklı ilişkilerini üretim araçlarına uydurmaları toplumsal olarak zorunludur. **Mülkiyet** ilişkileri işte böyle ortaya çıkarlar. Toplumsal üretimde, üretim araçları çeşitli insanların ya da insan gruplarının mülkü haline gelirler; çünkü üretim ve

değiş tokuşu sürdürmede toplumun üyeleri üzerinde bağlayıcılığı olan bir düzenleme yapmak gereklidir. Çeşitli üretim araçlarını ve bunlarla çalışarak üretilen ürünü tüketmeye kimin hakkı olduğu bu düzenlemeyle anlaşılır.

İnsanların karşılıklı ilişkilerinin ve bundan dolayı da üründen alacakları payın, üretim araçlarına uydurulması kollektif ve önceden düşünülmüş bir eylemin —herhangi bir genel kuralın ya da «toplumsal anlaşma»nın— sonucu olarak yapılmaz. Bilinçsiz ya da kendiliğinden bir süreçle meydana gelir. İnsanlar karşılıklı ilişkilerini, üretim araçlarına uygun hale getirmeye ve böylece de toplumsal ürünün satışını düzenlemeyi, üretim güçlerine uygun bir tarzda yapabilirler, çünkü başka türlü üretimi sürdüremezlerdi. Üretim süreci içinde bu ilişkilere girerek, toplumsal olarak zorunlu ve yasal olarak bağlayıcı olan mülkiyet ilişkileri olarak bu ilişkilerin farkına varırlar.

Bir avcılar kabilesi tarafından sürdürülen en ilkel üretimde avcılar, birbirleriyle avcı arkadaşları, kabile üyesi arkadaşları olarak basit ve dolaysız ilişkilere girerler; üzerinde avlandıkları topraklar, avladıkları hayvanlar bazı özel bireylerin ya da grupların mülkü olarak kabul edilmez. Av seferlerini kabilenin bütünü düzenler ve av dönüşünde getirdikleri, ortak mülkiyet olarak kabile üyeleri arasında tamamen paylaştırılır.

Ama işbölümü ortaya çıktığında ve biri şunu diğeriyse bunu üretmede uzmanlaştığında, kullanılan aletler özel kişilerin malı olarak kabul edilmeye başlanır. Dolayısıyla, üretilen ürün de üreticinin malı olarak onun tarafından tüketilir. Aynı şekilde, hayvanlar evcilleştirilip sürüler yetiştirildiğinde, sürüler özel ailelerin ve aile reisinin mülkü olur. Daha sonraki bir aşamada ise toprak da özel mülkiyet haline gelir.

Böylece üretim güçlerinin gelişiminin —çünkü tarımı, el sanatları, vb.'nin gelişmesi tamamen üretim güçlerinin gelişmesidir— ve bu gelişime eşlik eden işbölümünün bir sonucu olarak, üretim araçlarının bireyler ya da insan grup-

ları tarafından sahiplenilmesi tedrici olarak ortaya çıkar. Bu noktada bile toplumsal gelişmedeki devincirici gücün üretim güçlerinin gelişmesi olduğu görülebilir.

Mülkiyet ilişkileri aslında, insanlar arasındaki, üretimden doğan toplumsal ilişkilerdir. İlk bakışta, mülkiyet ilişkileri bireylerle şeyler arasındaki, bireysel mülk sahipleriyle sahip oldukları mülk arasındaki basit, iki şey arasındaki ilişkiler gibi gözükür. Bununla birlikte, durum böyle değildir. Görünüş aldatıcıdır. Adasındaki Robinson Crusoe bir mülk-sahibi değil, yalnızca bir adadaki bir adamdı. Mülkiyet ilişkileri, toplumdaki insanlar arasındaki karmaşık toplumsal ilişkilerdir. İnsanlarla şeyler arasındaki basit ilişkiler değil, toplumdaki insanlar arasında varolan karmaşık ilişkilerdir. İnsanlar sürdürdükleri üretim içinde birbirleriyle toplumsal ilişkiler ya da üretim ilişkileri kurarlar. Bu ilişkilere göre, kullandıkları üretim araçları şu ya da bu bireyin, şu ya da bu grubundur. Aynı şey üretilen ürün için de geçerlidir.

Bu nedenle, mülkiyet ilişkileri, insanların üretim araçlarını kullanma ve ürünü tüketme sürecindeki karşılıklı ilişkilerini düzenleme yollarıdır.

Mülkiyetten söz etmek, toplumdaki insanların bu karşılıklı ilişkilerine yasal bir anlatım verme tarzından başka bir şey değildir. Bunlar toplum ve toplumun tüm üyeleri için bağlayıcı olan zorunlu ilişkiler olarak, mülkiyet ilişkileri olarak görünürler.

Bundan dolayı, şimdi üretim ilişkilerini, insanların üretim ve ürünün tüketimi sürecinde girdikleri ve mülkiyet ilişkileri olarak algıladıkları karşılıklı ilişkiler olarak tanımlayabiliriz.

Belirli bir toplumda egemen olan üretim ilişkileri o toplumun **ekonomik** yapısını oluşturur.

Sömürü

Üretken çalışmanın ürünleri, yürürlükteki ekonomik ya-

pının türüne göre, birçok farklı şekillerde sahiplenilir. Doğal olarak, aynı şey ürünlerin toplumun üyeleri arasında bölüştürülmesi için de geçerlidir.

Farklı toplumlarda ürünün sahiplenilme tarzını belirleyen nedir?

Genel olarak, sahiplenme biçimini ve yaşam araçlarının dağıtılma tarzını belirleyen şey, üretim araçlarının mülkiyet biçimi; üretim ilişkilerinin doğasıdır.

En ilkel topluluklarda üretim araçları komün malıydı; üreticiler tarafından ortaklaşa elde tutulurlardı. Bu üretim aletlerinin çok ilkel olma özelliğinin bir sonucuydu. Yalnızca çok ilkel aletlerle, işbölümü zorlukla gelişiyordu; insanlar yaşayabilmek için ortaklaşa çalışmak zorundaydılar ve ortaklaşa çalışma üretim araçlarının ortak mülkiyetini gerektiriyordu. Üretimin meyveleri, nasıl olursa olsun, buna uygun olarak topluluğun tümü tarafından paylaşılıyordu. Üretim araçları herhangi bir özel bireyin ya da grubun malı olmadığı gibi, ürün de herhangi bir birey ya da grup tarafından sahiplenilmiyordu. Bu yaşam tarzı ne rahat, ne gelişkin, ne de emindi, ama kabile içindeki kardeşliği ve komünal dayanışmayı gösteriyordu.

Üretim araçları sosyalist toplumda yine toplumun malı olur. Ve bir kez daha ürün toplumsal olarak sahiplenilir, sosyalist toplumun ilk aşamasında «herkese emeğine göre», tamamen gelişmiş komünist toplum aşamasında ise «herkese gereksinimine göre» dağıtılır.

Ama ilkel komünizmle sosyalizm arasındaki, tarihin tanıdığı tüm topluluklarda, yani ilkel üretimle modern büyük ölçekli toplumsal üretim arasında, üretim araçları toplumsal olarak sahiplenilmemiş, bireylerin ya da grupların malı olmuştur. Yaşamsal önemdeki üretim araçları da topluluğun küçük bir azınlığının mülkü olmuştur. Bunun sonucunda, bu üretim araçlarına sahip olanlar, mal sahibi konumları nedeniyle ürünün aslan payına sahip olabilmişlerdir. Böylece mal sahipleri için diğerlerinin emeğinin meyveleriyle yaşamak, diğer bir deyişle başkalarını sömür-

mek olanaklı hale gelir. Üretim araçlarına sahip olmayanlar, sahip olanların yararına çalışmak zorunda kalır.

Böyle bir durum nasıl meydana gelmiştir?

İlk olarak, işbölümü, tüm kabile tarafından yapılan komünal üretimin ilkel sistemini yıkar. Bu, üretim araçlarının mülkiyetinin tedricen belirli bireylerin ve grupların ellerine geçmesiyle sonuçlanır. Bununla birlikte ürünün özel sahiplenilmesi ortaya çıkar, çünkü ürün, üretim araçlarına sahip olan tarafından sahiplenilir. Sürülerin, kabilenin ortak mülkiyeti olmaktan çıkıp tek tek aile reislerinin sahipliğine geçmesiyle, ekili toprağın tek tek ailelerin kullanımına tahsis edilmesiyle ve el sanatlarının doğmasıyla bunlara uygun gelen ürünün komünal mülkiyeti de sona ererek, ürün bireysel olarak sahiplenilir.

Ayrıca, özel mülkiyetle birlikte ürünün bir metaya dönüşmesi de başlar. Bu süreç kapitalist toplumda, ürünün hemen hemen tamamı meta biçimini aldığında bütünüyle tamamlanır.

Ürünler diğer ürünlerle değiştirildiğinde onlara «meta» adını veririz: Metalar, diğer ürünlerle değiştirilme amacıyla üretilen ürünlerdir. Engels, **Ailenin ,Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**'nde (5. Bölüm) şöyle yazmıştır: «Sürülerin ve lüks maddelerin özel mülkiyetinin gelişmesi, bireyler arasında değişime, ürünlerin metalara dönüşmesine yol açtı.» Çünkü komünal bir üretim tarzında insanlar ürünlerini kendi aralarında paylaşır ve bundan dolayı da ürünlerini değiştirmeyip «etkinliklerini karşılıklı olarak değiştirirlerdi.» Oysa ki özel mülkiyet geliştiğinde, mal sahibinin sahiplendiği ürünün kendisi için gerekli olması zorunlu değildir. Bu durumda onu başka ürünlerle değiştirir.

Ve bunun çok geniş bir alanda etkileri olur. Engels bu konuya ilişkin olarak sözlerine şöyle devam eder: «Üreticiler, ürünlerini artık doğrudan doğruya kendileri tüketmeyip de, bunu, değişim eylemiyle elden çıkardıkları andan itibaren, ürünleri üzerindeki denetimlerini yitirdiler. Artık,

ürünlerinin başına ne geldiğini bilmiyorlardı, ürünün, bir gün, üreticiye karşı onu sömürmek ve ezmek için kullanılması olanaklı bir duruma geldi.»

Meta değişimi ve onunla birlikte paranın kullanılması geliştikçe, daha önceki bütün komünal üretim tarzlarının daha da yıkılmasına ve malların mülkiyetinin özel ellerde toplanmasına yolaçan etkin bir güç olur. Bu arada başkaları mülksüz hale gelir. Özel mülkiyetin gelişmesinin kaçınılmaz sonucu, topluluğun zenginler ve yoksullara, mülkü olanlarla mülkü olmayanlara, sahiplerle sahip olmayanlara bölünmesidir.

İkinci olarak, bu sonuçlara yol açan işbölümüyle emek üretkenliğinde bir artış olması birbirine bağlıdır. Eskiden tüm kabilenin üretici emeği tüm üreticilerin asgari gereksinimlerini karşılamaya yetecek kadarını güçlükle üretirken, artık tüketilenden fazlasını üretmektedir.

Çalışanlar kendi temel gereksinimlerini tatmin etmeye yetecek olanla birlikte, fazlasını da üretebilir. Böylece, üretim araçlarına sahip olanların, emek harcamadan, başkalarının emeğinin yarattığı fazlaya sahip çıkmaları olanağı doğar. Ve bu olanak ortaya çıkar çıkmaz, bu fırsattan istifade edilir.

İlk sonuç köleliktir. Üretici kendi tükettiğinden fazlasını emeğiyle üretebildiğinde, bazı insanlar için diğerlerini köleleştirmek yararlı hale gelir. Böylece efendiler ve köleler ortaya çıkar. Efendiler, kölenin emeğinin ürününün tamamına el koyarken, kölelere ancak onları hayatta tutmaya yetecek kadarı bırakılır.

Kölelik, insanın insan tarafından sömürülmesinin en basit ve en dolaysız biçimidir. Bu, mutlaka köleliğin ilk biçim olduğu anlamına gelmez; bir reisin ya da mal sahibinin, kendisine zorunlu olarak çeşitli ölçülerde bağımlı olan başkalarından, zorla hizmet ve haraç alma yöntemleri de en az o kadar eskidir. Sömürünün diğer bir basit biçimi ise serflerin feodal mal sahipleri tarafından sömürülmesidir. Feodalizm Ortaçağ'da Avrupa'da yaygındı. Burada lord,

efendi köle ilişkisinde olduğu gibi, serfin sahibi değildir, ama toprağa sahiptir. Köle ise ya yasayla ya da koşulların zorlaması nedeniyle fiilen toprağa bağlıdır. Bu durumda, serfe, lorda alacağı olarak ürünün bir kısmını vermek koşuluyla geçimini topraktan sağlamasına izin verilir. Üçüncü bir sömürü biçimi ise ücretli işçilerin sömürüldüğü kapitalist biçimdir. Kapitalizmde, işçiler yasal olarak serbesttir; istedikleri yere gidebilir ve istedikleri kimse için çalışabilirler, ama üretim araçlarından yoksun bırakıldıkları için geçimlerini ancak işgüçlerini kapitalistlere satarak sağlayabilirler. Üretim araçlarının sahibi olan kapitalistler ürüne el koyarlar.

Ama sömürünün biçimi ne olursa olsun, öz hep aynıdır: Üreticiler kendi temel gereksinimlerinden fazla olan bir artık üretirler ve bu artık bir mülkiyet biçimine sahip olmaları nedeniyle üretici olmayanlar tarafından sahiplenilir.

Bundan dolayı üreticiler için, sömürü, toplam emeklerinin yalnızca bir kısmının kendileri tarafından kullanılması, yani kendi gereksinimleri dışında üretilenin başkaları tarafından alınması anlamına gelir. Emeğin üretkenliği arttığında ve böylece üreticiler kendileri için gerekli olanın üzerinde bir artık üretebildiklerinde, emeklerinin bir bölümü artık-emek haline gelir; ve sömürü işte bu artık-emeğe ve onun ürününe mülk sahibi olması nedeniyle bir başkası tarafından el konması anlamına gelir. Sömürücüler başkalarının emeğini gaspederek kendileri çalışmadan da yaşayabilirler.

Marks **Kapital**'de (1. Cilt, 9. Bölüm, I. Kısım) şöyle demiştir: «Ekonominin çeşitli toplumsal biçimleri arasındaki, örneğin, köle emeğine dayalı bir toplumla ücretli emeğe dayanan bir toplum arasındaki temel fark, yalnızca bu artık-emeğin her durumda gerçek üreticiden, işçiden hangi tarzda sağıldığıdır.»

Sömürüye yol açan şey üretimin ve mülkiyetin gelişmesidir. Sömürü toplumun azınlığını oluşturan bazı insan-

ların, mülk sahibi olmaları nedeniyle, çoğunluğu oluşturan diğerlerinin emeğinin ürünleriyle çalışmadan yaşamaları anlamına gelir.

Bundan şu sonuç çıkar: İnsanın insan tarafından sömürüsünü içeren her üretim tarzında, toplumsal ürün, insanların çoğunluğunu oluşturan çalışanlar; ancak, en basit yaşama gereksinimleri için didinmeye mahkum olacak şekilde dağıtılır. Bazan daha fazla kazanabilecekleri elverişli koşulların ortaya çıktığı doğrudur; ama çoğunlukla ancak yetecek kadarın en azını alır, hatta arasıra bunu bile alamazlar. Diğer taraftan, bir azınlık olan üretim araçlarının sahipleri, yani mülk sahipleri, boş zamanın ve lüks yaşamın tadını çıkarırlar. Toplum zengin ve yoksula bölünmüştür.

Bundan, ayrıca, aşırı zenginlik ve yoksulluğu ortadan kaldıracaksak, bunun, yalnızca toplumsal ürünün yeni bir dağıtım tarzını isteyerek asla elde edilemeyeceği sonucu çıkar. Örneğin, kapitalist toplumda yalnızca ürünlerin daha adil bir dağılımına karar verilerek reform yapılamaz («emek gelirlerinin adil dağıtımı» ya da «herkese adil pay» şeklindeki reformist sloganlar da hayal edildiği gibi). Tüketim araçlarının dağıtımı, üretim araçlarının mülkiyetine bağlı olduğu için, saldırılması gereken yer bu mülkiyettir.

«Dağıtım ilişkileri» diye yazmıştır Marks **Kapital**'de (III. Cilt, 51. Bölüm) «Üretim sürecinin ve insan yaşamının üretim süreci içinde insanların girdiği karşılıklı ilişkilerin tarihsel olarak belirlenmiş özgül biçimlerine uygun gelir ve bunlardan doğarlar. Bu dağıtım ilişkilerinin tarihsel özelliği, üretim ilişkilerinin tarihsel özelliğidir. Dağıtım ilişkileri üretim ilişkilerinin yalnızca bir yönünü ifade eder. Kapitalist dağıtım, diğer üretim tarzlarından kaynaklanan dağıtım biçimlerinden farklıdır ve her dağıtım biçimi kendisinin içinden geldiği ve karşılığı olduğu özgül üretim tarzıyla birlikte yok olur.

Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri

Toplumsal üretimin ilkel komünün ötesine geçmesiyle, toplum bütünüyle toplumsal üretim içinde farklı yerleri olan gruplara bölündü. Bu grupların üretim araçlarıyla ilişkileri ve buna bağlı olarak da üründen paylarını alma yöntemleri farklıydı. Böyle gruplar toplumsal sınıfları, bunların ilişkileri ise belirli bir toplumun sınıf ilişkilerini ya da yapısını oluşturur.

Sınıfların varlığı toplumsal üretimdeki işbölümünün sonucudur. İşbölümü, özel mülkiyet biçimlerine ve böylece de toplumun sınıflara bölünmesine yol açar. «İşbölümünün gelişimindeki çeşitli aşamalar farklı mülkiyet biçimleridir», diye yazmıştır Marks ve Engels Alman İdeolojisi'nde, «Yani, işbölümünün varolan aşaması bireylerin maddelere, aletlere ve emek ürünlerine göre birbirleriyle ilişkilerini de belirler.»

Bundan dolayı, sınıfları oluşturan ve ayırt eden şey, sanıldığı gibi, esas olarak gelir, zihniyet ya da alışkanlıklar değil, toplumsal üretimde işgal ettikleri yer ve üretim araçlarıyla olan ilişkileridir. Gelir, alışkanlık, zihniyet vb. farklılıklarını belirleyen şey budur.

Lenin **Kaba Sosyalizm ve Narodnizm** adlı makalesinde şu açıklamayı yapmıştır: «Sınıfları ayırt eden temel özellik toplumsal üretimde işgal ettikleri yer ve buna bağlı olarak üretim araçlarıyla olan ilişkileridir.»

Lenin **Bir Büyük Başlangıç**'ta sınıfların daha ayrıntılı bir tanımını sunmuştur:

«Sınıflar, birbirinden, tarihsel olarak belirli bir toplumsal üretim sisteminde işgal ettikleri yerle, üretim araçlarıyla olan (çoğunlukla yasalarla saptanmış ve formüle edilmiş) ilişkileriyle, emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rolleriyle ve dolayısıyla elde ettikleri toplumsal zenginliğin boyutlarıyla ve bundan paylarını alma yöntemleriyle ayrılan büyük insan gruplarıdır. Sınıflar, biri belirli toplum-

sal ekonomi sistemi içinde işgal ettiği farklı yer nedeniyle diğerinin emeğine sahip çıkabilen insan gruplarıdır.»

Sınıflarla birlikte sınıf antagonizmaları ve sınıf mücadeleleri de ortaya çıkar.

Toplumsal üretim sisteminde işgal ettikleri yer nedeniyle bir sınıf toplumsal zenginlikten ancak diğer bir sınıfın zararına olarak payını alabiliyor ve arttırabiliyorsa bu sınıflar antagonisttir. Bu nedenle sömürenlerle sömürücüler arasındaki ilişkiler kaçınılmaz bir şekilde antagonisttir. Bir sömürücü sınıfla diğer sömürücü sınıf arasındaki ilişkiler de, bunların sömürü yöntemleri çatışmaya girdiğinde, yani birinin artık-emeğe el koyması diğerininkine engel olduğunda antagonisttir. Bundan dolayı örneğin yükselen burjuvaziyle feodal beyler arasındaki ilişkiler antagonistti; çünkü biri sömürü yöntemini sürdürmeyi, diğeriyse kendi yöntemini geliştirmeyi ancak diğerinin zararına başarabilirdi. Ayrıca, 19. yüzyıl İngiltere'sinde de sanayici kapitalistlerle toprak sahipleri arasında belirgin bir antagonizma vardı.

«Bu savaşan sınıflar,» diye yazmıştır Engels **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm**'de (I. Kısım), «daima, üretim ve değişim koşullarının, kısacası, zamanlarının ekonomik koşullarının ürünüdür.»

Sömürüye dayanan bir toplumun antagonist sınıflara bölünmesi kaçınılmazdır. Böyle bir toplum, her zaman sömürenlerle sömürülenler, kimi zaman ise rakip sömürücüler arasındaki sınıf çatışmalarıyla parçalanmıştır.

Bu nedenle, **Komünist Manifesto**'nun başlangıcında belirtildiği gibi: «Bugüne kadar varolan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir.»

Bu sınıf mücadelelerinin kökleri farklı sınıflar arasındaki maddi çıkar çatışmalarında bulunmaktadır. Çatışan ekonomik çıkarlar ise, farklı sınıfların toplumsal üretimde işgal ettikleri farklı yerlerden, bunların üretim araçlarıyla olan farklı ilişkilerinden ve toplumsal zenginlikten pay

alma ve bunu artırmak için kullandıkları farklı yöntemlerden kaynaklanır.

Elbette ki, bütün sınıf ilişkileri antagonist değildir. Eğer artık-emeğe el koymak için farklı sömürü yöntemleri kullanılıyorsa, bu, o toplumun birden fazla mülkiyet biçimi üzerinde kurulduğu ve birden fazla sömüren sınıfla, birden fazla sömürülen sınıfı barındıran karmaşık bir sınıf yapısı olduğu anlamına gelir. Bu durumda, sömürülen farklı sınıflar arasında herhangi bir temel antagonizma yoktur. Aksine, sınıflar sömürücülere karşı potansiyel bağlaşıktırlar. Alışkanlık, zihniyet ve amaçlarındaki, üretim araçlarıyla olan ilişkilerdeki konumlarından kaynaklanan farkların, bunları birlikte davranmaktan alıkoyabilmesi ve kimi zaman sömürücüler tarafından bir sınıfı diğerine karşı kışkırtmak için kullanılabilmeleri, bu gerçeği değiştirmez. Bu nedenle, örneğin, kapitalist sanayii ve köylü tarımı olan bir ülkede kentli işçi sınıfıyla sömürülen köylülük arasındaki ilişkiler antagonist değildir.

Bundan başka, S.S.C.B.'deki sosyalist toplumda iki ayrı sınıf —Sovyet işçileri ve köylüleri— bunların arasındaki ayrım silikleşmesine karşın, hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bütün sınıf ayrımları gibi, bu ayrımın da kökü, sınıfların toplumsal üretimde işgal ettikleri farklı yerlerdedir. Sovyet işçileri sosyalist devletin kişiliğinde tüm toplumun malı olan devlet işletmelerinde çalışmaktadır; kolektif çiftlik köylüleri ise grup işletmelerinde, yani kooperatif işletmelerde —kolektif çiftliklerde— çalışmaktadır. Sınıf ayrımı kamu mülkiyetiyle grup mülkiyeti arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Ama bu sınıfların hiçbiri diğerini sömürmediği gibi, toplumsal zenginlikten payını diğerinin zararına almaz ve artırmaz. Bundan dolayı da aralarında antagonizma yoktur.

Toplumsal Ekonomik Oluşum

Üretim tarzının iki etmeni —üretim aletleriyle üretim deneyimi ve ustalığı olan insanlardan oluşan üretim güçle-

ri ve üretim ilişkileri— içerdiğini görmüştük. Farklı ekonomik yapılar, insanlık tarihinde varlık bulan ve daha sonra yerini başkasına bırakan, kendileri kadar çeşitli ekonomik oluşumları temsil eder. Ekonomik yapılar, insanları sonsuza kadar yaşatmak için, onlara toplumda hazır olarak verilmemişlerdir. Aksine, insanlar üretimde doğayla olan ilişkilerini ve böylece birbirleriyle olan ilişkilerini değiştirdikçe gelişirler. Marks **Kapital**'in birinci Almanca baskısına önsöz'de, «Benim bakış açım, toplumun ekonomik oluşumunu doğal tarihin bir süreci olarak» değerlendirir, diye yazmıştır.

Ekonomik oluşumların farklılığını oluşturan nedir ve farklı tipten toplumsal-ekonomik oluşumlar nasıl sınıflandırılmalıdır?

Ekonomik oluşum farklılıkları üretim ilişkileri farklılıklarıdır ve farklı toplumsal-ekonomik oluşum tipleri farklı üretim ilişkileri türlerine göre tanımlanır. İnsanlar geçimlerini sağlamak için daima bazı belirli üretim araçlarına gereksinme duyarlar. İnsanların birbirleriyle kurdukları, kimin üretici çalışma içinde olacağını, kimin üretim araçlarının sahibi olduğunu ve kimin ürün üzerinde ne kadar hakkı olacağını belirleyen ilişkiler, üretim ilişkileridir. Tarih sahnesinde ortaya çıkan toplumsal-ekonomik oluşum farklılıkları bu üretim ilişkilerine göre tanımlanır.

Tarihsel olarak oluşmuş toplumsal-ekonomik oluşumların farklı tiplerini sınıflandırmada, ilk olarak, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini içerenlerle özel mülkiyeti, ya da özel sahiplenmeyi içerenler arasında temel bir ayrım vardır.

İnsanlar, hayvan dünyasından ilk çıktıklarında vücudu sağlam olan herkesin üretime katıldığı küçük gruplar halinde birleşmişlerdi; üretim araçları ortak mülkiyetteydi ve ürün, herkesin, ürün üzerinde eşit hakkı olduğu grup içinde paylaştırılıyordu. Bunun tanıtı, varlığını sürdüren ilkel halklar hakkındaki bilgilerimizdir. Bunun yanısıra, en ilkel insanların başka bir tarzda yaşamalarının olanaklı ol-

madığı da göz önünde tutulmaktadır. Bu tip ekonomi «ilkel komünizm» diye adlandırılmıştır. İnsanların ekonomisinin çok uzun bir zaman boyunca böyle olduğuna dair çok az kuşku vardır. İkincil sorunlar olan akrabalık ilişkileri, toplumsal görenekler ve inançlar vb. daha tartışmalıdır.

Modern sosyalizm, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin bulunduğu bir ekonomik oluşumu yeniden sunar. Bununla ilkel komünizm arasındaki büyük farklılık, üretim aletlerinin çok güçlü ve gelişmiş türden olmasına ve üretimin çok büyük ölçekli olmasına bağlıdır. İnsanlar artık klan üyesi olmayıp, birbirlerine ve başlıca üretim araçları olan toprağa sıkı komün bağlarıyla bağlı değillerdir. Toprak ve üretim araçları artık küçük komünler arasında paylaştırılmamaktadır —ki, bu nedenle komünlerin her biri kendi üretim aracına bağlıydı; üretim araçları büyük ölçüde toplumsal mülkiyette ve üretimin tümü bir bütün olarak toplumun yararı için planlanmaktadır. Üretim mutlak bolluk noktasına ulaşınca, bu ekonomik oluşum, ürün üzerindeki hakkın yapılan çalışmayla belirlendiği aşamadan yalnızca gereksinime göre belirlendiği aşamaya geçer.

İlkel komünist yaşam tarzı bazı bölgelerde, işbölümüne yol açan tekniklerin gelişmesiyle, fazla üretimiyle, meta değişimiyle ve özel mülkiyetin oluşmasıyla en sonunda bozulmuştur. Bu olaylar uzak geçmişte meydana gelmiş ve hiçbir zaman kaydedilmemiştir. Bu nedenle bugün bunların nerede meydana geldiğine ve izledikler kesin rotaya ilişkin olarak ancak az çok olası sonuçlar çıkarabiliyoruz. Tamamen açık olan şudur ki, bunlar, ancak çok uzun bir süreç sonunda, toplumun sınıflara bölündüğü ve insanın insan tarafından sömürüldüğü ekonomik oluşumlara yolaçmışlardır. Ama ilk sınıflı toplumların üretim ilişkilerinin kesin özelliği konusunda çıkarılacak sonuçlar biraz şüphelidir. Yazılı kayıtlar çok azdır, birçok durumlarda ise hiç yoktur. Kazıbilimcilerin üretici güçlerin kalıntılarını kazıp çıkarabilmelerine karşın, üretim ilişkileri böyle kalın-

tılar bırakmazlar. Yapılabilecek en fazla şey evlerin boyut ve donatımındaki, mezar eşyalarındaki vb. deki değişikliklerden sonuçlar çıkarmaktır.

Sınıflı toplumun farklı ekonomik oluşumlarını ayırt etmedeki temel ölçüt sömürücü yöntemi ya da üreticilerden artık-emek sağlama ve bu emeğin ürününe sahip çıkma yöntemidir. Sömürü yönteminin tanımlaması aynı zamanda toplumun mülkiyet ve sınıf ilişkilerini de tanımlar.

Tarihin görece geç bir dönemine kadar bütün toplumlarda olduğu gibi, üretim esas olarak tarımsal olduğundan temel sömürü yöntemi tarımsal üreticilerden artık emek sağlamaktan oluşmak durumundadır. Başlıca üretim aracının toprak olması nedeniyle, sömürü yöntemini anlamak için asıl üreticilerin toprağı nasıl işlediklerini ve ona nasıl bağlı olduklarını bilmek gerekir.

İlk sınıflı toplumlarda —bunların, yazılı tarih klasik Yunanistan ve Roma'yla başlamadan önce binlerce yıllık bir dönem boyunca var oldukları unutulmamalıdır— artık emeğin asıl üreticilerden çeşitli yöntemlerle, bazen zorunlu çalışmayla ya da daima geçerli bir yöntem olan, bir cins haraç almayla sağlandığı ortaya çıkmaktadır. Haraç, çoğunlukla tanrı olduklarını iddia eden ve güçlerini nadir metaller üzerinde tekelleri olmasına ve çoğu kez su kaynağı ve sulama işlerini düzenlemelerine borçlu olan merkezi yöneticiler tarafından alınıyordu. Kraliyet fatihleri ya da onların atanmış temsilcileri olan valiler ve ayrıca yerli zorbalar da haraç alıyordu. Haraç ya aynî ya da vergi olarak alınıyordu.

Bu türden haraç, ilk olarak, aralarında ilkel komünizmde kalarak yaşamayı sürdürenlerin hâlâ bulunduğu üretici topluluklarına yüklenmiştir. Hindistan'da İngiliz istilasından önce geçerlikte olan «oryantal» ya da «asyatik» üretim tarzına özgü sömürü yöntemini tanımlarken, Marks «toprağın ortak mülkiyetine dayanan» ve «vergilendirmeyle ezilen köy toplulukları»ndan söz etmiştir. Tarımın dışında ilkel sinai çalışmanın çeşitli biçimleriyle de uğraşan bu

komünlerdeki üreticiler, «özel toprak sahipleriyle» değil, «tepelerinde onların mal sahibi ve aynı zamanda hükümdarları olarak duran bir devletle, karşı karşıyaydılar. (**Kapital**, III. Cilt, 20, 23 ve 47. bölümlerde).

Meta değişiminin ve onunla birlikte paranın gücünün daha fazla geliştiği her yerde, ilk sömürü tarzları içinde de yaşamını sürdüren özgün komün ya da klan sistemi gitgide artan ölçüde parçalandı. Bu durumda toprak alınabilir, satılabilir ve ipotek edilebilir hale geldi. Komünal arazilere el konuldu ve kiralanmış büyük arazilerin kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmasıyla toprak özel mülkiyet haline geldi. Üreticilerin, borçların faizi olarak da artık emek vermeye başlamalarıyla ve büyük çoğunluğu yoksullaşırken, bir azınlık zengin oldu, sömürücü haline geldi.

Ayrı ve eski bir sömürü yöntemi olarak köleliğin özelliği, kölenin kişiliğinin, toprağa ve diğer üretim araçlarına da sahip olan ve köleyi uygun gördüğü şekilde işe koşan efendiye ait olmasıdır. Kölelerin esas olarak esir alma yoluyla elde edildiği anlaşılmaktadır. Ama meta değişiminin geliştiği yerlerde, köleler alınıp satılabilecek metalar haline geldi. Böylece de bir para yatırımı ve gelir kaynağı yerine geçtiler; üstelik, birçok insan borç nedeniyle köleleştirildiler.

Köleliğin, ilk sınıflı toplumun bir özelliği olması olasıdır. Kölelerin sömürülmesi, sömürünün başlamasıyla birlikte başlamış ve köle olmayan tarımsal üreticilerin sömürülmesinin yanısıra, mal sahibi sınıfların payına bir ek gelir ve güç kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Böylece tapınak köleleri, ev köleleri, metalleri işlemekle uğraşan köleler vb. vardı. Ama özellikle köleci olan ekonomik oluşum, ancak, meta değişiminin ve toprağın özel mülkiyetinin gelişmesiyle birlikte, doğal maddeleri üretme sanayiinde ve diğer sanayi alanlarında kullanmak üzere köle satın almak kârlı hale geldiğinde ya da köylülüğün büyük bir kesimi borçlandırma ya da diğer zorlama yöntemleriyle yoksullaştırılıp mülksüzleştirildiğinde ve köle halini aldıkların-

da, kısacası eski Roma'nın büyük köle malikanelerinde olduğu gibi, kölelik artık emek sağlamanın asıl ya da hakim yöntemi olduğunda ortaya çıktı.

Sırası gelmişken, şimdiye kadar varolan en saf köleci sistem, bir yüzyıldan az bir süre önce sona eren, Amerika'nın Güney Devletleri'ndeki plantasyonların sistemiydi. Bu, daha sonra kendisini yıkacak olan sınai kapitalist ekonomilerle ticarete dayanan, meta-üretici bir ekonomiydi; köleler, ilkel sermaye birikiminde büyük bir rol oynamış olan köle tüccarlarından peşin parayla elde ediliyordu. Bu, köleciliğin kendi başına, tek ve eşsiz bir toplumsal ekonomik oluşumu tanımlamaya yetmediğini ve ekonomik gelişimin özel bir aşamasına özgü olmadığını göstermektedir. Gerçekte, kölecilik çok eski zamanlardan hayli yakınlara kadar, tıpkı ücretli-emeğin de olduğu gibi, birçok ekonomik oluşumun bir özelliği olmuştur. Sınıflı toplumun yalnızca tek sömürü yöntemi içeren ve bundan dolayı «saf» bir tipten olan hiçbir ekonomik oluşumu yoktur. Tarihsel olarak varlık bulan her oluşum farklı sömürü yöntemlerinin tarihsel olarak oluşmuş özgül bir bileşimidir. Bu sömürü yöntemleri, teknik olarak tanımlanmış emeğin özgül emek tiplerine mahsus olup, bir yöntem ağır basar.

Feodalizm olarak bilinen özgül ekonomik oluşum tipi, toprağın sahibi babadan-oğula geçme bir soyluluk olduğunda ve kendi üretim araçlarına sahip olan köylüler soylulara aynî olarak ya da parayla harç ödemeleri koşuluyla —serfler olarak yasal bir şekilde bağlanabildikleri— toprağın kullanım hakkına sahip olduklarında ve aynı şekilde el sanatları ve küçük manifaktürler harç karşılığında topraklarını kullandıkları soylulara bağımlı olarak var olduklarında ortaya çıkar.

Feodalizm oldukça açık bir şekilde kölelerin yerini serflerin, köle-sahibi toprak sahiplerinin yerini feodal toprak sahiplerinin almasıyla ortaya çıkabilir. Ve Avrupa'daki feodal sistem tarihsel olarak önceki Roma kölecilik sisteminin köleciliğe dayanan işletmelerinin artık kârlı olmaması ya

da istilalarla yıkılması nedeniyle oluşan gerileme ve yıkıntısından doğmuştur. Çinde ve diğer yerlerdeki feodal ekonomi diye anılan sistemi kesin olarak tanımlamak ya da bu sistemden neyin doğduğunu kesin olarak öğrenmek için yeterli araştırma yapılmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte kapitalizmin tarihsel olarak ancak bir feodal toplum içindeki ekonomik gelişimden doğduğu kesindir. Kapitalizm, manifaktür ve tarımsal teknikler deki ilerlemeler, ürünlerin büyük kısmının meta olarak üretilebildiği koşulları yarattığında; para kazanmaya hevesli toprak sahipleri çok sayıda tarımsal üreticiyi mülksüzleştirdiğinde ve onları köleleştirmeyip işlerine karışmama yolunu seçtiğinde (bu, örneğin İngiltere'de, önce toprak sahiplerinin malikânelerini yün tüccarlarına yün satmak için koyun otlaklarına dönüştürerek yaptıkları mülksüzleştirmelerle, sonra da kapitalist çiftçilik yöntemlerinin gelişmesi uğruna topraklar kapatılarak olmuştur); ve ticari merkezlerde, daha az gelişmiş bölgelerin yağma edilmesi, korsanlık, köle ticareti vb.'le biriken büyük miktarlarda para, bireylerin ellerinde sermaye olarak bulunduğunda ortaya çıkmıştır.

Kapitalizmle birlikte, üretici bütün üretim araçlarının mülkiyetinden olur ve ancak işgücünü üretim araçlarının kapitalist sahibine satarak yaşayabilecek duruma gelir. Kapitalist böylece üreticiden artık-değer ya da «ödenmemiş emek» biçiminde artık-emek sağlar. Bir günlük çalışma sonunda üretilen metaların değeri, işçinin kapitaliste sattığı kendi işgücünün değerinden daha fazladır; ve bu fark kapitalistin sahip çıktığı ve üretilen malları sattığında nakite ve kâra çevirdiği artık-değerdir.

Toplumsal ekonomik oluşumların tarihsel ardardalığı, üretim ilişkilerinin daima verili üretim güçlerine uyarlanması anlamında, bir doğal tarih ya da evrimsel süreçtir; öyle ki, toplumun ekonomik oluşumunun daha yüksek bir gelişim aşamasına uygun olarak ortaya çıkanlar, daha az gelişmiş üretim güçlerine uygun olanlara göre toplumun

ekonomik oluşumunun daha yüksek bir gelişme aşamasını temsil ederler. Verili bir toplumun ulaştığı gelişim aşaması nesnel olarak, üretim güçlerinin düzeyiyle ve o toplumun ekonomik yapısının insanlara o üretim güçlerinden en fazla verimi almalarına ne ölçüde olanak tanıdığıyla belirlenir.

Bundan dolayı, ilkel komünizmin ilk ve en alt, sosyalizmin ise en üst toplumsal - ekonomik oluşum olduğu açıktır. Sosyalizm kapitalizmden, kapitalizm feodalizmden, feodalizm ilkel komünizmi izleyen diğer oluşumlardan ve bunların hepsi de ilkel komünizmden daha yüksek, daha gelişkin oluşumlardır. Eski Yunanlılar ve Romalılar barbar komşularından, Ortaçağ'ı yaşayan Çinliler ya da Avrupalılar Romalılardan, batının kapitalizmi Ortaçağ feodalizminden daha gelişkin bir aşamaya ulaşmıştı. Şimdi ise Sovyet sosyalizmi hızla batı kapitalizminden daha gelişkin bir aşamaya ulaşmaktadır.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Giriş'in ünlü bir paragrafında Marks şunları söylemektedir: «Ana hatlarıyla, Asyatik, eski, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumun ekonomik oluşumundaki ileri devir olarak nitelendirilebilirler. Burjuva üretim ilişkileri toplumsal üretim sürecinin son uzlaşmaz biçimidir, burjuva toplumunun rahminde gelişen üretici güçler bu uzlaşmazlığın çözümü için gerekli maddi koşulları yaratmaktadır.»

Burada atıfta bulunulan ilerlemenin dört unsuru içerdiği bellidir. (1) meta üretiminin toprağın komünal mülkiyetinin ve toprağın komün üyeleri arasında dağıtılmasının sona erdiği noktaya henüz ulaşmadığı ve toprağın özel mülkiyetinin henüz yaygın bir şekilde ortaya çıkmadığı dönem («asyatik» devir); (2) toprağın ve diğer üretim araçlarının özel mülkiyetinin büyük ölçüde geliştiği ve meta üretiminin büyük bir kısmının köle emeğiyle yürütüldüğü dönem («eski» devir); (3) kölelerin yaygın bir şekilde kullanılmasının sona erdiği ve bunların emeğinin yerini feodal toprak sahiplerine harç borcu olan serflerin ve diğer-

lerinin emeğinin aldığı dönem («feodal» devir); (4) toplumsal ürünün daha büyük bir kısmının meta olarak üretildiği ve büyük üretici işletmelerdeki işçilerin üretim araçlarından bütünüyle yoksun kalmış oldukları ve işgüçlerini kapitalistlere satan ücretli - emekçilere dönüşmüş oldukları dönem («burjuva» devri).

Son olarak ise, çeşitli bölgelerde varlık bulan tipik uygun ekonomik oluşumları incelerken, ekonomik gelişimde ilkel komünizmin üretici güçlerinin gelişmesiyle toplumun ilkel üretim ilişkilerinden ve bunun sonucunda da bunlara uygun gelen ideolojilerden kurtulduğu görülmektedir. Ekonomik gelişim aşaması ne kadar yüksek olursa, üreticileri üretim araçlarına bağlayan ilkel komünal ilişkiler de o kadar dağılmıştır. Bu ilişkiler bütün eski sınıflı toplumlarda sağlam kalır ve bunların çözülmesinden sorumlu olan başlıca ekonomik etken meta değişimidir. Meta değişimi üretimin kendisiyle birlikte büyür ve asıl üreticilerin yoksullaşmasına ve topraklarını kaybetmelerine yolaçan büyük bir güçtür: Yaygın olduğu her yerde kölelik, bunda büyük bir rol oynar. Asıl üreticilerin arasındaki komünal üretim ilişkilerinin çözülmesiyle birlikte klan bağları ve klan otoritesi de zayıflar ve bunların yerini bir bölge üzerinde uygulanan devlet gücünün otoritesi alır. İşçilerin üretim araçlarından bütünüyle uzaklaşmalarını kesin olarak tamamlayan kapitalizm, bu nedenle sosyalizmin ve tamamen gelişmiş komünist toplumun kurulmasının başlangıcıdır, çünkü bu durumda bütün üretim araçları tüm toplumun toplumsal mülkiyetine sokulabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL GELİŞİMİN TEMEL YASASI

Dördüncü Bölüm

TOPLUMSAL GELİŞİMİN TEMEL YASASI

Üretim Güçlerinin Gelişimi

Üretimin içinde geliştiği üretim tarzını ve üretim ilişkileri tiplerini —ekonomik ve sınıfsal yapıları— tanımlamış bulunuyoruz. Üretimin bu gelişimi toplumun bütün gelişiminin temelidir. Şimdi, bu ekonomik gelişmenin nedenlerini, bir ekonomik oluşumdan diğerine geçişi düzenleyen yasaları ve geçişi etkileyen güçleri değerlendireceğiz.

İnsanlar üretim güçlerini geliştirirler. Üretim ilişkilerini değiştirirler ve bu değişikliklerle yeni sınıflar öne geçer. Üretim ilişkilerinde, bu ilişkilerin yeni üretim güçlerine uyarlanması için yapılan değişiklikler üretim güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Amacı üretim güçlerinin eksiksiz ya da tam kullanımını sağlamak olan bu değişiklikler sınıf mücadeleleri yardımıyla ve belirli sınıfların etken olmasıyla başarılırlar. Toplumsal gelişimin —insanların kendisine uygun olarak bir üretim tarzının diğerini izlediği tarihsel gelişimi sağladıkları— temel yasası budur.

Önce üretim güçlerinin gelişmesini ele alalım.

Tarih boyunca, üretim aletleri kaba taş aletlerden modern makinelere uzanan bir gelişme göstermiştir. Her teknik buluş daha öncekilere bağlı olmuştur. Önceki teknikler elde hazır bulunmasaydı bu buluşlar yapılamazdı. Bundan dolayı, teknolojinin tarihi, insanın kullanımına hazır fiziksel, kimyasal ve biyolojik ortamdaki madde ve güçlerin nesnel özellikleri tarafından belirlenen bir sıra izler. Tekniklerdeki bu gelişim, üretim aletlerini tasarlayan ve kullanan insanlar tarafından sağlanmıştır. Bundan dolayı, üretim aletlerinin gelişimi, aynı zamanda da insanların —bunların üretim aletlerini yapma ve kullanma deneylerinin, ustalıklarının, bilgilerinin ve yeteneklerinin— gelişmesidir.

İnsanların kendi deneylerini, ustalıklarını, bilgilerini ve yeteneklerini de içeren üretim araçlarının gelişimi, toplumsal gelişimin tümünün esas nedenidir.

Bu neye yolaçar?

İnsanın doğaya egemen olmak için sürekli çabalamasına yolaçar. Bu çaba kutsal bir hediye değil, insanlarla doğal ortamları arasındaki temel karşıtlığın ya da çelişkinin doğal sonucudur. Bu çelişki, insanların aletlere biçim vermeye ve bunların kullanımında işbirliği yapmaya başladığı ilk andan itibaren yani insanlığın doğuşundan beri vardır.

Marks **Kapital**'de şöyle yazmıştır (I. Cilt, 7. Bölüm, 1. Kısım) :

«İnsan, doğanın nimetlerine kendi istemlerine uygun biçimde sahip çıkabilmek için, kollarını ve bacaklarını, kafasını ve ellerini, yani vücudunun doğal güçlerini harekete geçirerek, kendisini doğanın karşısına onun kendi güçlerinden biri olarak çıkartır. Dış dünya üzerinde böylece etkide bulunup onu değiştirerek, aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir. Uyuklayan güçlerini harekete geçirir ve onları iradesine boyun eğmeye zorlar.»

İsteklerini tatmin etmeye çalışan insanlar teknikleri-

ni, yani aletlerini ve ustalıklarını, diğer bir deyişle üretici güçlerini geliştirmenin yolunu bulurlar. İnsanlar üretim ilişkilerindeki bir değişikliğin zorunluluğunu ancak, yeni üretici güçler onlara yeni olanaklar sunduğunda ve bundan dolayı da içlerinde yeni gereksinimler hissetmelerine neden olduğunda algılamaya başlarlar.

Bununla birlikte, üretici güçlerin gelişimi, toplumun tarihi boyunca süren düz ve kesiksiz bir süreç olmaktan uzaktır. Her kuşak kendinden önceki kuşaktan miras aldığı üretici güçleri daima geliştirmiş olsaydı, tarih gerçekte olduğundan çok daha hızlı ve çok daha pürüzsüz ilerlerdi. Ama aksine, insanların belirli teknikleri kazandıktan sonra çok uzun bir zaman boyunca bunlarla yetindikleri sık sık görülmüştür. Bu durumlarda üretim ilişkileri de çok uzun bir zaman boyunca temel olarak aynı kalmışlardır. Ayrıca, başarılar bölgesel olarak da kalabilmiştir. Bazıları yeni tekniklerle hızla ilerlerken, başka bir bölgede yaşayan diğerleri eski tekniklerle oldukları yerde kalmışlardır.

Bundan dolayı, örneğin, üretim yüzbinlerce yıl boyunca eski taş çağı düzeyinde kalmış ve bütün o kuşaklar ilkel komünizmin yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. Bazıları sömürgeciler gelene kadar hareket etmeyi bile güçlükle becerebiliyorlardı. Ayrıca, bazı bölgelerde tarım yöntemleri binlerce yıl boyunca değişmeden kalmış ve bütün bu zaman süresince üretim ilişkileri de fiilen aynı kalmıştır. Ama, hangi nedenle olursa olsun, yeni üretici güçler edinildiğinde sonuçta bu üretici güçleri edinenlerin arasında üretim ilişkileri değişikliklerine yolaçan bir süreç başlar. Yeni teknikler varolan üretim ilişkileri içinde ortaya çıkarlar, ama bunların kullanılması belirli bir aşamada insanların üretim ilişkilerini değiştirmelerine yolaçar.

Üretici güçlerin çok hızlı gelişmesi kapitalist toplumun bir özelliğidir. Ama bu modern tarihte önce kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıktığı ve üretim güçlerinin gelişmesinin ancak bundan sonra başladığı anlamına gel-

mez. Aksine, bu gelişme feodal sistem içinde başlamış ve kapitalist üretim ilişkileri ancak bundan sonra feodal ilişkilerin yerini almıştır. Ortaçağ'da yapılan bir dizi buluş (su gücünün yeni uygulama alanları, modern tipte saban, yeni denizcilik yöntemleri, çıkrık, yeni madencilik yöntemleri, torna tezgahları, dökme demir vb.) hep birlikte kapitalizmin gelişmesinin koşullarını yaratmışlardır.

Üretim yaparken, insanlar zorunlu olarak belirli üretim ilişkilerine girerler. Ve ergeç, bu üretim ilişkilerini üretici güçlerine uygun hale getirirler.

«Toplumsal ilişkiler üretici güçlere sıkıca bağlıdır,» diye yazmıştır Marks **Felsefenin Sefaleti**'nde, «İnsanlar yeni üretici güçler elde ederken üretim tarzlarını da değiştirirler... El değirmeni size feodal beyi olan toplumu; buharlı değirmen ise, sınai kapitalisti olan toplumu anlatır.»

Kendiliğinden ya da Planlanmamış Hareket

Üretici güçlerin ve onlara uygun gelen üretim ilişkilerinin gelişme nedenlerini anlamak için, geçmişte insanların yeni üretici güçleri herhangi bir plan ya da niyetin sonucu olarak kullanıma sokmadıklarını öncül olarak kabul etmek zorunludur.

İnsanlar yeni aletler ve teknikler geliştirmekte daima kısa vadeli bir yarar ummuşlardır, ama gerçekte böyle bir gelişmeden kaynaklanan devrimci nitelikteki toplumsal sonuçları planlamakla ya da amaçlamakla ilgileri olmamıştır.

Örneğin manifaktür ilk kez ortaya çıktığında, onu başlatan manifaktürcülerin yeni ve çok büyük üretici güçler yaratma gibi bir planları yoktu; yalnızca kısa vadeli bir yarar elde etmeye çalışıyorlardı. Manifaktürü sürdürmek için ücretli emek kiralamaya başladılar, diğer bir deyişle, kapitalist üretim ilişkilerini başlattılar. Bunu yapmalarının nedeni kapitalizmi inşa etme doğrultusunda ihtiraslı ve uzak görüşlü bir plana sahip olmaları değildi; ücretli

emek kiralamaya, bu manifaktürün en iyi sürdürebileceği yol olduğu için başladılar.

Bu bakımdan, yeni üretici güçlerin —örneğimizde, manifaktür tarafından yürürlüğe sokulanlar— gelişimi asla bir karar sonucunda değil, ama kendiliğinden, bir plana bağlı olmadan, kendilerine kısa vadeli yarar sağlamaya çalışan bazı insanlar nedeniyle olmuştur. Ve bu üretici güçlerin gelişimi de, aynı şekilde, yeni üretim ilişkilerinin —yine kendiliğinden, ekonomik zorunluluk nedeniyle ve bir plana bağlı olmadan— kurulmasına yol açmıştır. Marks'ın üretim ilişkilerinin gelişmesinin «insan iradesinden bağımsız» olduğunu söylerken anlatmaya çalıştığı şey de budur.

«İnsanlar sürdürdükleri toplumsal üretim içinde, zorunlu ve iradelerinden bağımsız belirli ilişkilere girerler; bu ilişkiler onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına uygun gelir», (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Giriş).

İnsanların toplumsal üretim esnasında girdikleri üretim ilişkileri «zorunludur»; çünkü insanlar belirli üretim ilişkilerine girmeden üretim yapamazlar. Bu üretim ilişkileri «iradelerinden bağımsızdır»; çünkü insanlar bazı belirli üretim ilişkilerini kurmaya önceden karar vermeyip, böylesi herhangi bir plana bağlı olmadan bu ilişkilere girerler.

Bundan dolayı, önce üretici güçlerin gelişmesine ve ardından üretim ilişkilerinin değişmesine neden olan, insanların yaşama zorunluluğu nedeniyle —kendiliğinden, önceden düşünülmüş herhangi bir karar ya da plan olmadan ve iradelerinden bağımsız olarak— yürüttükleri toplumsal ekonomik etkinliklerdir. Bu, toplumsal gelişimin sosyalist devrime kadar süren bir özelliğidir. Üretim ilişkilerinin önceden düşünülmüş bir kararın sonucu olarak değiştirilmesi ve ondan sonra üretimin gelişmesinin de bir planla düzenlenmesi ancak sosyalist devrimin zaferiyle gerçekleşir.

Üretim İlişkilerinin Değişmesi

Üretim ilişkilerinin değişmesi üretim güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Toplumsal gelişimin yasası budur; çünkü insanların üretim yaparken girdikleri ilişkilerin, yaptıkları üretimin tipine uygun olması tüm toplumsal üretimin bir koşuludur. Bu nedenle, üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin özelliğine uyarlanması, ekonomik gelişimin genel bir yasasıdır.

Gördüğümüz gibi, üretimin kendi doğası insanla doğa arasında çelişkili bir ilişki olarak, zaman zaman yeni tekniklerin keşfedilmesi doğrultusunda bir eğilim içerir. Ama üretim ilişkilerine gelince, bunlar bir kez meydana geldikten sonra sabit kalma eğilimindedirler; ekonomik yapı, mülkiyet biçimleri, toplumsal sistem, değişikliğe direnen tutucu bir etmendir.

Rahatlıkla anlaşılabileceği gibi, yeni üretici güçlerin bulunması ve kullanılması yeni işbölümüne yolaçar ve çok daha fazla miktarda ve çeşitte ürünlerin üretilmesini sağlar. Ama bu yeni işbölümünün kendisi yeni mülkiyet biçimlerine yol açar. Yeni mülkiyet biçimleri ise yeni işbölümünün örgütlenmesine ve büyük ölçüde artmış ürünlerin sahiplenilmesinin ve dağıtımının düzenlenmesine yardımcı olur. Daha önceki üretim güçlerinden doğan ve onlara karşılık gelen mülkiyet ilişkileri ve ekonomik etkinliklerle ürünlerin değişim tarzı, artık yeni işbölümünün örgütlenmesi ve ürünlerin dağıtımı için yeterli olmamaya başlar.

Bundan dolayı, üretim ilişkileriyle üretim güçleri arasındaki ilişki çelişkili niteliktedir. Bir zamanlar kullanımda olan üretici güçlere çok uygun olan aynı üretim ilişkileri yeni üretim güçlerine pek uygun değildir ve bu nedenle de onların gelişimini engellemeye ve bir pranga işlevini görmeye başlar. Bu durum ortaya çıktığında, üretim ilişkilerinin üretici güçlerle uygunluk içinde olmayıp, aralarında etkin bir çelişki olacağı açıktır. Ve üretim iliş-

kilerinin değişikliğe karşı direnmeye eğilimli olması ve maddi çıkarları belirli üretim ilişkilerine bağlı olan ve bundan dolayı da herhangi bir değişikliğe karşı direnen insanların daima var olması nedeniyle, bu çelişki derin toplumsal çatışmalara neden olur.

Örneğin, biraz önce gördüğümüz gibi, manifaktürün gelişmesi —ki, buna tarımda yeni tekniklerin gelişmesini de eklemeliyiz— ücretli emeğin kullanımını gerektirmiş ve sağlamıştır. Yeni gelişmiş üretim güçleri, ancak kapitalist üretim ilişkileri içinde daha verimli kullanılabilirdi. Ama varolan ve emekçiyi toprağa ve derebeyine hizmet etme ye bağlayan feodal üretim ilişkileri yeni üretici güçlerin gelişiminin önünde bir engel oluşturuyordu. Bundan dolayı, üretimin bir zamanlar içinde serpildiği bu ilişkiler, şimdi bir engel rolü oynamaya başlamıştı. Böylece eski üretim ilişkileriyle yeni üretici güçler arasında bir çelişki ortaya çıktı.

Üretim ilişkileri üretim güçleriyle uyum içinde olduğu sürece, görece değişmemiş olarak kalırlar. Bazı bölgelerde ise, belirli üretim ilişkileri, bir kez ortaya çıktıktan sonra, olağandışı bir şekilde öylesine tutucu olmuştur ki, bunların içinde üretim güçlerinin gelişmesini sağlayacak hiçbir itici kuvvet ortaya çıkmamıştır; ya da çıksa bile, daha başlangıçta boğulmuş ve yeni tekniklerin gelişimi caydırılarak önlenmiştir. Ama insanlar nerede yeni üretici güçler geliştirmişse, bu gelişim ergeç kendisinin varolan üretim ilişkileri tarafından engellenmeye başladığı bir noktaya ulaşır. Ve üretim ilişkilerinde bir değişimin gerektiği ve gerçekleştirildiği nokta burasıdır.

Üretici güçlerin gelişmesi, insanlık tarihinin, bütün duraklama ve gerilemelerine karşın etkisini gösteren bir yasasıdır. Bu karşı konulmaz gelişmenin karşısına çıkan her şey, er ya da geç, mutlaka süpürülüp atılacaktır. Bundan dolayı, üretim ilişkileri yeni üretici güçlerin kullanılmasını engellemeye başladığında, bu ilişkilere dayanan toplumsal sistemin yıkılacağı zaman da yaklaşmış olur.

Kapitalist ekonomik oluşum ortaya çıkıncaya kadar, insanlar ne zaman yeni üretim güçleri geliştirdilerse, bunu yapmakla, yeni üretim ilişkilerine girmeye de başlamışlardır; ve sonra da yeni üretim ilişkileri eskilerinin yerini almış ve yeni bir toplumsal ekonomik oluşumla sağlamlaşmıştır.

Nitekim ilkel komünizmin komünal sistemi, üretimin çok ilkel bir gelişim düzeyine uygun gelmekteydi. Ekili tarım ile hayvanların evcilleştirilmesi başladığında, özel mülkiyet ve meta değişimi de ortaya çıktı ve eski komünal ilişkiler değişmeye başladı. Ayrı ailelerden oluşan ve «bazılarının diğerlerinden daha eşit» olduğu yeni türden bir toplum meydana çıktı. Metallerin kullanılması başarıldığında, toplum daha fazla ve daha derin bir şekilde bölünmüş hale geldi.

Nehir vadilerine ilk yerleşen ve sulama işlerine başlayan insanlar tek bir otorite tarafından merkezi olarak denetlendikleri bir mülkiyet biçiminin yardımı olmadan bu işleri örgütleyemediler.

Sonunda yeni bir mülkiyet tipi komün üyelerinin eski mülkiyetine eklendi. Yeni bir toplumsal - ekonomik oluşum tipi ortaya çıktı ve yeni üretim tipini geliştiremeyen eskisinin yerine geçti. Toprağın tanrılara ait olduğu söylendi ve üretimi denetleyen ve üründen asıl payı alanlar tanrı ya da tanrıların hizmetkârları olarak adlandırıldı. Bunun, üretimi, eski mülkiyet biçimlerinin yapamadığı bir tarzda örgütlemeye yetenekli olması nedeniyle varlık bulmuş bir ekonomik düzeni, bir mülkiyet biçimini ve insanın insan tarafından sömürüsünü tanımlamanın yaratıcı bir yolu olduğu açıktır.

Demiri kullanmayı başaran insanlar, böylece, bunu başaramayanlar üzerinde üstünlük de kazandılar. Yeni toprakları ekebiliyor ve küçük sanayiler meydana getirebiliyorlardı. Meta değişimi ve paranın kullanımı artarak, daha önceki aristokrasileri yıkan ve onların yerini alan yeni mal sahibi ve mali çevreleri öne geçirdi. Yunanistan

ve Roma'da olduğu gibi, egemen sömürü tarzı olarak köleciliği içeren toplumsal ekonomik oluşumların ortaya çıkmasının nedeni, büyük ölçekli tarımsal işletmelerin, doğal maddeler çıkarma sanayilerinin ve inşaat işlerinin köle emeğiyle, haraç ödeyen klan üyeleriyle olduğundan daha etkin bir şekilde yürütülebilmesiydi. Eski emekçiler ve mülk sahipleri yıkıldılar ve eski üretim ilişkilerinin yerini, «klasik» çağın köleci sisteminin özgül ekonomik oluşumu aldı.

Engels, köleciliğin bu gelişiminin, daha önceki tüm sistemler boyunca yaşamını sürdüren ilkel komünal ilişkilerin kalıntılarını tamamen zayıflattığını belirtmiştir (Anti-Dühring, II. Bölüm, II. Kısım).. «Tarımla sanayi arasındaki büyük ölçekli işbölümünü ilk olanaklı kılan kölecilikti. Ekonomik, politik ve akli gelişimimizin tümünün, köleliğin evrensel olarak kabul edilmiş bulunduğu ölçüde zorunlu da olduğu bir durumu önkoşul olarak koştuğunu asla unutmamalıyız. Bu anlamda şunu söyleyebiliriz: Eski zamanların köleciliği olmasaydı, modern sosyalizm olmazdı. Eski çağlardaki ekonomik gelişimi hâlâ tam anlamıyla anlaşılamamış olan Çin'de ve diğer Doğu ülkelerinde, üreticilerin arasındaki komünal ilişkilerin, kapitalist bir üretim tarzına doğru herhangi bir içsel gelişmeye engel olacak tarzda varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu ilişkiler çok yakın zamanlara, daha önceki toprak sahiplerinin gücü kırılıp komünal ilişkiler halk komünlerinin sosyalist ilişkilerine dönüştürülebilinceye kadar etkin bir tutucu güç olmuştur.

Kölecilik Avrupa'da emek sömürüsünün temel yöntemi olarak etkinliğini koruduğu sürece, üretim tekniklerindeki gelişmelere, —özellikle de insan kas gücünün yerine doğal güçleri kullanılmasını sağlayanlara— engel olunmuştur. Ama istilalar ve merkezi köleci iktidarın zayıflamasıyla birlikte köle kaynakları kurumaya başlayınca, su gücünün daha iyi bir şekilde kullanılmasına eşlik eden gelişmeler, yüke koşulan hayvanlar için daha gelişmiş ko-

şum takımları, gelişmiş sabanlar vb. sağlanmaya başladı. Kölecilik asla tek bir darbeyle kaldırılmadı; köle emeği özgür emeğin yanısıra varlığını sürdürdü. Ama gelişmiş teknikler köle emeği tarafından rahatlıkla kullanılabilir olmayıp, eski köleci ilişkilerden çok feodal ilişkiler içinde yararlı bir şekilde kullanılabilecekti. Bundan dolayı feodal sömürü yöntemleri köleciliğin yerini almaya başladı.

Daha da sonra, feodalizm sırası geldiğinde üretici güçlerin gelişmesini engellemeye başladı. Feodal mülkiyet, feodal harçlar ve ticaret üzerindeki sınırlamalar, bir ücretli - emek kaynağını gerektiren yeni buluşları kullanan tarım ve manifaktürün gelişmesine engel oluyordu. Bu nedenle feodalizm, kapitalizm ve kapitalist üretim ilişkilerine yol verdi.

Kapitalist ilişkiler, üretici güçlerin daha önce görülmemiş bir ölçekte ve hızda gelişmesine neden oldu. Bunun nedeni, bilimsel araştırmanın artık etkin bir güç olmaya başlaması ve kâr itkisiyle kapital birikiminin kapitalist mal sahiplerini sürekli olarak yeni teknikler geliştirmeye götürmesiydi. Ama üretim güçlerinin daha tam kullanımı ve gelişmesi şimdi de kapitalizm tarafından engellenmektedir.

Üretim güçlerinin artışının temel özelliği kapitalizm içinde emeğin toplumsallaşmasına neden olmuştur. Küçük, bireysel üretimin yerini, insanların motorla çalışan makinelerin kullanıldığı çok büyük üretici işletmelerde birlikte çalıştığı toplumsal emeğin egemenliği almıştır. Toplumsal emek tüm insanlığın refahı için sınırsız başarılar, yapı harikaları sağlama yeteneğindedir. Ne var ki, ürünü kapitalisterin malı yapan ve toplumsal üretimi bireysel kâra hizmet etmeye zorlayan kapitalist üretim ilişkileri buna engel olmaktadır. Toplumsal üretim özel kapitalist mülkiyetle çelişkidedir ve kapitalist üretim ilişkileri engelini mutlaka yıkacaktır. Toplumsal üretime uygun olan toplumsal mülkiyet ve toplumsal sahiplenme kurulduğunda, yalnızca teknik ilerlemenin önündeki engeller kaldırılmış ol-

mayacak, aynı zamanda da toplumsal emeğin büyük üretici güçleri serbest bırakılmış olacak, insanlar kendi efendileri olarak kendileri için çalışacaklardır.

O halde, toplum bir üretim ilişkileri oluşumundan diğerine geçerken ortaya çıkan genel tablo şöyledir:

Önce, üretim güçlerinin gelişmesine uygun olarak üretim ilişkileri ortaya çıkar. Ama bir süre sonra yeni üretici güçlerin daha fazla gelişmesi, eski üretim ilişkileri tarafından engellenmeye başlar. Bu ilişkiler toplumsal üretici güçlerin gelişme biçimleri olmaktan çıkıp, bunların önündeki engellere dönüşürler. Bundan sonra, bir üretim ilişkileri tipinin yerini diğerinin aldığı, devrimci bir değişme dönemi başlar.

O halde, böylesi değişiklikler hangi araçlarla, hangi güçler tarafından sağlanırlar?

Toplumsal Değişimin Devindirici Gücü Olarak Sınıf Mücadelesi

Toplum, her birinde belirli bir mülkiyet tipinin egemen olduğu bir dizi aşamadan geçerek gelişir. Bu gelişim, kendisini çatışma olmadan, bir dizi algılanamaz değişiklikler ve düzenlemelerle tamamlayan, pürüzsüz ve tedrici bir evrim süreci değildir. Aksine, mülkiyet ilişkileri bir dizi devrimler aracılığıyla değişirler. Ve özel mülkiyet ilk kez ortaya çıktıktan sonra, bu değişiklikler sınıf çıkarlarına göre davranan insanlar ve bir sınıfın diğer sınıfa karşı mücadelesiyle sağlanmıştır.

Gördüğümüz gibi, insanlar ne zaman yeni üretim güçleri geliştirirlerse, yeni üretim ilişkilerine girmeye başlarlar. Üretim araçlarının mülkiyet biçimleri o üretim güçlerinin örgütlenmesine uygun olarak varlık bulurlar. Bir sömürü yöntemi ya da üreticilerden artık-emek sağlama yöntemi, bu mülkiyet biçimleriyle birlikte gider. Böylece de, yeni üretim güçlerinin gelişmesiyle birlikte, toplum için-

de yeni sınıflar, yeni sınıf anlaşmazlıkları ve antagonizmaları ortaya çıkar.

Bu antagonizmalar, her şeyden önce, sömürücülerle sömürülenler arasındaki antagonizmayı içerir. Bir sınıf olarak sömürücüler, mülklerini sağlamlaştırmak, daha fazla artık-emek sağlamak ve servetlerini arttırmak için her yola başvururlar. Sömürülenler ise bütünüyle yenilip köleleştirilmedikçe, buna karşı direnirler ve emeklerinin daha fazlasını kendilerine saklamak için ellerinden geleni yaparlar. Ayrıca, kendilerine ait mülkiyet biçimlerini sürdüren sömürülen sınıflar —toprağa ortaklaşa sahip olan komün üyeleri ya da daha sonra serfler ve köylüler gibi— ,küçük bağımsız üreticiler ya da tüccarlarla birlikte mülklerine yapışmaya, becerebilirlerse onu büyütmeye ve büyük sömürücü mülkiyet çevrelerinin tecavüzlerine direnmeye çalışırlar.

Bundan dolayı, örneğin, amacı en azından bazı zoralımlardan kurtulmak ve toprak üzerinde ayrıcalık ya da yeniden yerleşme garantisi kazanmak olan birçok köylü ayaklanmaları, köle isyanları vb. olmuştur. Ayrıca, küçük insanlar yoksullaşmaya ve üretim araçlarının ellerinden alınmasına karşı direnmişlerdir. Bu direniş bazen, borçların iptal edilmesi türünden kimi haklar kazanan eski Yunanistan ve Roma'daki hareketler gibi, bir süre için başarılı olmuştur.

Bundan başka, büyük sömürücü sınıflar tarih boyunca imparatorluklar da kurmuşlardır. Bunlar, silahlı güç kullanarak, egemenliklerini geniş alanlara yaymışlar, ekonomik açıdan daha az gelişmiş halkları —zorla haraç alarak, köleleştirerek ve kaynaklarını yağmalayarak— sömürüye bağımlı kılmışlardır. Özünde, dünyanın, sermaye ihracı ve büyük merkezlerdeki sanayilere hammadde ve pazar sağlama amacıyla büyük tekelci kapitalist gruplar tarafından paylaşılması olan günümüz emperyalizmi, binlerce yıllık bir geçmişi olan emperyalizmin yeni biçimidir. İmparatorluk fetihleri her zaman fethedilenlerin direnciy-

le karşılaşmıştır. Bu direniş sürekli olarak sonuçta sömürücü sınıfların yıkılmasına yardımcı olmuştur. Uzak geçmişte büyük sömürücü sınıfları imparatorluklarıyla beraber yıkan barbar istilaları nadiren toprak ya da yağma peşinde olan göçebelerin ya da diğer göçmen halkların istilalarıydı. Bu istilaları yapanlar, ya eski emperyalistler tarafından sömürülmeye boyun eğme ya da bunların imparatorluklarına saldırarak yıkma arasında seçim yapmak durumunda olan halklardı. Yeni emperyalizm «barbar» istilalarıyla karşı karşıya değildir; ama sömürge halklarının çağdaş özgürlük hareketi de emperyalizm için aynı derecede öldürücüdür.

İkinci olarak, sömüren sınıflar arasında da antagonizmalar vardır. Özellikle, mülkiyet ve sömürü yöntemi yeni ve gelişkin üretici güçlerin örgütlenmesine bağlı olan sınıf, daima eski sömürücü sınıflarla antagonizmaya girer. Mülkiyetlerini pekiştirmek, kendi sömürü yöntemlerini yaygınlaştırarak zenginliklerini arttırmak için, silahlı güç de dahil, bütün araçlarla mücadele ederek eski sömürücülerle çatışmaya girerler. Koşullar uygun olduğunda —ki genellikle olur, çünkü yeni üretim güçleri eskilerinden daha güçlüdür— eski mülkiyet biçimleri yıkılır ve eski sömürücü sınıflar bazen de iflas ettirilerek ya da toptan öldürülerek tamamen bertaraf edilir; kimi zamansa yeni ekonomi içinde yalnızca ikincil bir yere itilir.

Özel mülkiyetin ve sömürünün ortaya çıkması ve toplumun antagonist sınıflara bölünmesiyle birlikte, toplumsal yaşam bir şiddet, zulüm ve savaş sahnesi haline gelir. Boş inançları ne kadar karanlık ve durumu ne kadar sefil olursa olsun, ilkel insanın görece barışsever olduğuna kuşku yoktur. Yaşamı belki de Thomas Hobbes'un sözleriyle, «ahlaka aykırı, kaba ve kısa»ydı, ama savaşlar ve iç mücadelelerle dolu değildi. Ama sömürücü sınıfların maddi çıkarları onları baskıya ve şiddete —güç uygulanarak artık-emeklerinin alınmasına, diğer sınıflarla şiddetli mücadelelere ve saldırgan savaşlara— sürükledi. Savaşın özgül

karakteri ve amaçları —yeni topraklar fethetmek, köle yakalamak, yeni pazarlar ve hammadde sağlamak ya da sermaye yatırımı için alan bulmak— savaşa yol açan servet edinme yöntemine bağlıdır.

Devrimci toplumsal değişiklikler, bundan dolayı, sınıf mücadeleleri ve savaşlar aracılığıyla olmuştur.

Sınıf mücadelelerinin sürdürülmesi daima, **Komünist Manifestosu**'nun belirttiği gibi, «ya bütün toplumun devrimci bir şekilde yeniden oluşturulmasıyla, ya da mücadele eden sınıfların genel yıkımıyla sonuçlanmıştır.» Bu «genel yıkım» eski zamanlarda toplumsal organizmaları sıklıkla yakalamış ve yine sıklıkla barbar istilalarıyla tamamlanmıştır. Sırası gelmişken, örneğin Profesör Arnold Toynbee'nin, bütün uygarlıkların doğuşu ve kaçınılmaz yıkılışı yasasıyla ilgili bir teori formüle etmesine yol açan galiba, tarihte sık görülen bu olgudur: Toynbee, çok sayıda ama yetersiz çözümlenmiş verilerden kapsamlı bir genelleme yapmıştır. Ama, eski ve yeni toplumsal oluşumlar arasındaki antagonizmalar bir nükleer savaşla sonuçlanırsa, bizim kendi uygarlığımızın kaderinin de böyle olması olanaklıdır.

Her ekonomik oluşum belirli bir sınıfın —yani, artık emeğin o oluşuma özgü kullanım tarzı maddi çıkarlarına uygun gelen sınıfın— liderliği altında varlık bulmuş, eskisini yenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Ve bu yeni sınıf eski sömürücü sınıfın ve varolan sömürü ve baskı sisteminin karşıtı olarak ortaya çıktığı için, «bir devrim yapan sınıf başından beri..... tüm toplumun temsilcisi olarak görünür.» (Marks ve Engels, **Alman İdeolojisi**, I. Kısım) Bundan olayı, kendi esas düşmanına karşıt olan diğer sınıfların desteğini sağlamak olanaklıdır ve bu, devrimci sınıfın zafer kazanmasına yardımcı olur. Sonradan, yeni bir sömürü yöntemi toplumda egemen hale geldiğinde, antagonizmalar yeniden başlayıverir.

Burjuvazi, bu yolla toplumun daha büyük bir kısmını feodalizme karşı savaşında kendi yanına kazanabilmişti

Ama kapitalizm ilerlemekteyken, yeni sınıf antagonizmaları patlak verdi.

Kapitalist sınıfla işçi sınıfı arasındaki büyük çelişkiyi ön plana geçirecek sınıf çelişkilerini basitleştirmek, kapitalizmin bir özelliğidir. Sömüren sınıf şimdi herhangi bir rakip sömürücü sınıfla değil, yalnızca, sömürülenlerden oluşan sınıfla karşı karşıyadır. Ama bu artık, kapitalizmin kendisinin yolaçtığı emeğin toplumsallaşması tarafından örgütlenmiş ve eğitilmiş bir sömürülen sınıftır. Bu, ilk kez olarak bütün toplumun liderliğini kendi başına alabilecek olan; geriye, eski bir küçük mülkiyet biçimine değil, ileriye, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine yönelmiş olan bir sömürülen sınıftır.

Aynı zamanda, kapitalizm **bütün** sınıf çelişkilerini büyük ölçüde keskinleştirir. İlk sosyalist devrim aslında kapitalizmin o anda en yüksek gelişimine ulaştığı yerde gerçekleşmedi. Bu devrim, kapitalist sınıf henüz görece zayıfken, bütün sınıf çelişkilerinin —işçilerle kapitalistler, köylülerle toprak sahipleri, ulusal azınlıklarla zorbalar arasındaki— en keskin ifadesine ulaştığı Rusya'da oldu. Rus işçi sınıfı, bütün sömürücüleri yıkmak ve insanın insan tarafından sömürülmesine tamamen son vermek için bütün sömürülenlerin liderliğini alabilmişti.

Bireyler ve Sınıflar

Sınıf mücadelesi teorisi tanınmış bireylerin tarihteki rolünü anlamamızı olanaklı kılar.

Liderler olmadan, hiçbir sınıf tarihte bir rol oynayamaz; öyle ki, tanınmış adamların etkinlikleri, çalışmaların sonuçlandırılmasında asli bir yer tutar. Bu liderler devrimci hareketleri yönetirler, kazanımları sağlamlaştırabilirler, işlerin olduğu gibi gitmesini sağlayabilirler ya da kaybolmuş hedefleri savunabilirler. Tarihsel kişilik, yani eylemleri —tarihsel olarak adsız insanlardan farklı ola-

rak— toplumu temelli olarak biçimlendirir ve tarihi yapar gibi görünen insan, otoritesini ve gücünü bir sınıftan alır. Çıkarlarını ve eğilimlerini temsil ettiği sınıfın desteği olmadan, güçsüzdür ve hiçbir belirleyici etkide bulunamaz.

Bundan dolayı, farklı tarihsel dönemlerde, farklı türden ve sınıflarının kendilerinden başarılmasını istedikleri görevlere göre değişen tanınmış adamlar ortaya çıkar. Barbar fatih, tiran, ihtiyatlı ya da zorba imparator, iyi ya da kötü kral, kurnaz politikacı, ateşli ajitatör, bilimsel sosyalist —bunların hepsi de, içinde rollerini oynadıkları toplumsal koşulların ürünleridir. Aynı nedenden dolayı, başa geçen türden kişilik eldeki göreve en uygun olandır. Bu arada, belki de diğer yönlerden daha hünerli olan başkaları, tanınmamış olarak kalırlar. Benzer şekilde, devrimci değişim dönemlerinde büyük ve dinamik kişilikler ön plana geçerken, diğer dönemlerde yalnızca sıradan insanların kendilerini göstermesi de doğaldır.

Tarihsel gelişme, tanınmış adamların bireysel kararlarıyla değil, sınıfların hareketiyle belirlenir. Bir sınıfın seçkin temsilcileri, şanslarını davranışlarının bilgelik ya da diğer özellikleriyle etkiler, ama bir sınıfı var ya da yok edemezler. Bundan başka, bir liderin başarısız olduğu ortaya çıktığında, muhtemelen bu lider görevden alınır ve yerine daha becerikli biri getirilir.

Aynı şey kültürel ve düşünsel liderler için de geçerlidir. Şöhret kazananlar, eserleri çağlarının gereksinimlerini yansıtanlardır.

«Tarihte etki yapan insanların güdüleri ardında yatan devindirici güçleri araştırmak söz konusu olduğunda,» diye yazmıştır Engels **Ludwig Feuerbach**'ta (4. Bölüm), «ne kadar ünlü olurlarsa olsunlar, tek tek bireylerin güdüleri, büyük kitleleri, tüm halkları ve ayrıca tüm sınıfları harekete geçiren güdüler kadar söz konusu olamaz. Eylem halindeki yığınların ve liderlerinin akıllarında bilinçli güdüler olarak yansıyan devindirici nedenleri saptamak.....

bizi hem tarihin bütününde hem de belirli yerlerdeki belirli dönemlerde egemen olan yasaların izine götürebilecek olan tek yoldur.»

Ekonomik gelişmenin ve sınıf mücadelesinin tarihteki belirleyici rolünü kavrayamayan tarihçiler, tarihsel olayları açıklamaya çalışırken —hatta, hangi olayların «tarihsel» olarak sınıflandırmaya değdiğini kararlaştırmada— zorluklarla karşılaşırlar. Sorun, olanların nedenini açıklamak için bireylerin kişiliklerini ve güdülerini bulmak olduğunda, tarihçi, bunların kişiliklerini ve güdülerini kesin olarak öğrenmeye yardımcı olacak yeterli kanıt bulmanın pratik olanaksızlığıyla karşılaşır. Gerçekten de, kişinin kendi tanıdıklarının —ve hatta bazen kendisinin— kişisel güdülerini öğrenmenin çoğunlukla yeterince zor olması göz önünde tutulursa, uzun zaman önce ölmüş ve haklarında ancak taraflı olduğu belli olan belgeler bulunabilen bireyler hakkında daha da azının saptanabileceği ortaya çıkar. Tarihçi bilgi eksikliğini kendi eğilimine ve imgelerine göre tamamlamak durumundadır: Masum Miss Catherine Morland, **Northanger Manastırı**'nda tarih hakkında şunu söylemesinden dolayı mazur görülebilir: «büyük bir kısmı uydurma olmasına karşın, bu kadar sıkıcı olmasının garip olduğunu sık sık düşünürüm.»

Ne var ki, tarihsel nedenlerin bulunması konusunda şüpheciliğe ve tarihte gerçekten neyin «önemli» olduğuna ancak tarihçinin kendi öznel ilgisiyle karar verilebileceği sonucuna böylece sürüklendikleri için tarihçilere kendilerinden başka teşekkür edecek yoktur. Bireysel güdülerin ayrıntıları saklı kalmak zorundayken, tarihsel gelişimin toplumsal nedenleri tarihsel bilgiye açıktır; ve neyin «önemli» olduğuna ise üretim tarzının gelişimini etkileyip etkilemediğine göre nesnel olarak karar verilir.

Sömürenlerle sömürücülere bölünmüş toplumlarda, sömürücü azınlığın çoğunluk üzerindeki egemenliğini sürdürebilmesi ve toplumsal organizmanın sınıf mücadelesinin şiddetiyle parçalanmaması nasıl olanaklı olabilmiştir?

Bunun tek nedeni azınlığın toplumun geri kalanını baskı altında tutmak ve aynı zamanda da toplumun bütünlüğünü korumak için özel bir örgüte sahip olması ve bunu denetlemesidir. Bu örgüt devlettir.

Devlet toplumun tümüne ait bir örgüt olmayıp, toplumun içindeki, bastırma ve boyun eğdirme gücüyle donanmış özel bir örgüttür. Devletin biçimi ne olursa olsun —ister otokrasi, ister askeri diktatörlük, isterse bir demokrasi vb.—, onun en temel bileşenleri toplumun üzerinde zor uygulama araçlarıdır. Zor, silahlı insanlardan oluşan özel topluluklar —askerler, polis, vb.— aracılığıyla uygulanır. Zor, fiziksel araçlarla, yani silahlarla, sağlam binalarla, hapishanelerle, kilitlerle ve demir parmaklıklarla, acı ve ölüm veren aletlerle uygulanır. Devlet bir yönetim aygıtını, bir devlet memurları topluluğunu da içerir. Bundan başka, devlet, yasaları yapmak için bir otorite ve bu yasaları yorumlamak ve uygulamak için hakimlerden oluşan bir yasal sistem oluşturur. Ve devlet, insanları fiziksel olarak boyun eğdirme araçlarının yanısıra; onları, çeşitli türden ideolojik ve propaganda araçları da kullanarak zihinsel olarak boyun eğdirmeye çalışır.

Böylesi bir özel örgüt ancak toplum antagonist sınıflara bölündüğünde zorunlu hale gelmiştir. O günden beri, devlet toplumsal antagonizmaların toplumu karıştırmasını ve yıkmasını önlemeye yarayan özel bir güç olarak zorunlu olmuştur.

«Devlet her zaman varolmamıştır,» diye yazmıştır Engels **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**'nde (9. Bölüm). «Ekonomik gelişimin, toplumun sınıflara bölün-

mesini gerektiren belirli bir aşamasında, devlet bu bölünme nedeniyle bir zorunluluk olmuştur.»

«Devlet sınıf antagonizmalarını kontrol altında tutma gereksiniminden doğduğuna, ama aynı zamanda da sınıflar arasındaki mücadelenin en şiddetli yerinde doğduğuna göre, normal olarak en güçlü ve ekonomik bakımdan egemen olan sınıfın devletidir. Bu sınıf, devlet aracılığıyla ayrıca siyasal bakımdan da egemen sınıf haline gelir ve böylece de ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanır.»

Devlet, diye yazmıştır Lenin **Devlet ve Devrim**'de (I. Bölüm), «Sınıf egemenliğinin bir organı, bir sınıfın diğerini bastırma organıdır.»

Gördüğümüz gibi, gelişimin her aşamasında üretim ilişkilerinin belirli bir tipi, toplumsal ekonomide egemen olur ve bu ilişkilere uygun gelen sınıf toplumsal üretimde egemen bir konum elde eder. Bu konumu, ancak kendi çıkarlarını toplumun geri kalanına zorla kabul ettirebildiği sürece kazanabilir ve koruyabilir. Bunu ise ancak devletin denetimini ele geçirip koruyabildiği sürece yapabilir. Bundan dolayı, toplumun antagonist sınıflara bölünmesinden beri, her devirde belirli bir sınıf devlet iktidarını elinde tutmuş ve böylece de kendini egemen sınıf olarak kabul ettirmiştir. Egemen sınıf, köleci bir toplumda köle sahipleri, feodal toplumda feodal derebeyleri, kapitalist toplumda kapitalistlerdir. Kapitalizm yıkıldığında ise işçi sınıfı egemen sınıf olur.

İşçi sınıfı egemen sınıf haline geldiğinde, sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluk üzerindeki yönetimi sona ererek, çoğunluğun yönetimi kurulmuş olur. İşçi sınıfı iktidarı bu bakımdan daha önceki bütün devlet iktidarlarından ayrılır. Daha önceki devlet iktidarları, Marks'ın **Louis Bonaparte**'ın **18 Brumaire**'inde belirttiği gibi, «çok büyük bir bürokratik ve askeri örgüt» geliştirmiştir. İşçi sınıfının görevi ise bunu parçalamaktır. Sonunda sömürü tamamen ortadan kaldırıldığında, devletin baskıcı güçleri gerekli ol-

maktan çıkacak ve devletin kendisi kesin olarak yok olacaktır.

Sınıf mücadeleleri tarihinde her egemen sömürücü sınıf, servetini ve etkisini —aslında ise bir sınıf olarak kendi varlığını— borçlu olduğu üretim ilişkilerini daima sonuna kadar savunmuştur. Bunu yaparken de devlet üzerindeki denetiminden yararlanmıştır. Ve böylece, egemen sınıfla antagonizma içinde olan tüm sınıflar kaçınılmaz bir şekilde siyasi eyleme sürüklenmişlerdir. Bu eylemlerin amacı ya egemen sınıfın devlet iktidarını yıkarak, devletin üzerindeki denetimini elinden almak ya da en azından devlet iktidarını kendi çıkarlarına göre değiştirmek ve etkilemek olmuştur.

«Her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir,» diye yazmıştır Marks ve Engels **Komünist Manifesto**'da. Nasılki her büyük siyasi mücadele son çözümlemede sınıflar arasındaki bir mücadeleyse, sınıflar arasındaki mücadele de devleti yani siyasi işleri etkilemek ve —devrimci dönemlerde— devlet iktidarını ele geçirmek için bir mücadeledir.

Toplumun ekonomik yapısındaki kesin devrimci değişimleri zorunlu kılan ve böylesi değişimlere yolu hazırlayan, insan iradesinden bağımsız olarak gelişen bir ekonomik süreç, yani üretici güçlerin gelişmesi ve bunun sonucunda da eski üretim ilişkilerinin yeni üretici güçlere uygun olmamaya başlamasıdır. Böylesi değişimler gerçekte politik eylemlerle tamamlanır ve bu eylemler çok sık olarak savaş biçimini alır; çünkü hangi sonuçlar elde edilirse edilsin ve mücadele hangi biçimleri alırsa alsın bunlar son çözümlemede insanların ekonomik ve sınıfsal çatışmaların bilincine varma ve dövüşerek bunların üstesinden gelme biçimleridir.

Bundan dolayı, **toplumsal devrim** devlet iktidarının ya da siyasi iktidarın bir sınıftan diğerine geçmesidir. «İktidar sorunu her devrimin temel sorunudur.» diye yazmıştır Lenin **Sloganlar Üzerine** adlı makalesinde.

Devrim var olan üretim ilişkilerini savunan bir ege-

men sınıfın devrilmesi ve devlet iktidarının yeni üretim ilişkilerini kurmada çıkarı olan bir sınıf tarafından fethedilmesi anlamına gelir.

Bundan dolayı, her devrim var olan üretim ilişkilerine saldırılarda bulunur ve bir mülkiyet biçimini başka bir mülkiyet biçiminin lehine yok eder.

«Varolan üretim ilişkilerinin kaldırılması, hiçbir şekilde komünizmin ayırdedici bir özelliği değildir,» demektedir **Komünist Manifesto.** «Geçmişteki bütün mülkiyet ilişkileri, tarihsel koşullardaki değişime bağlı olarak sürekli tarihsel değişime uğramışlardır. Örneğin, Fransız Devrimi burjuva mülkiyetinin lehine feodal mülkiyeti kaldırmıştır. Komünizmin ayırdedici özelliği genel olarak mülkiyetin ortadan kaldırılması değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıdır.»

İlerleme ve Sömürü

Geçmişteki büyük devrimci değişimlerin özelliği, bir sömürücü sınıfın yerini başka bir sömürücü sınıfın alması ve böylece de bir sömürü yönteminin yerini bir başkasına bırakması olmuştur.

Bu süreçte, sömürülen yığınların sömürücülere karşı mücadelelerindeki devrimci enerjisi bir sömürücü sınıfı —onun yerine başka bir sömürücü sınıfı geçirmek için— yıkmaya hizmet etmiştir. Mücadeleleri eski sistemi yıkmaya ve onun yerine yeni ve daha gelişkin bir sistemi geçirmeye hizmet etmiştir. Ama bu sistem yine bir sınıf sömürüsü sistemi olmuştur.

Nitekim kölelerin köle sahiplerine karşı ayaklanmaları köleci sistemin yıkılmasına, ama onun yerine feodal sistemi geçirmeye yaramıştır. Serflerin beylerine karşı ayaklanmaları, feodal sistemi yıkmaya, ama onun yerine kapitalist sistemi geçirmeye hizmet etmiştir.

İnsanlığın tüm gelişiminin kökleri insanın doğa üze-

rindeki artan egemenliğinde ve toplumsal üretim güçlerinin artışındadır. İnsanlar doğa üzerindeki egemenliklerini artırırken, yalnızca maddi gereksinimlerini karşılamakla kalmaz, aynı zamanda da fikirlerini genişletir, bilgilerini yetkinleştirir ve çeşitli yeteneklerini geliştirirler.

Bununla birlikte bu gelişim çelişkili bir karakter taşımıştır. İnsan doğaya egemen olduğu gibi, insan insanı ezmiş ve sömürmüştür de. İlerlemenin kazançları toplumun bir kutbuna giderken, diğer kutba didinme ve ter düşmüştür. Gelişmenin her yeni aşaması beraberinde yalnızca yeni sömürü yöntemlerini getirmiş; ve her adımla birlikte, daha çok insan sömürülmeye başlanmıştır. Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**'nde (9. Bölüm) şöyle yazmıştır.

«Uygarlık bir sınıfın diğer bir sınıf tarafından sömürülmesi üzerine kurulduğundan dolayı, onun tüm gelişimi sürekli bir çelişki içinde gerçekleşir. Üretimdeki her ileri adım, aynı zamanda, ezilen sınıfın yani büyük çoğunluğun durumunda bir geri adımdır. Bazılarına yarayan bir şey, zorunlu olarak başkalarına zarar verir; bir sınıfın kurtuluşu, her durumda, zorunlu olarak başka bir sınıf için yeni bir baskı anlamına gelir.»

Nitekim her ileri adım çalışan insanların zararına yapılmıştır. «Klasik» uygarlığın büyük ilerlemeleri, beraberlerinde köleciliği getirmiş ve ancak kölecilik aracılığıyla başarılabilmiştir. Modern sanayinin doğuşu ve gelişmesi, küçük üreticilerin toptan yıkımı, köle yığınlarının topraklarını yitirmeleri, sömürgelerin yağması ve sömürünün muazzam artışıyla birlikte olmuştur.

Bununla birlikte modern sanayinin gelişimi, üretici güçleri daha önce bilinmeyen bir ölçüde artırmıştır. Şimdi ilk defa olarak, kimsenin kendisini el emeğiyle tüketmesine gerek bırakmayan, herkes için bolluk üretmeye yeterli gücümüz vardır. Geçmişte üretim güçleri o kadar sınırlıydı ki, toplumun ayrıcalıklı bir azınlığı dışında, kimse için boş zaman koşulları yaratmak olanaklı değildi. İsa'nın söyle-

diği rivayet edildiği gibi: «Yoksullar sizler daima yalnızsınız.» Ama bu artık günümüzde zorunlu değildir.

Tam da bu nedenle, çalışan insanlar toplumun genel yönetimini üstlerine alabilecekleri bir konuma ancak şimdi ulaşmışlardır. Geçmişte köleler ve serfler tekrar tekrar yöneticilerine karşı ayaklanabilmelerine karşın, kendi başlarına üretimin denetimini alma yeteneğinde değildiler. Daima, toplumsal işleri düzenleyecek başka birilerine dayanmak durumundaydılar. Bu insanlar daima bir kurtarıcı aramış. adalet için krallara ve diğer ilgisiz insanlara başvurmuşlardır. Üretim sisteminin karakterinin kendisi el emeğine hapsolmalarını gerektirdiği için, yönetim işini yürütmek üzere ayrıcalıklı ve eğitilmiş bir azınlığa güvenmek zorundaydılar.

Daha önce toplumun sömüren ve sömürülen sınıflara bölünmesinin işbölümünün bir sonucu olduğunu görmüştük. Yönetenler ve yönetilenlere bölünme ise işbölümünün bir başka sonucudur. Üretimin gelişmesiyle birlikte, topluluğun genel çıkarlarını korumayla ilgili bazı görevler, zorunlu olarak topluluğun içindeki özel bir grubun yetki alanı haline geldi.

«Toplumsal görevlerin topluma göre bu bağımsızlığı, toplum üzerinde egemenliğe dönüşünceye kadar, zamanla arttı,» diye yazmıştır Engels **Anti-Dühring**'de (II. Kısım). Bunun sonucunda, halkın çoğunluğu tamamen çalışmayla uğraşma konumuna mahkum edilirken, toplumsal yönetimle ilgili genel görevler egemen bir sınıf tarafından üstlenilir.

«Çalışan nüfus, zorunlu çalışmayla, toplumun ortak işlerine —emeğin yönetilmesi, devlet işleri, yasal sorunlar, sanat, bilim, vb.— bakmak için zamanları kalmayacak kadar çok uğraştıkları sürece bu işleri yönetmek için fiili çalışmadan kurtulmuş özel bir sınıfın var olması zorunluydu.» Ve bu sınıf, o durumda «kendi yararına çalışan yığınlara gitgide artan bir çalışma yükü yüklemekten de geri kalmadı.»

«Ancak üretici güçlerin büyük ölçekli sanayi sayesinde ulaştığı engin artış, her bireyin çalışma süresini, herkesin toplumun genel —hem teorik hem de pratik— işlerinde yer almaya yetecek kadar boş zamana sahip olacağı ölçüde sınırlamayı olanaklı kılar. Bundan dolayı, ancak şimdi herhangi bir yönetici ve sömürücü sınıf gereksiz hale gelmiştir.»

O halde, tarihteki tüm yönetici sınıfların toplumun gövdesi üzerinde yaşayan asalaklar olduğu söylenemez. Bunlar zorunlu bir toplumsal görevi yerine getirmişlerdir. Ama üretim geliştikçe yönetici sınıfların daha büyük bir kısmı asalak niteliği kazanmıştır. Şimdi ise bunların hiçbir zorunlu işlevi yoktur.

Bu yüzyılın başında kapitalizm emperyalizm aşamasına ulaşmış, az sayıda dev tekel tüm dünyayı aralarında paylaşmışlardır. Bütün halklar bu tekellere hedef olmuştur. Muazzam bir servet ve güç az sayıda ellerde toplanmıştır. Azınlığın servet ve gücüyle çoğunluğun yoksulluk ve ezilişi arasındaki zıtlık daha önce hiçbir zaman bu kadar apaçık olmadığı gibi, böyle dünya ölçüsünde de olmamıştır. Ama bu aynı zamanda da halkın yönetimi kendi eline alma çağıdır. Emperyalizm çağı sosyalist devrim çağıdır. Bu devrim, sömürüyü tamamen ortadan kaldıran ve sınıf antagonizmalarının olmadığı bir toplumun temellerini atan, tamamen yeni türden bir devrimdir.

Modern büyük ölçekli sanayinin toplumsallaştırılmış üretimini yaratarak, kapitalizm, toplumun tüm üyelerinin maddi yaşam düzeylerinin sürekli olarak gelişme olanağının koşullarını yaratmakla kalmamış, ayrıca onların tüm yeteneklerinin tamamen sınırsız olarak gelişme olanağını da yaratmıştır. İşçi sınıfının kişiliğinde ise büyük ölçekli sanayinin ürünü olma konumunun kendisinden dolayı, toplumun yönetimini tamamen alabilecek bir sömürülen sınıf yaratmıştır. Sınai gelişimin kendisi, işçi sınıfının yalnızca sayı ve örgütlenme açısından gelişmekle kalmayıp,

kendisini üretimin denetimini alma görevi için de eğittiği koşulları yaratır.

Bundan dolayı «sınıf mücadelelerinin tarihi bir evrimler dizisi oluşturur; öyleki bu evrimler dizisi içinde bugün, sömürülen ve ezilen sınıfın —proletaryanın— sömüren ve yöneten sınıftan —burjuvaziden— kurtuluşunu, aynı zamanda ve son olarak toplumun tümünü sömürüden, baskıdan, sınıf ayrımlarından ve sınıf mücadelelerinden kurtarmadan elde edemeyeceği bir aşamaya ulaşmıştır» (Engels, **Komünist Manifesto**'nun 1888 tarihli İngilizce Baskısına Önsöz)

Sosyalist Devrim

O halde toplumsal gelişmeyle ilgili bilimsel araştırmadan çıkan temel sonuç, sosyalist devrimin tarihsel zorunluluğudur. Ve materyalist tarih anlayışı sosyalizmin hangi güçlere güvenmesi gerektiğini ve nasıl zafere ulaşabileceğini gösterir.

Sosyalist devrim insan toplumunda daha önce yer alan bütün devrimci değişimlerden tamamen farklıdır.

Her devrimde toplumun ekonomik yapısı dönüştürülmüştür. Daha önceki her dönüşüm yeni bir sömürü sisteminin doğuşu ve pekişmesi anlamına gelmiştir. Sosyalist devrim ise, aksine, insanın insan tarafından her türlü sömürüsüne kesin olarak son verir.

Her devrimde yeni bir sınıf egemen sınıf olarak iktidara gelir. Daha önceki her devrimde iktidar bir sömürücü sınıfın, yani toplumun küçük bir azınlığının ellerine geçmiştir. Sosyalist devrimde ise aksine, iktidar tüm çalışan insanların başındaki işçi sınıfına, yani büyük çoğunluğun ellerine geçer; ve bu iktidar sömürücü bir sınıfın ayrıcalıklarını sürdürmek için değil, böylesi tüm ayrıcalıkları yok etmek ve bütün antagonizmalarına son vermek için kullanılır.

Sınıflı toplumun başlangıcından beri her devrim toplumu sınıfsal baskının herhangi bir biçiminden kurtardığı için bir özgürlük eylemi olmuştur. Bu bağlamda, her devrimin halkçı bir özelliği olmuştur. Ne var ki daha önceki her devrimde, baskının bir biçimi kaldırıldıktan sonra bunun yerini bir başkası almıştır. Yığınların enerjisi eski sistemin baskısını yok etmeye adanmıştır. Ne var ki eskisinin yerini alan yeni sistem, insanlar üzerinde yeni baskı biçimleri uygulamayı ayrıcasız meslek edinen yeni sömürücülerin yönetimi altında kurulmuştur. Sosyalist devrimde ise, aksine, insanlar yalnızca eski sistemi yok etmekle kalmayıp, yeni olanın kurucuları da kendileridir.

Kapitalizmden sosyalizme geçişin koşulu iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi, diğer bir deyişle, kapitalist sınıfın egemenliğine son verilerek proleterya diktatörlüğünün kurulmasıdır.

Çalışan insanların sosyalizmi kurabilmesi için, kapitalist sınıfın egemenliğine son verilerek proletarya diktatöriçin, kapitalist devletin yerini işçi sınıfının sosyalist devleti almalıdır.

İşçi sınıfı tarafından yönetilen ve iktidar kendi ellerinde olan çalışan insanların görevi, bundan sonra başlıca üretim araçlarındaki kapitalist mülkiyeti kamulaştırarak bunları toplumsal mülkiyet haline getirmek, yenilmiş kapitalist sınıfın direnişini kırmak, planlı üretimi tüm toplumun yararı için örgütlemek ve sonunda insanın insan tarafından sömürülmesini tamamen ortadan kaldırmaktır.

Marks, tarihsel materyalizmin başlıca derslerini J. Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta (5 Mart 1852) özetlerken şunları söylemiştir:

«Ne modern toplumda sınıfların varlığını, ne de bunların arasındaki mücadelenin varlığını keşfetmenin şerefi bana ait değildir. Benden çok önce burjuva tarihçileri sınıfların bu mücadelesinin tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçıları ise sınıfların ekonomik anatomisini tanımlamışlardı. Benim yeni olarak yaptığım şunları kanıtlamaktı:

(I) Sınıfların varlığı yalnızca üretimin gelişiminin belirli tarihsel aşamalarına bağlıdır;

(II) sınıf mücadelesi zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne yol açar;

(III) bu diktatörlüğün kendisi bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma geçişten başka bir şey değildir.»

BEŞİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ÜSTYAPI

Beşinci Bölüm

TOPLUMSAL ÜSTYAPI

Materyalist tarih anlayışı, diye yazmıştır Engels. Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm'in giriş bölümünde, «bütün önemli tarihsel olayların sonal nedenini ve büyük devindirici gücünü, toplumun ekonomik gelişiminde, üretim ve değişim tarzındaki değişikliklerde, toplumun buna bağlı olarak farklı sınıflara bölünmesinde ve bu sınıfların birbirlerine karşı mücadelesinde arar.»

Toplumsal değişimin temel yasası üretim tarzındaki değişimleri düzenleyen yasadır. Üretim güçlerinin gelişmesi varolan üretim ilişkileriyle çelişkiye girerek, toplumsal devrime, eski üretim ilişkileri sisteminin yıkılarak yeni bir sistemin kurulmasına, eski egemen sınıfın yıkılmasına ve yeni bir sınıfın iktidara gelmesine yolaçar.

Ama «böylesi dönüşümleri incelerken,» diye yazmıştır Marks (**Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'nin Önsöz'ü), «daima ekonomik üretim koşullarının doğa bilimlerinin kesinliğiyle saptanabilen maddi dönüşümleri ile insanların çatışmanın bilincine vardıkları ve onu mücadele ederek çözümle-

dikleri yasal, siyasal, dinsel, estetik ve felsefi kısacası, ideolojik biçimleri ayırt etmek gerekir. Nasılki bir insan hakkındaki düşüncemiz onun kendisi hakkında ne düşündüğüne dayanmazsa, böyle bir dönüşüm dönemi hakkında da kendi bilincine göre karar veremeyiz; tam aksine, bu bilinç maddi yaşamın çelişkilerine göre toplumsal üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında var olan çatışmaya göre açıklanmalıdır.»

Örneğin, Orta Çağ'ın sonlarında birçok insan yeni Protestan dini uğruna ölmeye hazırlanmıştı ve şiddetli dinsel savaşlar oldu. Ama savaşanlar gerçekten de yalnızca din için mi dövüşüyorlardı? Dinsel savaşların sonucunda yeni devletler ortaya çıktı ve sonunda da kapitalist toplum kurularak sağlamlaştı. Yeni üretim ilişkilerinin ve yeni sınıfların oluşmasının bir sonucu olarak yeni fikirlere eğilim ortaya çıktı ve insanlar ekonomik çelişkilere dayanan çatışmaların farkına, yeni fikirler ve ülkülerle eskiler arasındaki çatışmalar olarak vardılar.

Ayrıca, yeni burjuvazi İngiltere'deki iç savaş döneminde krala karşı parlamenter kurumlar için dövüşmüştü. İç savaş hem krallığa karşı parlamento için savaş, hem de puritenlerin kilise üyelerine karşı savaşıydı. Ama savaşın gerçek içeriği burjuvazinin iktidarı alma kavgasıydı. Kendi kurumu olan parlementoyu denetleyen burjuvazi, onu krallığa karşı savaşımında kullanıyordu; ve parlamenter hükümeti kurduklarında bu, manifaktür ve ticaretin engelsiz gelişimi için gereken koşulların yaratılmasını sağladı.

Genel olarak, fikirler ve kurumlarla ilgili mücadeleler, insanların, sayesinde ekonomik karşıtlıklarının bilincine vardığı ve dövüşerek bunları çözümlediği mücadelelerdir. İnsanlar mücadeleler sırasında insanların bir kısmı verili üretim ilişkileri sistemini savunurken, diğer bir kısım bunlara saldırır. Böylesi karşıtlıklar toplumsal üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki —yeni üretim ilişkilerinin gelişmesini zorunlu kılan— çelişkilerden kaynaklanır. Karşıtlıkların halledilmesi ve ekonomik gelişmenin

sağlanması, kurumlar ve fikirlerle ilgili mücadeleler aracılığıyla olur.

Bundan dolayı toplumun gelişimini değerlendirirken, yalnızca üretim tarzının temel gelişimini ve son çözümlemede bu gelişimi belirleyen ekonomik çelişkileri değerlendirmek yeterli değildir. Ayrıca insanların bilinçli toplumsal etkinliklerinde, «çatışmanın bilincine varma ve onu dövüşerek çözümleme» biçimlerini de değerlendirmek gerekir. Kısacası, toplumdaki fikirlerin ve kurumların gelişmesini değerlendirmek gerekir; çünkü fikirler ve kurumlar toplumsal gelişmede etkin bir rol oynar ve insanların toplumsal yaşantılarını sürdürmesi ve bu yaşantıdan kaynaklanan çatışmaları dövüşerek çözümlemesi bunlar aracılığıyla olur.

Toplumsal Varlık ve Toplumsal Bilinç

Materyalist anlayışın karşıtı olan idealist tarih anlayışlarına göre, toplumsal gelişmedeki birincil yani belirleyici etmen toplumdaki fikirler ve kurumlardır. İdealistlere göre, insanlar önce belirli fikirler geliştirirler ve sonra da bu fikirlere uygun gelen kurumlar oluşturarak bu temel üzerinde ekonomik yaşamlarını sürdürürler. Böylece de idealistler şeyleri tam anlamıyla tepetaklak ederler. Her şeyi kafasının üstüne koyarlar; çünkü fikirlerin ve kurumların toplumun maddi yaşamı temelinde geliştiğini söyleyecekleri yerde, maddi yaşamın fikirler ve kurumlar temelinde geliştiğini söylerler.

«Daha önceki tüm tarih görüşü,» demiştir Engels Marks'ın mezarında yaptığı konuşmada, «bütün tarihsel değişimlerin sonal nedenlerinin insanoğlunun değişen fikirlerinde aranması gerektiği şeklindeki anlayışa dayanmaktaydı..... Ama fikirlerin insanların kafalarına nereden geldiği sorusu sorulmamıştı.»

Bu soruyu sorduktan sonra, diye açıklamayı sürdürdü,

«her bir tarihsel döneme ait fikirler en basit olarak ekonomik yaşam koşullarıyla ve dönemin —sırası geldiğinde bu ekonomik koşullar tarafından belirlenen— toplumsal ve siyasi ilişkileriyle açıklanmalıdır.»

Bir örnek alalım.

Çoğu kez, atalarımızın daha önceki feodal ast-üst ilişkilerini, kafalarında insanların eşit olduğu düşüncesi doğduğu için yıktığı varsayılmıştır. Ama bu düşünce niçin birdenbire bu kadar etkili olmuştur? Yüzyıllardır doğal ve adil olduğuna inanılan feodal ast-üst ilişkileri niçin birdenbire doğadışı ve adaletsiz görünmeye başlamıştır? Bu sorular bizi fikirler alanından maddi yaşam koşullarının alanına götürür. Etkili sınıfların yeni bir biçimde düşünmeye ve o zamana kadar pek sorgulanmamış olan kurumları mahkum etmeye başlamasının nedeni maddi, ekonomik koşulların değişmekte oluşuydu. Varolan feodal ilişkiler artık gelişen ekonomik koşullara uygun değildi. Feodalizmi yıkan ve kapitalizmin temellerini atan güçleri yaratan, ekonomik etkinliğin ve ekonomik ilişkilerin bu gelişimiydi. Bundan dolayı, feodal eşitsizliğe karşı eşitlik düşüncesinin doğuşu ve yayılması, maddi yaşam koşullarındaki değişiklikleri izlemiş ve yansıtmıştır.

Bundan başka, kapitalizm gelişmeye başladığında sosyalizm düşüncesi niçin birdenbire böylesine etki kazanabilmiştir? Özel mülkiyet yüzyıllar boyunca doğal ve adil olarak, hatta her uygarlığın zorunlu temeli olarak kabul edilmiştir. Ama şimdi, aksine, özel mülkiyet gereksiz ve ezici görünmektedir. Bir kere daha, bu yeni düşünce tarzı ve sosyalist fikirlerin sahip olmaya başladığı derin etki yeni ekonomik koşullardan doğmuştur. Kapitalizmde üretim bireysel bir iş olmaktan çıkıp toplumsal bir iş haline gelmiştir ve özel mülkiyetle buna dayanan özel sahiplenme artık üretimin yeni karakteriyle uygun olmamaya başlamıştır.

Genel olarak, yeni fikirlerin ortaya çıkışı asla toplumsal değişimler için yeterli bir açıklama olarak kabul edi-

lemez, çünkü fikirlerin başlangıcının ve bunların toplumsal etkisinin kaynağının kendisi de daima açıklanmak durumundadır. Ve bu açıklama toplumun maddi yaşam koşullarında aranmalıdır.

Buna uygun olarak, toplumun farklı dönemlerdeki farklı maddi yaşam koşullarına göre tamamen farklı fikirlerin yaygın olduğunu ve farklı sınıfların farklı dönemlerdeki fikirlerindeki —ve de bunların destekledikleri ve kurdukları örgütler ve kurumlardaki— farklılıkların son çözümlemede daima maddi yaşam koşullarındaki farklılıklara dayanarak açıklanması gerektiğini buluruz.

Marks ve Engels Komünist Manifesto'da «insanın fikirlerinin, görüşlerinin ve anlayışlarının, kısaca, insanın bilincinin, onun maddi varlık koşullarındaki, toplumsal ilişkilerindeki ve toplumsal yaşantısındaki her değişiklikle birlikte değiştiğini kavramak, derin sezgi gerektirir mi?» diye sormuşlardır.

Marks'ın **Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'ne Önsöz'deki sözleriyle özetlersek: «İnsanların varlığını belirleyen şey onların bilinçleri değil, tam aksine, onların bilinçlerini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır.»

Temel ve Üstyapı

İnsanlar üretim ilişkilerine girdiklerinde ve ekonomik üretim ve dağıtım etkinliklerini yürüttüklerinde, belirli çıkarlar ve yaşamsal gereksinimlerini elde ederler ve çelişkili çıkarlarla gereksinimlerden kaynaklanan çatışmalara girerler. Bütün bunlar, insanların bunlar hakkında ne düşündüğünden bağımsız olarak varolan, nesnel, maddi olgulardır. Ama insanlar bilinçli olarak davranır, kendileri ve yaşamdaki amaçları hakkında fikir sahibi olur ve bilinçli etkinlikleri içinde, bilinçli olarak tasarlanmış her türden amaca hizmet edecek her türden kurumda örgütlenirler.

Bundan dolayı, toplumsal yaşamın bütünlüğünü değerlendirirken bir taraftan, insanların ne düşündüğünden tamamen bağımsız olarak varolan ve doğa bilimlerinin kesinliğiyle saptanabilecek olan toplumun ekonomik yapısını ve ekonomik gelişimini; diğer taraftan ise, insanların kafalarında doğan fikirleri ve bilinçli amaçları ve bu fikirlerle amaçlara uygun olarak geliştirilen kurumları ayırdetmemiz gerekir.

Bu nedenle, toplumsal araştırmada, toplumsal gelişimin iki ayrı yönünü ya da birbirine bağlı bileşenlerini (strands Ç.N.) ayırdetmeliyiz, bir tarafta üretim ilişkilerinin gelişimi ve bundan kaynaklanan çatışmalar; diğer tarafta ise, toplumun tüm düşünsel, siyasi ve kurumsal gelişimi. Bir tarafta üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişimi —bir üretim tarzından diğerine, bir toplumsal— ekonomik oluşumdan diğerine geçiş vardır. Diğer tarafta ise, dinin, siyasetin, sanatın, felsefenin ve kiliselerin, devletlerin, partilerin, örgütlerin ve hareketlerin ve her türden kurumların gelişimi vardır.

Gelişimin bu iki kolu arasındaki ilişki nedir? Marks bunu «temel»in «üstyapı» ile ilişkisi diye adlandırmıştır. Toplumsal evrimin her aşamasında, insanlar birlikte bir üretim tarzı içinde yer alırlar; üretim ilişkileri temelinde fikirler geliştirirler ve kurumlar içinde biraraya gelirler. Bunların aracılığıyla insanlar çeşitli çıkarlarını kendilerine ifade eder ve çıkarları doğrultusunda kendilerini örgütlerler.

Böylece insanlar, dinsel, siyasal, felsefi, ahlaksal ya da estetik fikirler oluşturup benimserler ve bunları somutlaştırma ve yayma amacına yönelik kurumlarda biraraya gelirler. Ama bunu sanki bir boşluktaymış gibi yapmazlar. İnsanlar belirli bir üretim tarzıyla sürdürülen ve belirli üretim ilişkileriyle bağlanmış olan bir toplumun üyeleridirler. Bu ilişkiler her toplumsal yaşam için zorunlu olan temeli oluştururlar; böylesi ilişkiler olmadan asla bir toplumsal yaşantı ve buna bağlı olarak da, fikirler ya da

kurumlar olamaz. Bundan dolayı, bu ilişkiler insanların herhangi bir toplumsal amaç üzerinde biraraya geldiği temeli —tüm ideolojilerin ve kurumların temelini— oluşturur.

Buradan, insanların benimsedikleri fikirlerin ve kurumların her zaman temel toplumsal ilişkileriyle, yani üretim ilişkileriyle koşullandırıldıkları sonucu çıkar. Ve yaygınlık kazanan fikirler ve insanların toplumsal yaşantılarını kendileri aracılığıyla sürdürdükleri kurumlar, temel üretim ilişkilerindeki değişikliklerle birlikte değişir. Amaçlar, bakışlar, inançlar ve aynı şekilde örgütlerle kurumlar, üretim ilişkilerinin doğasında varolan fırsatlara, gereksinimlere ve çıkarlara (elbette ki, çatışan çıkarlar da dahil) yanıt olarak yaratılırlar.

Toplumsal gelişmenin iki kolu ya da düzeyi olarak «temel» ve «üstyapı» arasındaki ayrım, araştırmaya en açık ve en görünür olan ve toplumun üyelerini en dolaysız olarak etkileyerek tarihçilerin dikkatini çeken süreçlerle, daha dolaylı görünen ve ayrıntıları ancak sabırlı araştırmalarla açığa çıkarılabilecek olan süreçler arasındaki bir ayrımdır. En açık olanlar, insanların ilan ettikleri fikirler, içinde örgütlendikleri kurumlar, içinde yer aldıkları tartışmalar, yaptıkları konuşmalar ve birbirlerine taktıkları lakaplar ve yaptıkları siyasal kavgalar ve savaşlardır. Daha az görünür olanlar ise, sanki tüm bunların altına gömülmüş olmakla birlikte bunları besleyen, toplumun ekonomik ilişkileri ve ekonomik süreçleridir. Yüzeydeki tüm arbede altta yatan ekonomik ilişkilerle koşullandırılmıştır ve bunların gelişimine bağlı olarak toplumsal bir işlev görür.

İnsanlar üretimi sürdürürken ve üretim güçlerine uyarlanmış üretim ilişkilerine girerken, her şeyden önce, yönetim kurumları ve egemenlik kurumları ya da devlet kurumları oluştururlar. Üretimin düzenlenmesi ve toplumun yönetilmesi belirli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda olduğunda, düzenleme ve egemenlik belirli bir sömürü

tarzını sürdürmeye hizmet ettiği sürece, egemen olmayan ya da sömürülen sınıfların safında da örgütlü öz-savunma ve direniş ya da devrimci mücadele biçimleri ortaya çıkar.

Örneğin, feodal Avrupa'da malikâneye ait kurumlar ve loncalar, daha sonraki kapitalist toplumlarda ise şirketler, sınırlı sorumlu ortaklıklar, ticaret odaları, bakanlıklar, sendikalar vb. hep kurumsal biçimlerdir ve üretimin yönetilmesiyle temel ekonomik çatışmaların yürütülmesi bunlar aracılığıyla olur. Bu biçimlerin kendi gelişimleri vardır ve koşullara göre büyük ölçüde değişebilirler. Örneğin günümüz İngiltere'sinde, hafif sanayi mühendisliği çok sayıda şirketin rekabeti aracılığıyla, kimyasal sanayi esas olarak tek bir büyük tekel aracılığıyla ve demiryolları ise ulusallaştırılmış bir kamu kurumu aracılığıyla yönetilir. Aynı şekilde sosyalist sanayilerin yönetim biçimleri de, yönetimin merkezileşme ya da yerinden yönetim (decentralisation Ç.N.) derecesine göre farklı koşullarda farklı olabilir vb. Bundan başka, nasıl ki farklı yönetim ve egemenlik biçimleri tarihsel olarak biçim alıyor ve biçimleriyle tarihsel gelişmenin yönünü etkiliyorlarsa, aynı şey muhalefet ve direnişin örgütlenmesi için de geçerlidir. Örneğin, İngiliz işçi hareketinin tarihsel olarak oluşmuş —diğer Batı Avrupa ülkeleriyle ya da A.B.D.'yle karşılaştırıldığında— özgül yapısı İngiltere'deki güncel toplumsal mücadeleler üzerinde etkisini göstermektedir.

Siyasal ve ekonomik düşünceler, programlar ve düşünme tarzları yönetim ve egemenlik işlevleriyle bağlantılı olarak biçimlenirler ve bunlar belirli yönetim ve egemenlik biçimini ya kolaylaştırır ya da ona karşı direnirler. Bu, kurumsal ve ideolojik süreçlerin temel ekonomik yapısıyla bağlılığının en dolaysız ya da doğrudan yoludur. Ekonomik temelle daha uzaktan bağlantılı ve o anki kurumsal ve siyasi çatışmalarla daha doğrudan ilişkili başka ideolojik süreçler —cinsel, yasal, felsefi, sanatsal, vb.— ve bunlara eşlik eden kurumlar da ortaya çıkar.

Ayrıca, «temel» ve «üstyapı»nın ilişkisinin esasen, durağan olmayıp dinamik bir ilişki olması da önemlidir. Bu esasen toplumsal sürecin bütününün —biri diğerinin temelinde gelişen ve diğerine bağıntılı olarak bir toplumsal işlev gören— ayrılmaz yönleri arasındaki bir ilişkidir. İdeolojik ve kurumsal süreç ekonomik yapı temelinde gelişir ve ekonomik gelişmeyle bağıntılı olarak toplumsal bir işlev görür. Sözcükler yanıltıcı olabilir, özellikle de «temel» ve «üstyapı» sözcükleri gibi analojiler (andırışma) den yararlandıkları zaman. Nitekim, toplumu, toprağın içine gömülmüş bir «temel»i ve temel üzerine inşa edilmiş çeşitli katlardan oluşan bir «üstyapı»sı olan bir bina olarak düşünürseniz yanılmış olursunuz, çünkü toplum, bir binadan farklı olarak, sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Toplum neden oluşur? O hiç de tuğlalardan ya da üzerine beton kalıplar konulmuş bir çelik iskeletten yapılmış bir binaya benzemez. Toplum, toplumsal etkinliklere katılan tek tek insanlardan oluşur. Bu insanların tüm etkinliklerinin önkoşulu, yapmakla üretim güçlerine karşılık olan toplumsal üretim ilişkilerine girdikleri üretimdir; diğer tüm toplumsal etkinliklerde yer almaları ve diğer tüm toplumsal ilişkilere girmeleri, bu üretim ilişkileri temelinde olur. Toplumun ideolojik ve kurumsal gelişiminin ekonomik gelişim temelinde meydana gelmesi bu anlamdadır. Kurumların, herhangi bir toplumda herhangi bir zamanda geçerli olan fikirlerin ve de ideolojik tartışmalarla kurumsal rekabetlerin üretim ilişkileri temelinde bir üstyapı olarak gelişmesi bu anlamdadır.

Tarihsel Açıklamanın Yöntembilimi

Yukarda, fikirlerin ve kurumların toplumsal gelişimdeki belirleyici etmenler olduğunu savunan idealist tarih anlayışlarının, «fikirlerin insanların kafasına nereden geldiği» sorusunu yanıtlayamamaları nedeniyle eksik olduklarını gördük.

Öte yandan, ekonomik gelişim bileşeni (strand Ç.N.) kendi kendini açıklar niteliktedir. Belirli ekonomik ilişkilerin niçin ortaya çıktığını —niçin özel mülkiyetin varolduğunu, ürünlerin niçin meta haline geldiğini, ücretli emeğin niçin ortaya çıktığını vb.— sorduğunuzda, yanıtı bulmak için ekonomik gelişimin kendi alanının dışına çıkmanız gerekmez.

Ekonomik gelişimin eğilimi ve bunun ekonomik nedenleri saptandıktan sonra, insanların niçin bazı fikirlerden tatmin olmamaya başlayıp başka fikirler geliştirdiği ve niçin bazı kurumlara karşı ayaklanıp başka kurumlar kurdukları, bu gelişim temelinde açıklanabilir.

Aynı zamanda, ekonomi temelinde geliştirilen fikirler ve kurumlar basit bir «yansı» ya da yan ürün değildir; bunlar yalnızca edilgin sonuçlar olmayıp, ekonomiyle ilişkili olarak etkin bir rol oynarlar. Toplumun ekonomik gelişimi, insanın doğa üzerindeki egemenliğinin —ki, insanlar üretim güçlerini bu amaçla geliştirir ve bunlara uygun gelen üretim ilişkilerine girerler— gelişimidir. İnsanların fikirleri ve kurumları bu ekonomik gelişimle ilişkisiz olmayıp, aksine onun içinde zorunlu bir rol oynarlar.

Bundan dolayı, örneğin, Avrupa'da feodalizmin ekonomik süreçlerinden yalnızca bizim şimdi feodal fikirler ve kurumlar diye adlandırdıklarımız değil; aynı zamanda da, gelişen kapitalizmle çürüyen feodalizm arasındaki çatışmayı yansıtan ideolojik tartışmalar, kurumsal rekabetler ve karışıklıklar doğmuştur; büyük ideolojik savaşımlar, siyasi karışıklıklar ve dinsel savaşlar olmuş ve bütün bunlar feodal ekonominin kendi gelişiminde ve feodalizmden kapitalizme ekonomik dönüşümde zorunlu bir rol oynamıştır.

Bugün de aynı şekilde, varolan ideolojilerle kurumların, ideolojik ve kurumsal çatışmaların temeli ekonomiktir. Ama bugün ekonomik yazgımıza sahip olmamız ideolojilerle kurumların kullanılmasıyla ve ideolojiyle kurumlar alanındaki mücadeleyle olur.

Bu nedenle toplumun tarihinde ideolojik ve kurumsal

süreci açıklamak için ekonomik süreç daima temeldir. Ama aynı zamanda da ideolojik ve kurumsal sürecin ekonomiyle ilişkili olarak zorunlu bir işlevi vardır ve ekonomik sürecin gerçekte nasıl yürütüldüğünü açıklar; çünkü insanlar, aracılığıyla kendilerine varoluş durumlarını ve amaçlarını açıkladıkları fikirler ve aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirdikleri kurumlar olmadan temel ekonomik etkinliklerini yürütemez, toplum içinde yaşayamazlar. Bununla birlikte kendilerini kendilerine nasıl açıkladıkları ve önlerine hangi amaçları koydukları daima gerçek maddi koşullarına —ekonomik etkinliklerine, üretim ilişkilerine ve buradan kaynaklanan ekonomik çatışmalarına— bağlı olmak durumundadır.

Ekonomik süreci toplumsal gelişmede temel yapan, ekonomik sürecin doğrultusunun ekonomik yasalara dayanarak açıklanabilir olmasıdır. Bu yasalar bir kez kavrandıktan sonra, toplumsal gelişimin tümü, çok karmaşık etkileşimin tümü açıklanabilir hale gelir —en azından genel hatlarıyla. Ama yalnızca fikirlere ve kurumlara dayanarak bunlar açıklanamaz; çünkü fikirlerin ve kurumların bağımsız bir gelişimleri olmayıp, bunlar ekonomi temelinde gelişirler. «Onların tarihi, onların gelişimleri yoktur,» diye ilan etmiştir Marks ve Engels **Alman İdeolojisi**'nde; «ama insanlar, maddi üretimlerini ve maddi ilişkilerini geliştirerek, bu gerçek varlıklarının yanısıra, fikirlerini ve fikri ürünlerini de değiştirirler.»

O halde, fikirler toplumun gelişiminde belirleyici etmen olarak kabul edildiği sürece toplumsal gelişime ilişkin bilimsel bir açıklamaya ulaşmak, yani, onu gelişim yasalarına dayanarak açıklamak olanaksızdır; çünkü toplumsal yaşamda etkin olan değişen fikirler ve güdüler kendi kendilerine, yani bağımsız bir alan olarak ele alındıklarında, bunları düzenleyen evrensel yasalar bulmak olanaksızdır. Bu durumda, Right Hon. (*) H.A.L. Fisher'in

(*) Right Hon. (Honourable) : İngiltere'de bir asalet ünvanı.

Avrupa'nın Tarihi adlı yapıtının Önsöz'ünde belirttiği gibi, «tarihçi için ancak bir tek emin kural olabilir: İnsanların alınyazılarının gelişiminde rastlantının ve beklenmedik olanın etkisini kabul etmek». Diğer bir deyişle, toplumsal olguların bilimsel olarak ele alınabilmesi olanağı, toplumla ilgili bir bilimin olması olanağı bir kenara atılmaktadır. Oysa ki, ancak ekonomik temele döndüğümüzde toplumsal gelişimin evrensel yasasını —insanların üretim güçlerine uygun gelen üretim ilişkilerine girdiklerini— keşfedebiliriz. Ondan sonra, ideoloji, din, siyaset vb. nin görünüşte rastlantısal olan gelişimi bir kalıba girer ve açıklanabilir hale gelir.

Marks, «toplumun ekonomik oluşumu kavramını üretim ilişkilerinin toplamı olarak saptayarak ve böylesi oluşumların gelişiminin doğal tarihin bir süreci olduğu olgusunu saptayarak, sosyolojiyi bilimsel bir temele oturtan ilk kişi olmuştur.» diye yazmıştır Lenin, **Halkın Dostları Kimlerdir**'de.

Lenin sonra da Marks'ın **Kapital**'de yalnızca kapitalist ekonomik yapıyı ve onun gelişim yasalarını etraflıca çözümlemekle kalmayıp, aynı zamanda da, belirli bilinç tarzlarının onun gelişimine uygun olarak nasıl ortaya çıktığını göstermiştir.

Marks 1840'larda tarihsel materyalizme ilişkin genel anlayışa vardıktan sonra, onu uygulamaya, geliştirmeye ve doğrulamaya geçmiştir.

«O, toplumun ekonomik oluşumlarından birini —meta üretimi sistemini— ele almış ve engin bir veri yığını temelinde bu oluşumun işlemesini ve onun gelişimini yöneten yasaların en ayrıntılı çözümlemesini yapmıştır.

«Bu çözümleme toplumun üyeleri arasındaki üretim ilişkilerine ayrılmıştır. Konuyu açıklamak için üretim ilişkilerinden başka etmenlere asla başvurmayan Marks, toplumun meta örgütlenmesinin nasıl geliştiğinin, onun kapitalist ekonomiye nasıl dönüştüğünün farkına varmayı olanaklı kılar...

«**Kapital**'in «iskeleti» böyledir. Ama sorunun bütün özü Marks'ın bu iskeleti yeterli bulmaması, verili toplumsal oluşumun yapısını ve gelişimini yalnızca üretim ilişkilerine dayanarak açıklarken, yine de her yerde ve her zaman bu üretim ilişkilerine uygun gelen üstyapıyı izlemeyi sürdürmüş olması iskelete hayatiyet vermiş olmasıdır...

«**Kapital** kapitalist toplumsal oluşumun tümünü, okuyucuya canlı bir şey olarak —günlük **yönleriyle** sınıfların üretim ilişkilerinin doğasında varolan antagonizmalarının gerçek toplumsal tezahürleriyle, kapitalist sınıfın egemenliğini koruyan burjuva siyasi üstyapıyla, burjuva özgürlük, eşitlik vb. fikirlerle, burjuva aile ilişkileriyle— sergilemiştir.»

Kapital, belirli bir ekonomik oluşumun yakından bilimsel incelenmesiyle, üretim ilişkilerinin nasıl geliştiğini ve fikirlerle kurumlardan oluşan tüm bir üstyapının üretim ilişkileri temelinde nasıl geliştiğini göstermiştir. Bundan dolayı, Lenin şu sonuca varmıştır: «**Kapital**'in ortaya çıkışından beri, materyalist tarih anlayışı artık bir varsayım değil, bilimsel olarak kanıtlanmış bir önermedir.»

Tarihsel materyalizm tarihsel açıklama için bir yöntembilim sağlar. Onun doğruluğu, bu yöntembilimi somut olaylara uygulayıp onun gerçekten de açıklayıcı olduğunu anlayarak kanıtlanmıştır.

«Kaba (Vulgar) Marksizm»e Karşı Tarihsel Materyalizm

Şimdiye kadar söylenenler, herhangi bir halkın gerçek tarihindeki üstyapının çeşitli unsurlarının gelişiminin açıklanmasının hiç de basit bir konu olmadığını açık hale getirmiş olmalıdır.

Basitleştirilmiş, mekanik ya da «kaba» açıklama tarzının bir türü, fikirlerin ve kurumların gelişimini doğrudan üretici güçlere dayanarak açıklamaya çalışmaktır.

Bundan dolayı, örneğin, eski dünyada yeni ideolojilerin ortaya çıkışının yeni tekniklerin gelişmesi yüzünden olduğu ve insanların bu teknikleri kullanırken fikirlerini değiştirmeye başladıkları öne sürülmektedir. Gerçekten de, demir işlemeciliğine aşina olan insanların yalnızca taş aletleri bilen insanlardan farklı düşündüğü doğrudur. Aynı şey, nükleer bombalarla elektroniği tanıyan insanlarla, yalnızca ok, yay ve el emeğini tanıyan insanlar için de geçerlidir. Bundan dolayı, modern fikirlerin ve kurumların doğrudan doğruya modern üretim güçlerinden doğduğu da öne sürülmekte ve böylece çağımız «nükleer çağ» ya da «bilim çağı» olarak adlandırılmaktadır. Ama kurumlar ve fikirlerle, üretim güçleri arasında belirli bir uygunluk olduğu doğru olmasına karşın, birincisinin doğrudan doğruya ikinciye dayanarak açıklanabileceği doğru değildir; çünkü insanlar üretim güçlerini kullanırken üretim ilişkilerine girerler ve fikirleriyle kurumlarını üretim ilişkileri temelinde yaratırlar. Günümüzde hem kapitalist hem de sosyalist ülkelerin aynı üretim tekniklerini kullandıkları yeterince açıktır; bununla birlikte ideolojik gelişimin yönü ve kurumların karakteri kapitalist ve sosyalist ülkelerde birbirinden çok farklıdır, çünkü birinde kapitalist üretim ilişkilerinden oluşan bir temel, diğerinde ise sosyalist üretim ilişkilerinden oluşan bir temel vardır.

Daha yaygın bir kabalaştırma türü ise, üstyapının, ekonomik temel üzerindeki gelişimini otomatik bir süreç olarak ele alandır. Ne var ki fikirler ve kurumlar verili bir ekonomik ve sınıfsal yapının otomatik ürünleri değil, insanların bilinçli etkinliklerinin ve mücadelelerinin ürünleridir. Üstyapıyı açıklamak için bu etkinlikler ve mücadeleler, somut olarak, gerçek ve karmaşık gelişimleri içinde incelenmelidir. Bundan dolayı, belirli ekonomik koşulların tanımlanmasından bu temel üzerinde ortaya çıkan üstyapının biçiminin ne olacağı hakkında sonuç çıkarmaya ya da üstyapının bütün ayrıntılı karakteristiklerini temelin buna uygun gelen bir özelliğinden çıkarsamaya kalkışma-

nın ne Marksizm'le ne de bilimle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Aksine, üstyapının her toplumda ve her devirde gerçekte nasıl geliştiğini, o toplum ve o devirle ilgili olguları araştırarak incelemeliyiz.

Kendilerine «Marksist» adını veren bazılarıyla onu çürütebilmek için karikatürize eden kimileri, Marksizm'i toplumdaki her fikrin ve kurumun doğrudan doğruya yakın bir ekonomik gereksinim tarafından meydana getirildiğini ve ona hizmet ettiğini savunan bir teori gibi göstermişlerdir. Engels, Marks'ın böylesi kabalaştırıcılar için şöyle dediğini bildirmiştir (C. Schmidt'e 5 Ağustos 1890'da yazılan mektup: «Bildiğim tek şey Marksist olmadığımdır.»

Aynı mektupta Engels şunu vurgulamıştır: «bizim tarih anlayışımız her şeyden önce bir araştırma kılavuzudur, bir yorumlama manivelası değil... Tüm tarih yeniden incelenmeli, toplumun farklı oluşumlarının varlık koşulları ayrıntılı olarak araştırılmalıydı; bunlardan, bunlara karşılık olan siyasi, —sivil— yasal, estetik, felsefi, dinsel vb. kavramların çıkarsanmasına bundan sonra girişilmeliydi.»

Engels, özel fikirlerin ve kurumların verili ekonomik gelişim temelinde ortaya çıkma ve şekillenme tarzlarını ve sırası geldiğinde bunların toplumun daha fazla gelişimi üzerinde yaptıkları etkiyi her durumda somut olarak inceleme gereğini tekrar tekrar vurgulamıştır.

Kendisinin ve Marks'ın teoriyi sunarken ara sıra kullandıkları tarzdan kaynaklanan yanlış anlamalar konusunda açıkça uyarıda bulunmuştur.

«Marks ve ben, daha genç yazarların ekonomik yöne bazen hakettiğinden fazla önem yüklemesi olgusundan bir dereceye kadar sorumluyuz,» diye yazmıştır. J. Bloch'a (21 Eylül 1890). «Bu esas ilkeyi onu reddeden hasımlarımıza karşı vurgulamak durumundaydık ve etkileşim içinde yeralan diğer unsurları layık oldukları yere koymak için zaman, mekân ve fırsatı her zaman bulamadık.»

«Materyalist tarih anlayışına göre» diye devam etmiştir aynı mektupta, «tarihteki **sonal** belirleyici unsur ger-

çek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bundan fazlasını ne Marks ne de ben hiçbir zaman öne sürmedik. Bundan dolayı ekonomik unsurun tek belirleyici unsur olduğunu söyleyerek sözlerimizi çarpıtan biri, o önermeyi anlamsız, soyut ve saçma bir ibareye dönüştürür.»

«Siyasal, adli, felsefi, dinsel, yazınsal, sanatsal vb. gelişimler ekonomik gelişime dayanır,» diye yazmıştır Engels (H. Starkenburg'a, 25 Ocak 1894 tarihli mektup). «Ama bunların hepsi birbiri ve de ekonomik temel üzerinde karşı etkide bulunurlar. Ekonomik durum neden ve tek etkin olan, geri kalan her şey ise edilgin bir sonuç değildir. Tersine, **sonal olarak** daima etkisini gösteren ekonomik zorunluluk temelinde etkileşim vardır.»

Engels, genel olarak fikirlerle kurumların ekonomik koşulların ürünleri olmasına karşın, bunların özel bir ülkede özel bir zamanda aldıkları kesin biçimin yalnızca o ülkenin o zamanki ekonomik koşullarına dayanarak açıklanamayacaklarını da önemle belirtmiştir. Aksine, ekonomik gelişimin etkisi daima kendisini göstermekle birlikte, geçerli fikirlerle kurumlar daima bir ülkenin yaşamındaki halkın karakterini ve geleneklerini, yöneticilerinin kişiliklerini ve hepsinden önemlisi de geçmiş tarihini içeren çeşitli etkenlere bağlıdır.

Örneğin, yasal fikirlerin gelişimiyle ilgili olarak, Engels şunu belirtmiştir: Yasa daima var olan ekonomik koşulları yansıtmakla birlikte, «bunun oluş biçimi oldukça çeşitli olabilir. İngiltere'de olduğu gibi, bütün ulusal gelişmeye uygun olarak, eski feodal yasa biçimlerini, onlara burjuva bir içerik vererek —aslında ise eski feodal isime doğrudan burjuva bir anlam vererek— esas olarak alıkonabilir. Ama, kıta Avrupa'sının batısında olduğu gibi, meta üreticisi bir toplumun ilk dünya yasası olan Roma hukuku da temel olarak alınabilir. Büyük burjuva devriminden sonra, Fransız **Yurttaşlık Yasası** gibi klasik bir yasa sistemi bu aynı Roma Hukuku temel alınarak geliştirilebilmiştir» **(Ludwig Feuerbach**, 4. Bölüm)

Bu olaylarda hukuksal fikirler ve yasa sistemleri, ekonomik koşulların dolaysız ürünü olarak değil, eski bir çağa ait olan mevcut yasanın üzerinde çalışma ve onu yeni çağa uygun biçimlere uyarlama süreciyle ortaya çıkar.

Engels, aynı şeyin felsefe için de geçerli olduğunu belirtmiştir. «Ekonomik gelişimin nihai belirleyiciliğinin saptandığını kabul ediyorum» diye yazmıştır. C. Schmidt'e yazdığı 27 Ekim 1890 tarihli mektubunda. «Ama bu ilgili alanın kendi belirlediği koşullar altında olur: Örneğin felsefede, ekonomik etkilerin (ki bunlar genellikle ancak siyasi vb. kılıklara bürünmüş olarak etkin olurlar) öncelerden devralınmış varolan felsefi malzeme üzerindeki etkinliği sayesinde olur.»

Bundan dolayı bir ülkede varolan fikirler ve kurumlar yalnızca o ülkenin belirli bir zamandaki ekonomik koşullarına dayanarak açıklanamaz. «Ekonomi tamamen yeni olan hiçbir şey yaratmaz» diye yazmıştır Engels aynı mektupta. «Ama varolan düşünsel malzemenin değişme ve daha fazla değişme biçimini belirler.»

O halde, fikirlerle kurumların gelişiminde asli öneme sahip olan şey, bunların bağımsız bir gelişime sahip olmayıp verili ekonomi temelinde yaratılmış olmalarıdır. Fikirlerle kurumların herbir özel ülkedeki gelişim özelliklerinin ve bunların tarihin herbir özel döneminde oynadıkları rolün açıklanması sorunu, daima varlığını sürdürür. Bu sorun yalnızca genel formüllerin yardımıyla asla çözülemez; ancak olguların kendi ışığında çözülebilir.

Kısacası, genel ilkelerin soyut olarak belirtilmesi değil de bu ilkelerin özel tarihsel olayların açıklanmasında kullanılması söz konusu olduğunda fikirlerle kurumların ekonomik koşullar temelindeki gerçek türeme tarzlarının ve bunların olaylarda oynadıkları etkin rolün ayrıntılı bir şekilde araştırılması ihmal edilemez. Ve Marks'ın kendisi tarihle ilgili yazılarında bu uygulamanın örneklerini vermiştir.

Örneğin, **Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire**'in-

de, belirli fikirlerle kurumların, siyasi partilerin, siyasi çatışmaların ve düşünce eğilimlerinin 19. yüzyıl ortalarında Fransız toplumundaki belirli ekonomik ve sınıfsal ilişkiler temelinde nasıl ortaya çıktığını ve siyasetle ideoloji alanlarındaki bunu izleyen mücadelelerin, çeşitli sınıfların ve bir bütün olarak Fransa'nın ekonomisinin kaderini nasıl etkilediğini ayrıntılı olarak gösterir.

Siyasi ve ideolojik etmenlerin, bunların temelinin ve etkisinin böylesine ayrıntılı bir şekilde anlaşılması, somut bir durumun pratik politikanın planlanması amacıyla çözümlenmesinde, doğal olarak, yaşamsal öneme sahiptir. İşçi sınıfı hareketi için verili bir durumda, ne kadar kesin olursa olsun, yalnızca ekonomik durumun çözümlenmesiyle bir politika saptayamayız. Bütün karmaşıklıkları içinde varolan tüm siyasi etmenleri ve ayrıca çeşitli düşünce eğilimlerini göz önünde tutmak ve bunların ekonomik durumu yalnızca yansıtmakla kalmayıp nasıl etkilediklerini anlamak, pratik bir politika saptamak için zorunludur. Çünkü verili ekonomik koşullar altında, siyasi eylem ve ayrıca genel olarak ideolojik mücadele, ekonomik gelişimin daha sonraki gidişini ve çeşitli sınıflarla tüm ekonominin kaderini etkilemede belirleyici bir rol oynar.

ALTINCI BÖLÜM

SINIF FİKİRLERİ VE SINIF EGEMENLİĞİ

Altıncı Bölüm

SINIF FİKİRLERİ VE SINIF EGEMENLİĞİ

Kuruluş (The Establishment)

Verili üretim ilişkileri temelinde daima, bu temeli sürdürmeye, sağlamlaştırmaya ve geliştirmeye uyarlanmış fikirler ve kurumlar oluşturulur. Bunlar kurulmuş mülkiyet ve sınıf ilişkilerini tam anlamıyla kabul eden ve doğrulayan fikirlerle bu sınıf ilişkilerini koruma ve bu mülkiyet biçimini yönetmek, sağlamlaştırmak ve geliştirmek için işleyen kurumlardır. İnsanlar belirli üretim ilişkilerine girmeden toplumsal üretimi yürütemezler; bu üretim ilişkileri ise uygun fikriler ve kurumlar olmadan sürdürülemezler.

Bundan dolayı, verili bir ekonomik sistem kurulduğunda, daima, ideolojik ve kurumsal etkinlik sürecinin bütününden, kurulu düzeni koruma işlevine hizmet eden bir fikirler ve kurumlar bileşimi billurlaşır. Bu bileşim, belirsiz olmasına karşın, yeni icat edilmiş «kuruluş» terimiyle rahatlıkla isimlendirilebilir. «Kuruluş» terimi belirli ekono-

mik sistemi kurmakta ve sağlamlaştırmakta çıkarı olan sınıf tarafından tartışma ve mücadele içinde yaratılmıştır.

Kuruluşun merkezinde devlet iktidarı ve yasal sistem vardır. Devletle yasalar mülkiyeti savunmaya ve onun kullanımıyla geleceğini düzenlemeye hizmet ederler. Siyasal ve yasal sistemle birlikte bunlara uygun gelen ideoloji, mülkiyetin koruyucuları olarak kurulur.

Örneğin, Romalılar köleci imparatorluklarını sağlamlaştırmak için daha önceki bir devrin küçük krallarının yerini almak üzere ilk cumhuriyet kurumlarını ve cumhuriyetçi bir ideolojiyi geliştirmişlerdir; bu kurumlarla fikirlerin toplumsal antagonizmaları kontrol altında tutamayacağı ortaya çıktıktan sonra ise merkezi bir askeri diktatörlük geliştirmişlerdir.

Roma imparatorluğunun parçalanması ve Avrupa'da feodalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, hükümet biçimleri de değişmiştir. Avrupa'nın her tarafında kurulan krallıklar, prenslikler, dükalıklar vb., feodal sistemi korumaya, sürdürmeye ve sağlamlaştırmaya hizmet eden feodal egemenlik biçimleri olarak gelişmiştir. Avrupa'daki feodal kuruluşta merkezi önem taşıyan ise Katolik Kilisesi'ydi.

Gelişen burjuvazi feodal sistem ve feodal egemenlikle çatışmaya girdi ve mücadelesinin sonucunda, ulusal cumhuriyetler, parlamenter devletler ve anayasal monarşiler kurdu. Bunlar ise, kapitalizmin gelişimi için serbest alan sağlayarak, burjuvazinin çıkarlarını savunarak ve burjuva mülkiyetinin bekçiliğini yaparak, kapitalist toplumun temelinin biçimlenmesine ve pekişmesine hizmet etti.

Son olarak, işçi sınıfı sosyalizm mücadelesinde, görevi kapitalizmin kalıntılarını ortadan kaldırmak, sosyalist mülkiyeti korumak ve sosyalist inşa çalışmasını yönetmek olan demokratik bir sosyalist devlet kurmak durumundadır.

Bu gibi araçlar olmadan bu ekonomilerin hiçbiri sağlamlaştırılamazdı. Ancak bir devletin, bir siyasal ve yasal sistemin ve bunlara uygun gelen ideolojilerin yardımıyla bir ekonomi sistemi kurulabilir ve gelişmesi olanaklı olur.

Siyasal ve yasal fikirlerle kurumların ve devletin kesin biçimi ve karakteri —İngiltere'deki gibi bir monarşi ya da A.B.D.'deki gibi bir cumhuriyet olması— her halkın yaşamında ve geleneğindeki çeşitli koşullara bağlıdır. Böylesi özellikler özgül zaman ve mekân koşullarıyla tarihsel olarak belirlenirler. Ama bunlar daima, belirli bir ekonomik temelin pekişmesine ve genişlemesine hizmet için denetleme konumuna bağlıdırlar.

Dinler, felsefeler, yazınsal ve sanatsal hareketler kuruluşun dalları olarak gelişir. Hiçbir toplumsal - ekonomik oluşumun varlığını sürdürmesi ve çalışması —siyaset ve yasalar için de geçerli olduğu gibi, bunlar olmadan sağlanamaz. Ve bunlar ekonomik temelden, siyaset ya da yasadan daha bağımsız değildirler. Bu ideoloji türleri ve onlara uygun gelen kurumlar, insanlar tarafından verili üretim ilişkilerinin temelinde geliştirilirler; ve bu gelişim içinde, toplumsal düzene siper olarak özel bir otorite üstlenen dinsel bağnazlıklar, felsefi okullar, yazınsal ve sanatsal ölçütler billurlaşır.

Batı Avrupa'da feodalizmin en parlak döneminde Katolik Kilisesi muazzam yetkiye sahipti ve Katolik bağnazlığı felsefeye, edebiyata ve sanatlara nüfuz etmişti. Bu bağnazlık, laik iktidar tarafından feodal yöneticilerle onların devletleri ve yasalar tarafından korunuyordu. Kilise'nin kendi itikatlarına karşı gelenleri zalim bir hevesle izlemesi ve yöneticilerin bunu desteklemesi yalnızca dinsel tutuculuk olarak açıklanamaz; çünkü bu tutuculuğun niçin varolduğu da yanıtlanmak durumundadır. Katolik bağnazlığı toplumsal düzenin temel bir parçasıydı ve Kilise, büyük bir toprak sahibi olarak, diğer büyük toprak sahipleriyle birlikte, her mezhebin ardında pusuya yatmış olan toplumsal karışıklık tehlikesini sezmişti ve bunda haklıydı da.

Burjuvazinin gelişmesiyle birlikte, yeni dinsel ve felsefi fikirler üstünlük kazandı. Dinde bireysel vicdan ve bireyin Tanrı'yla doğrudan ilişkisi önemli hale geldi. Filozoflar bilim ve aklın egemenliğini ileri sürerek, bu bakış

açısından eski feodal fikirleri yıkıcı eleştiriye tabi tuttular. Bilginin temellerini yeni baştan incelediler ve bilginin nasıl genişletilebileceğini ve insanlığın nasıl ilerleme yoluna koyulabileceğini göstermeye çalıştılar. Böyle yapmakla da yeni burjuvaziye, feodalizmden kurtulmasında ve kapitalizmi pekiştirmesinde etkili bir hizmette bulundular.

Şimdi, kapitalizm çürümekteyken ve sosyalizm ona meydan okurken, kuruluş filozofları çok farklı bir masal anlatıyorlar. Aklın güçsüz, bilginin bir yanılsama, maddi ilerlemenin bir yanlış ve insanların bu ilerlemeyi sağlamaya yardımcı olacağını umdukları araçların onları zorluklara ve felaketlere sürüklediğini söylüyorlar. Bu yeni bağnazlıklar sırası geldiğinde ölen sistemi savunmaya ve sosyalizmin meydan okumasını savuşturmaya yardımcı olmaktadır.

Aynı şekilde, Ortaçağ'a ait şarkıların, hikâyelerin ve dinsel sanatın feodal sistemin şekillenmesine ve kendini pekiştirmesine nasıl yardımcı olduğu da görülebilir. Aynı şey modern roman, tiyatro vb. nin feodalizmin ortadan kaldırılmasına ve kapitalist sitemin şekillenerek kendini pekiştirmesine katkıları için de geçerlidir.

Egemen Sınıf ve Egemen Fikirler

İlkel komünal toplumun dağılmasından sonra toplum antagonist sınıflara, sömürenlere ve sömürülenlere bölünmüştür. Bu sınıfların kendileri ekonomik gelişmenin ürünleridirler. Toplumun verili gelişim aşamasındaki ekonomik yapısına yani verili üretim ilişkileri sistemine uygun olarak, şu ya da bu sınıf ekonomide egemen konuma yerleşmiş ve tüm toplumun liderliğini üstüne almıştır.

Verili bir ekonomik sistemin kurulmasında ve bundan sonra da pekiştirilmesinde baş rolü oynayan daima belirli bir sınıftır. Bu belirli sınıf o sistemde egemen, yani yönetici sınıftır. Buna uygun olarak, toplumsal düzeni ko-

ruyacak fikirlerle kurumların oluşturulmasının başlıca sorumlusu daima bu sınıftır. Kuruluş —mülkiyet biçimleri ve egemen sınıfın çıkarlarının bağlı olduğu sınıf ilişkileri temelinde gelişmiş— bir sınıf kuruluşudur.

«Farklı mülkiyet biçimleri üzerinde, toplumsal varlık koşulları üzerinde, ayrı ve özel olarak biçimlenmiş duygulardan, imgelerden, düşünce tarzlarından ve yaşama ilişkin görüşlerden oluşan bir üstyapı yükselir,» diye yazmıştır Marks, **Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire**'inde (3. Bölüm) «Sınıfın tümü bunları maddi temellerinden ve bunlara uygun gelen toplumsal ilişkilerden yaratır ve biçimlendirir.»

Egemen sınıfın bunu başarabilecek durumda olmasının nedeni, maddi üretim araçlarına sahip olması ve devlet aracılığıyla maddi iktidarı denetlemesidir. «Toplumda egemen maddi güç olan sınıf, aynı zamanda da toplumun egemen düşünsel gücüdür,» diye yazmıştır Marks ve Engels **Alman İdeolojisi**'nde. Çünkü «maddi üretim araçları hizmetinde olan sınıf aynı zamanda düşünsel üretim araçları üzerinde de denetime sahiptir; öyle ki, böylece, genel olarak söylersek, düşünsel üretim araçları olmayanların fikirleri de bu sınıfa bağlıdır.»

Bundan dolayı Marks ve Engels **Komünist Manifesto**'da şunu belirtmişlerdir: «Her çağın egemen fikirleri, daima egemen sınıfın fikirleri olmuştur.»

Bu ideolojik egemenlik, gerçekten de, sınıf egemenliğinin temel bir unsurudur. Egemen sınıf kendi fikirlerine uygun yönetim kurumları oluşturmadan ve bu fikirlerin genel olarak kabulünün yardımıyla kurumlarının ve yönetiminin genel olarak kabul edilmesini sağlamadan sınıf egemenliğini sürdüremez. Egemen sınıf maddi egemenliğini koruyabilmek için daima insanların akılları üzerindeki egemenliğini de korumak durumundadır. Toplumun düşünsel güçlerini kendine bağlamak ve egemenliğini ifade ederek, bu egemenliğe yönelik herhangi bir meydan okumanın önüne geçen fikirlerin yayılmasını sağlamak durumundadır.

Aydınların Rolü

Egemen sınıfın fikirlerinin egemen fikirler olduğundan sözettiğimizde, elbetteki bu, egemen sınıfın bütün üyelerinin o fikirlerin oluşturulmasına ve yayılmasına katıldıkları anlamına gelmez. Ekonomik sistemin ve sınıf egemenliği sisteminin pekişmesi, daima, yönetim ve uygulama görevlerini üstlenecek belirli bireyleri gerektirir; ve aynı şekilde, belirli bireyler daima düşünsel bir görevde uzmanlaşmaya başlarlar.

Toplumsal değişimde edilgin değil, etkin bir rol oynayan her sınıf daima kendi aydın temsilcilerini bulur. Egemen sınıfın daima aydın kadroları vardır ve bunlar, yöneticilerle memurlar için de geçerli olduğu gibi, ayrı bir sınıf oluşturmazlar. Böylesi uzmanlaşmış kesimlerin zaman zaman, kendilerine ait kazanılmış haklar elde ettikleri doğrudur. Bunlar kendi küplerini doldurmada uzman haline gelirler. Hatta bu arasıra, Marks ve Engels'in **Alman İdeolojisi**'nde belirttikleri gibi, bunlarla egemen sınıfın esas kısmı arasında «belirli bir karşıtlık ve düşmanlığa dönüşebilir.» Ama «sınıfın kendisinin tehlikeye düştüğü fiili bir çatışma durumunda,» bu daima «kendiliğinden sona erer.» Bu olayı günümüzde de arasıra gözlemleyebiliriz: Sanayiciler ya da sermayedarlar hakkında en sert şeyleri söyleme ya da yazma alışkanlığı olan birçok aydın, sistemin kendisi tehlikede olduğunda hep birlikte bunların çevresine toplanırlar.

Egemen sınıfın aydınları, bu egemenlik sağlam kaldığı sürece, toplumun —onun «duygularını, imgelerini, düşünce tarzlarını ve yaşama ilişkin görüşlerini» işleyen— egemen düşünsel gücünü oluşturur. Bu işlevi yerine getirdiklerinin genel olarak bilincinde olmamaları, yerine getirdikleri işlevin bu olduğu gerçeğiyle çelişmez.

«İdeoloji, düşünür diye adlandırılan kişinin bilinçli olarak, ama gerçekte yanlış bir bilinçle yerine getirdiği bir süreçtir,» diye yazmıştır Engels Mehring'e gönderdiği 14

Temmuz 1893 tarihli mektupta. «Onu harekete geçiren gerçek güdüler, onun bilgisi dışındadır... O yalnızca, incelleme yapmadan düşünce ürünü olarak kabul ettiği düşünsel malzemeyle uğraşır; düşünceden bağımsız daha ayrı bir süreç için ayrıca araştırma yapmaz.»

Bu ideolojik sürecin günümüzde çarpıcı bir şekilde örneklendiğini görüyoruz. En farklı görüşlere sahip düşünürlerin —ateistler (tanrı tanımazlar Ç.N.) ve sofu Hristiyanlar, sosyal-demokratlar ve muhafazakârlar— hepsi de tek ve aynı bakış açısını, yani insanların kaderlerinden habersiz ve denetleyemedikleri olayların merhametine kalmış olduklarını ifade etmeye zorlanmışlardır. Bu, son bunalımın sancılarını yaşayan egemen kapitalist sınıfın bakış açısı değil de nedir? Bu düşünürler çok farklı toplumsal katmanlardan gelmekle birlikte, hepsi de, egemen sınıfa yarayan aynı görüşleri yayarak, aynı fikirlerle dinleyicilerin ve okuyucuların beyinlerini zehirlemektedirler.

Aydınların temsil ettikleri sınıfla ilişkisi, Marks tarafından Fransa'daki 1848 döneminde küçük burjuvazinin yazınsal ve siyasi temsilcileri hakkında yazarken tanımlanmıştır.

Bu dükkâncı ideologlarının «gerçekte hepsinin de dükkâncı ya da dükkâncıların hevesli koruyucuları olduğu» sanılmamalıdır, diye yazmıştır. «Eğitimlerine ve bireysel konumlarına göre, onlardan, cennetin yeryüzüne uzak olduğu kadar uzak olabilirler. Onları küçük burjuvazinin temsilcileri yapan şey, küçük burjuvazinin yaşamda aşamadığı sınırları onların da kafalarında aşamaması ve bunun sonucunda da, küçük burjuvazinin maddi çıkarları ve toplumsal konumu nedeniyle fiilen sürüklendiği aynı sorunlara ve çözümlere kuramsal olarak sürüklenmesidir. Bir sınıfın siyasi ve yazınsal temsilcileriyle, bunların temsil ettiği sınıf arasındaki ilişki genel olarak böyledir.» (**Onsekizinci Brumaire**, 3. bölüm)

Bundan dolayı egemen sınıfın aydınlarının, egemen sınıfın içinde doğma, mülk sahibi olma ya da onun bütün

ayrıcalıklarından yararlanma anlamında o sınıfın üyeleri olmaları şart değildir. Hatta bazen böylesi ayrıcalıklardan yararlanmak bir yana, durumları sallantılı da olabilir; geçmişteki saray şairleri ve günümüzdeki gazeteciler gibi kiralanabilir ve işten atılabilirler. Feodal soyluluğun birçok önde gelen aydını köylülükten gelmiş, kapitalist sınıfın önde gelen birçok aydını ise küçük-burjuvaziden ya da işçi sınıfından alınmıştır. Gerçekten, Marks'ın Kapital'de (Cilt III, 36. bölüm) belirttiği gibi, «bir egemen sınıf egemenlik altındaki sınıfın en tanınmış adamlarını özümseyebildiği ölçüde, egemenliği daha sağlam ve tehlikeli hale gelir.»

Bu süreç tersine de işler. Egemen bir sınıf çürüme halindeyse ve başka bir sınıf yükselerek ona meydan okuyorsa, egemen sınıfın kendi saflarından bireyler, rakip devrimci sınıfa hizmet etmek üzere saflarını değiştirirler. Bunların içinde genellikle, en becerikli ve en zeki olanlar da vardır.

Belirttiğimiz gibi, tarih sahnesinde etkin olan her sınıf, toplumsal eğilimlerini, duygularını ve görüşlerini ifade eden kendi aydın temsilcilerini bulur. Bundan dolayı, derin toplumsal değişim dönemlerinde, tüm sınıflar etkin hale geldiğinde, çok yaratıcı bir fikirler coşkusunun meydana geldiği açıktır. Bu gibi dönemlerin düşünsel yaşamı yalnızca bir sınıfın etkinliğini değil tüm sınıfların etkinliğinin coşkusunu ifade eder.

Toplumsal düzeni şekillendirmede asıl rolü oynayan sınıf, yalnızca kendi fikirlerini formüle edecek ve sistemleştirecek araçlar bulmakla yetinmeyip aynı zamanda da bu fikirlerin tüm toplum tarafından kabülünü sağlamak durumundadır. Bu noktada, devrimci aydınların, devrimci düşünce ve propagandanın önemli bir rolü vardır. Eski toplumsal düzen çökerken, egemen sınıfın fikirleri canlılığını yitirmeye başlar, daha fazla gelişemez hale gelir ve gitgide daha geniş halk kesimleri bunları reddeder. Egemenler ise erklerini elde tutmak için ellerinden geleni yapar ve «tehlikeli» düşünceleri gözden düşürmek ve ezmek için hizmet-

lerindeki tüm araçları kullanırlar. Devrimci sınıf ise, eski toplumsal düzene karşı olan tüm hareketin liderliğini alırken, yalnızca kendi fikirlerinin gelişmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda da bunları tüm hareketi birleştiren, devindiren güç haline getirmek durumundadır. Marks **Hegel'in Yasanın Felsefesi'nin Eleştirisi**'nde, bu düşünceyle şunu yazmıştır: «Teori yığınları kavradığı anda maddi bir güç haline gelir.»

Üstyapının Dönüşümü

Maddi üretim güçlerinin varolan üretim ilişkileriyle çatışmaya girdiği devrimci dönemlerde, varolan mülkiyet biçimlerini koruyan tüm kurum sallanmaya başlar. Böyle dönemlerde, maddi üretim güçlerinin gelişim biçimleri işlevini gören mülkiyet ilişkileri, bunların önünde engel haline gelirler. Toplumsal bilinç alanında bu olgu kendini, egemen fikirlerle kurumların engel olduklarının diğer bir deyişle, modası geçmiş, baskıcı, adaletsiz ve yanlış olduklarının anlaşılmasında ifade eder. Yeni ve devrimci fikirler doğar.

«İnsanlar, toplumda devrim yapan fikirlerden sözettiklerinde,» diye yazmıştır Marks ve Engels **Komünist Manifesto**'da,» yalnızca, eski toplumun içinde yeni toplumun unsurlarının yaratılmış olduğu ve eski fikirlerin çözülmesinin eski varlık koşullarının çözülmesine tamamen ayak uydurduğu olgusunu ifade etmiş olurlar.»

Toplumsal dönüşüme neden olan sınıf mücadelesi, üretim ilişkileri sisteminde farklı yerlerde bulunan ve herbiri kendi ekonomik çıkarı için uğraşan sınıflar arasındaki ekonomik çıkarların çatışmasına dayanır. Bu mücadele, temelinde ekonomiktir; ama siyaset ve yasa, din ve felsefe, edebiyat ve sanat alanında yürütülür ve halledilir. Bu mücadele, yalnızca bir sınıfın diğerine uyguladığı ekonomik baskı artı sınırlama ve şiddet aracılığıyla değil, aynı zamanda

da toplumdaki tüm sınıfların eğilimlerini ifade eden fikirlerin savaşımı aracılığıyla yürütülür ve sonuçlandırılır.

«İster siyasi, ister dinsel, ister felsefi, isterse de başka bir ideolojik alanda yürütülen bütün tarihi mücadeleler, gerçekte toplumsal sınıfların mücadelesinin az ya da çok belirgin ifadesinden başka birşey değildir,» diye yazmıştır Engels Marks'ın **Onsekizinci Brumaire**'inin üçüncü Almanca baskısına yazdığı Önsöz'de.

Nasıl ki üretim ilişkileriyle bunlara karşılık olan toplumsal bilinç biçimleri arasında bir ayrım varsa, çekişen sınıfların maddi ekonomik çıkarlarıyla bu sınıfların amaçlarının ve üzerindeki çekiştikleri konuların bilincinde olmaları arasında da bir ayrım vardır. Ama belirleyici eylem anı geldiğinde, altta yatan ekonomik çıkarlar ve amaçlar daima bütünüyle açığa vurulur.

«Özel yaşamda bir adamın kendisi hakkında ne düşündüğü ve söylediğiyle gerçekte ne olduğu ve ne yaptığı nasıl birbirinden ayırt ediliyorsa,» diye yazmıştır Marks Onsekizinci Brumaire'de (3. bölüm), «tarihsel mücadelelerde partilerin sözleri ve hayallerini onların gerçek çıkarlarından, kendileri hakkındaki düşüncelerini ise gerçekte ne olduklarından ayırdetmek daha da önemlidir..... Bundan dolayı, İngiltere'de Tory'ler, tehlike çanları kendilerinin yalnızca toprak rantına hevesli olduklarını itirafa zorlayıncaya kadar uzun süre Monarşi, Kilise ve eski İngiliz anayasasının güzelliklerine hevesli olduklarını sanmışlardı.»

Toplum üstyapısında, toplumsal bilinç alanında daima çelişkilerin ve çatışmaların ortaya çıkmasının tek nedeni, verili üretim ilişkileri temelinde insanların tam bir uyum içinde birlikte yaşayamaz olmalarıdır. Böylesi çelişkiler geçici olarak çözümlenebilir ama yeni biçimlerde tekrar patlak verirler. Bu yüzden en yerleşik fikirler ve en tutucu kurumlar bile değişim geçirirler.

Üstyapıda çözümlenen böylesi çelişkilerde, aynı üretim ilişkileri temelinde yalnızca yeni olaylara yeniden uyar-

lanmayı yansıtanlarla, devrimci bir sınıfın üretim ilişkilerini değiştirme çabasını yansıtanları ayırdetmeliyiz.

Elbette ki, egemen ve mülk sahibi sınıfların kendileri, ideolojik ve siyasi anlaşmazlıklarda anlatım bulan çelişkilerle sürekli olarak sarılmış durumdadırlar. Bu anlaşmazlıkların sonucunda değişen koşullara yanıt olarak kuruluş —belki de derin bir şekilde değişebilir. Ve sık sık kuruluşun şu ya da bu yönüne karşı, belirli bir grubun hoşnutsuzluğunu ifade eden «isyanlar» patlak verir. Bu gibi isyanlar bazen fiyaskoyla sonuçlanır; bazı durumlarda ise başarıyla sonuçlanarak dünün «asileri» bugünün kuruluşunun adamları olur.

Böylesi isyanlar toplumsal sisteme yönelik gerçek bir meydan okumadan önce ve onunla birlikte gerçekleşir. Ama sınıf çıkarlarının kendisini egemenlerin mülkiyetine saldırmaya ittiği devrimci bir sınıfın görüşleri ve amaçlarını ifade eden devrimci fikirlerle, mülkiyete dokunmayıp en fazla üstyapıda bazı değişiklikler yapan fikirler arasında bir fark vardır.

Ayrıca, feodal saraylarda kendileriyle ilgili şakalar yapan hükümdarların ve soytarıların günahlarını azarlayan din görevlileri olduğu gibi, her kuruluşun da vicdan bekçileri ve soytarıları olduğu geçerken not edilmelidir. Bu olgu asla gerçek muhalefetle karıştırılmamalıdır.

Sınıf mücadelesinin sonucu olarak eski egemen sınıf yıkıldığında, Marks'ın **Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'ne Önsöz'de belirttiği gibi, «ekonomik temelin değişimiyle birlikte engin üstyapının tümü az ya da çok hızlı olarak dönüşür.»

Ekonomik alandaki, temel toplumsal ilişkilerdeki altüst oluş, fikirler ve kurumlar alanının tümünde de bir altüst oluşa yolaçar. Eski olan yeni olan tarafından yenilir. Bu öncelikle önceki devrimci fikirlerin, yeni bir kuruluşun güvenilir fikirleri haline geldiği anlamına gelir; ve bu fikirlere uygun olarak oluşturulmuş yeni kurumlar kısmen eskilerin yerini alırken, kısmen de yeni fikirlere uygun ola-

rak ve yeni amaçlara hizmet için eski kurumlar yeniden oluşturur. Bununla birlikte toplumsal bilincin tüm içeriği sonunda değişir. Eski üretim ilişkilerinin çözülmesiyle birlikte, bu temel üzerinde biçimlenmiş olan fikirler önce demode ve gerici hale, sonunda ise yersiz ve saçma hale gelir. Eski temel üzerinde dikkatlerin yoğunlaştığı ideolojik anlaşmazlıklar anlamsız hale gelir ve bunların yerini yenileri alır.

Ama elbette ki bu eski üstyapıdan hiçbir şeyin kalmadığı ya da üstyapıdaki gelişimin yalnızca devrimci yadsımayla gerçekleşip, evrimin hiçbir rolü olmadığı anlamına gelmez.

«İnsanlar kazandıklarından hiçbir zaman vazgeçmezler,» diye yazmıştır Marks Annenkov'a (28 Aralık 1846 tarihli mektup). «Ama bu, içinde belirli üretim güçleri kazandıkları toplumsal biçimden de hiçbir zaman vazgeçmeyecekleri anlamına gelmez. Tam aksine, ulaşılan sonuçtan yoksun kalmamak ve uygarlığın meyvelerini yitirmemek için ilişki biçimlerinin artık kazanılmış üretici güçlere uygun düşmemeye başladığı andan itibaren, tüm geleneksel toplumsal biçimlerini değiştirmeye zorlanırlar.»

Bu değişim gerçekleştirildiğinde geçmişte kazanılan «uygarlığın meyveleri» korunur. Eski toplumsal biçimlerin çürüme ve çöküşü bunları tehlikeye atmasına karşın, yeni toplumsal biçimler bunları korur. Böylece yalnız kazanılmış bulunan üretici güçler değil, kültürde sağlanan ilerlemeler de alıkonulur ve ileriye nakledilir.

Herhangi bir şey, devrimlerin ve savaşların sonucunda, belki de uzun bir zaman boyunca kaybedildiğinde bile, ilerde yeniden ele geçirilir. Engels, burjuva hukukunun gelişiminde Avrupa'daki eski Roma hukukunun büyük kısmından sonunda yararlanıldığını söylemiştir. Bu böyle olmuştur, çünkü Roma hukuku aynı şekilde, Yunan sanatında ifade edilen belirli görüşlerin köleci bir topluma ait olup yok olmasına karşın, bu sanatın esini yok olmamıştır ve muhtemelen de yok olmayacaktır. Bunun nedeni,

Yunan sanatının yaşamın ve insan ilişkilerinin yalnızca köleci topluma özgü yönlerine değil, aynı zamanda da yaşamın ve insan ilişkilerinin herhangi bir toplumdaki evrensel yönlerine anlatım vermiş olmasıdır. Bunun başka bir nedeni ise Yunan sanatının sanatsal tekniğe kalıcı bir katkıda bulunmuş olmasıdır. Aklıma gelmişken belirtmeliyim ki, Yunan sanatı Roma hukukundan çok daha uzun yaşayacakmış gibi gözükmektedir, çünkü Roma hukukunun komünist toplumda yalnızca tarihsel bir ilgi konusu olacak olmasına karşın, Yunan sanatı canlı bir ilgi konusu olmayı sürdürecektir.

Günümüzde, bugüne kadar ve kapitalist dönem boyunca kazanılan tüm kültür mirası —yalnızca iyi bilinen ve alçaltıcı ticaretçi eğilimler tarafından değil, aynı zamanda da fiziksel imha tarafından tehdit edilmektedir. Bu miras sosyalizm savaşında sahiplenilmekte, korunmakta ve ileriye taşınmaktadır.

Kurumlar, Fikirler ve Sınıflar

Temel ve üstyapıya ilişkin Marksist teoriden hangi pratik sonuç çıkarılmalıdır?

Bu sonuç şudur: Belirli bir ekonomik yapının ürünleri olan egemen fikirler ve kurumlar artık ekonomik yapının kendisinden daha kutsal ve değiştirilemez olarak kabul edilemezler. Bunlar ne öncesiz ve sonsuz gerçekleri ne de insan toplumunun dokunulmaz biçimlerini ifade ederler. İfade ettikleri yalnızca toplumun verili ekonomik yapısına uygun gelen görüşler ve çıkarlardır. Ve sömürüye dayanan bir toplumda bu görüşler ve çıkarlar, egemen sömürücü sınıfın görüş ve çıkarlarından başka bir şey olamazlar.

Örneğin, eski Yunanlılar'a yasalarının ilahi esin almış yasa yapıcılar tarafından hazırlandığı öğretilmişti. Bu yüzden de bu yasalar çok kutsal olarak kabul ediliyordu. Ama

Marksizm bu yasaların aslında, köleci bir toplumun, böylesi bir toplumdaki yurttaşların ayrıcalıklarını, haklarını ve görevlerini tanımlayan ve mülk sahibi sınıfların mülkiyetini savunan yasalar olduğunu gösterir. Bunlar tarihsel olarak oluşmuş belirli sınıf çıkarlarının anlatımıydı.

Aynı şekilde, bugün de bize İngiltere ve Amerika'daki devlet kurumlarının, Hristiyan ideallerinin, Batı'ya ait değerlerin, bireysel özgürlük anlayışının vb. gerçekleşmesi olarak varlık bulduğu söylenmektedir. Bu yüzden de bu kurumlarla onlara eşlik eden fikirler, tıpkı geçmişteki çok farklı kurumlarla fikirler gibi, kutsal gibi gösterilmektedir. Ama Marksizm bu kurumların aslında, kapitalist toplumun kurumları olduğunu, kapitalist ekonomik sisteme dayandığını ve egemen kapitalist sınıfın çıkarlarını ifade ettiğini gösterir. Hristiyan idealleri, Batı'ya ait değerler ve bireysel özgürlük anlayışı, aslında ,kapitalist idealler, kapitalist değerler ve kapitalist bir özgürlük anlayışıdır.

Bundan dolayı, Marksizm kurulu kurumlarla fikirlerin ekonomik yani sınıfsal temeline dikkat çekerek, bize hiçbir kurumu ve hiçbir fikri «kutsal» olarak kabul etmemeyi öğretir.

«İnsanlar, ahlaki, dinsel, siyasal ve toplumsal sözlerin, demeçlerin ve vaatlerin arkasında şu ya da bu sınıfın çıkarlarını görmeyi öğrenmedikleri sürece politikada daima başkalarının ve kendilerinin aldatılmış aptal kurbanları olmuşlardır ve olacaklardır. Reform ve iyileştirme taraftarları, ne kadar saçma ve çürümüş görünürse görünsün, her eski kurumun varlığını sürdürmesinin şu ya da bu egemen sınıfın güçlerince sağlandığını anlamadıkları sürece, eskinin savunucuları tarafından daima aptal yerine konulacaklardır. Ve bu sınıfların direncini kırmanın yalnızca bir yolu vardır; o da, bizi çevreleyen toplumun içinde eskiyi süpürüp atabilecek ve yeniyi kurabilecek olan iktidarı oluşturabilecek ve toplumsal konumu nedeniyle buna zorunlu olan güçleri bularak, mücadele için aydınlatmak ve örgüt-

lemektir.» (V.İ. Lenin, **Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni**)

Varolan toplumsal sistemden hoşnutsuz olan sınıflar bu sisteme karşı mücadeleye girmeye başladıklarında, kendilerini, derhal varolan sistemi korumaya ve ona karşı olan muhalefeti bastırmaya hizmet eden tüm bir kurumlar, görenekler, ilkeler ve görüşler serisiyle karşı karşıya bulurlar.

Örneğin, İngiliz işçileri ücretlerin artırılması ve çalışma saatlerinin kısaltılması talebi doğrultusunda birleşmeye başladıkları andan itibaren, kendilerini taleplerine engel olan ve baskıcı kurumlar tarafından yasalaştırılan yasalarla karşı karşıya buldular. Kendilerini, dışında bırakıldıkları bir parlamentoyla, işverenleri koruyan yasalarla, zenginlerin kâr yapmasını onaylamasına karşın yoksullardan oluşan herhangi bir birliği kınayan görüşlerle karşı karşıya buldular.

Benzer şekilde, daha önceki bir aşamada da İngiliz burjuvazisi Kral I. Charles'la çatışmaya girmişti. Burjuvazinin ekonomik genişlemesi krala ait tekeller ve vergiler tarafından engelleniyordu ve bunların kaldırılmasını istediklerinde doğrudan doğruya hükümet ve yasalarla çatışmaya girdiler; ve kilise üyeleriyle bilginler tarafından «kralların kutsal hakkını» ihlale cesaret etmekle suçlandılar.

Genel olarak, maddi yani ekonomik çıkarlarının peşinde koşan bir sınıf egemen sınıfla ve böylece de tüm kuruluşla karşı karşıya gelir. Sınıf mücadelelerinin bütün deneyimleri herhangi bir toplumun egemen, yerleşik fikirleriyle kurumlarının o toplumun ekonomik yapısını ve dolayısıyla da egemen sınıfın çıkarlarını koruduğunu ve desteklediğini göstermektedir.

O halde Marksizm bize tüm demeçlerin, ilkelerin, kurumların ve politikaların arkasında harekete getirici güç olarak daima sınıfsal, maddi, ekonomik çıkarları araştırmamızı öğütler. Marksizm bize işçi sınıfına karşı kapita-

list sınıfa hizmet eden fikirlerle kurumlara saygı göstermeyip bunları hor görmemizi ve kapitalistleri iktidardan düşürüp dirençlerini kırmak ve sosyalist toplumu inşa etmek için tüm çalışan halkın geniş ittifakını örgütlemeye ve esinlendirmeye hizmet edecek yeni fikirlerle, yeni ya da dönüştürülmüş kurumlar uğruna dövüşmemizi öğretir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SOSYALİZM ve KOMÜNİZM

Yedinci Bölüm

SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Toplumsal Üretim ve Toplumsal Mülkiyet

Sosyalizm, yeni üretim ilişkilerinin, toplum için yeni bir ekonomik temelin yani başlıca üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti anlamına gelir.

Üretimin bu şekilde örgütlenmesiyle, insanın insan tarafından sömürülmesine kesin olarak son verilir. Fabrikalar, değirmenler, madenler, ulaşım ve diğer üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyet kaldırılır; tüm maliye ve ticaret sistemi kapitalistlerin ellerinden alınır; büyük toprak sahiplerinin (landlords Ç.N.) toprak üzerindeki mülkiyetine son verilir. Sosyalizmde işçiler kapitalist kâr için köle gibi çalışmaz; küçük üreticiler ise artık, büyük toprak sahipleri, tefeciler ya da aracılar tarafından soyulmaz. Başka halkları ezerek sömürme ve zorla pazar bulma itkisi son bulur. Üretken araç gerecin, kârlı olmaması nedeniyle, eksik kullanılması diye bir şey artık söz konusu olmaz. Kapitalistlerin emek-gücünü kârlı bulmamaları nedeniyle

işsiz kalan işçiler artık işsiz kalmaz. Artık verimli topraklar açgözlü sömürü nedeniyle harcanmaz. Milyonlarca insan yetersiz beslenmekteyken gıda üretiminin sınırlanması, istifçilik ve stokların imha edilmesi son bulur. Artık ekonomik bunalımlar yaşanmaz, çünkü bunların temel nedeni —toplumsal üretimin genişlemesine karşın, ürünün kapitalist sahiplenmesinin halk yığınlarını üretilen malları satın alamaz kılması— ortadan kaldırılır. Savaşma güdüsü ortadan kalkar, çünkü savaştan kâr elde edecek kimse kalmamıştır.

Sosyalizmle birlikte, üretim artık kâr için değil, insanların gereksinimlerini üretmek için yapılır. Esas düşünce halkın yaşam standartlarını yükseltmektir. Üretim ilişkileri artık üretimin önünde engel değildir; aksine, tüm toplumun sürekli artan gereksinimlerini tatmin etmek için toplumsal üretimin sürekli gelişmesine uyarlanmışlardır.

Sosyalizm bolluğun örgütlenmesidir. Herkese yetecek kadar bolluk üretecek araçlar, toplumsal üretim güçlerinin kapitalizmdeki gelişmesi sayesinde, şimdiden vardır. Geriye kalan ise bunları kullanmaktır.

Sosyalist üretimde toplumsal ürünün tümü üreticiler tarafından tüketilir; ve (a) eskimiş üretim araçlarını yenilemek, rezervler kurmak ve üretimi daha fazla genişletmek için, (b) toplumsal hizmetleri sürdürmek ve genişletmek için, (c) sosyalist bir ülke, düşman kapitalist ülkeler tarafından tehdit altında olduğu sürece savunma güçlerinin bakımını sağlamak için ve (d) toplumun tek tek üyelerine tüketim araçlarını sağlamak için kullanılır.

Sosyalizmin kapitalizmden üstünlüğünün kanıtı onun toplam toplumsal zenginliği artırma gücüdür.

«Her sosyalist devrimde», diye yazmıştır Lenin **Sovyet Hükümetinin Yakın Görevleri**'nde, «kapitalizmden üstün bir toplumsal sistem yaratma yani emek üretkenliğini artırma temel görevi ön plana geçer.» Bu görev yerine getirilebilir, çünkü sosyalizm kapitalizmin tüm teknolojik başarılarını teslim almakla kalmayıp, aynı zamanda da bun-

ları geliştirir; sosyalizmin, onu kapitalizmden üstün bir sistem yapan en büyük gücü, halkın gücü, onu özel kâra hizmet etmeye zorlayan zincirlerden kurtulmuş toplumsal emeğin gücüdür. Emek üretkenliğini yükseltme atılımı kendi içinde bir amaç ya da halka işgüzar angaryacılar tarafından yüklenmiş bir görev olarak üstlenilmez. Aksine, bolluktan yararlanmak, yani her bireyin bolluktan yararlanmasını sağlamak için üstlenilir. Sosyalist bir partinin sloganı şudur: «Her şey insan için, her şey insanın yararı için.»

Sosyalizme Giden Yol

Sosyalizmin tarihin gündemine girmesi ve kurulması üç nedenin kesişmesi sonucunda olmuştur. Birinci olarak, kapitalizmin kurulmasından sonra modern sanayinin üretici güçleri hızla gelişmiş ve ancak toplumsal mülkiyet haline getirilirse herkes için bolluk üretebilecek noktaya gelmiştir. İkinci olarak, işçi sınıfı üretimin kumandasını kendi üzerine alabilecek örgütlenme ve kendini yetiştirme derecesine erişmiştir. Üçüncü olaraksa, sosyalist görevi ve bu görevin başarılmasının araçlarını tanımlayan sosyalist teori kurulmuştur.

Sosyalizmin zaferi ancak, kapitalizmin meydana getirdiği toplumsal antagonizmaların bütünlüğü tarafından koşullandırılmış olan sınıf mücadelelerinin sonucudur ve başka türlü de olamaz. Sömürülen çoğunluk, bilimsel sosyalist teorinin yol gösterdiği işçi sınıfının liderliği altında sömürücüler karşısında siyasi bir zafer kazanmayı ve devlet iktidarını onlardan almayı başarır.

Bununla birlikte, sosyalist devrim tek bir eylem olmayıp yılların oluşturduğu tüm bir çağı kapsar. Gelişmiş kapitalist ülkelerin tekelci aşamaya ulaşma ve emperyalist fetihlerini tüm dünyaya yayma çağı, aynı zamanda da emperyalizmin gitgide zayıflayarak sonuçta ortadan kaldırıl-

dığı ve sosyalizmin kurularak güçlendiği ve sonuçta her yerde galip geldiği çağdır.

Sosyalist devrim 1917 Ekim devrimiyle başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra, sosyalist devrim Doğu Avrupa'nın bazı kısımlarında, Çin'de ve Asya'nın diğer kısımlarında, daha sonra ise Latin Amerika'da Küba'da da başarılı olmuştur. Cephenin yarıldığı yer her zaman sınıf çelişkilerinin en keskin, sermayenin ekonomik ve siyasi gücünün ise en zayıf olduğu yerdir. Aynı zamanda, S.S.C.B. daha genç sosyalist devletler için sağlam bir arkadaş ve koruyucu olduğunu kanıtlamıştır; bu koruma olmasaydı Avrupa'daki halk demokrasilerinin büyük ölçekli emperyalist müdahaleden kurtulması zor olurdu; Küba'nın devrimci rejimi ise kesinlikle kurtulamazdı. 1917 Ekiminden sonra tüm dünyanın içten ve bilimsel sosyalistleri sosyalist Sovyetler Birliği'nin savunulmasını en önemli işleri arasında saydılar, çünkü onun başarısı sosyalizm için her yerde geçerli bir başarıydı; onun yenilgisi ise sosyalizm için her yerde geçerli bir felaket olurdu.

Ekim Devrimi sömürge imparatorluklarındaki anti-emperyalist mücadeleye de büyük bir güç verdi. O zamandan sonra, sömürge halklarının emperyalist sömürüye karşı direnişi, daha da açık bir şekilde formüle edilmiş anti-emperyalist amaçlara sahip olarak sağlam ve örgütlü kurtuluş hareketlerine dönüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra duvarlar çatlamaya başladı. Günümüzde daha önceki sömürge dünyasının büyük bir kısmı siyasi bağımsızlığını kazanmış durumdadır. Geri kalanın bağımsızlığını kazanması ise uzun süre geciktirilemez. Ve siyasi özgürlüklerini kazanmış halklar, ekonomilerini kapitalist tekeller için hammadde kaynağı ve yatırım alanı olmayacak şekilde inşa etmekte, dünyanın ekonomik bakımdan güçlü sosyalist kesiminin yardımına güvenebilirler.

Birlikte bir dünya sosyalist sistemi oluşturan sosyalist ülkelerin ekonomik büyümesi ve sömürgeciliğin çöküşü, dünyadaki ekonomik ve siyasi güçler dengesinde sosyaliz-

min lehine belirleyici bir değişikliğe yolaçmıştır. Emperyalistler kuşatılmış durumdadırlar ve artık dünya halklarına istedikleri gibi davranamazlar.

«Dünya bir devrim kuşağı yaşamaktadır,» demiştir Kruşçev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1961'deki kongresinde Merkez Komite adına konuşurken. «Sosyalist devrimler, anti-emperyalist ulusal kurtuluş devrimleri, demokratik halk devrimleri, geniş köylü hareketleri, faşist ve diğer türden despotik rejimleri yıkmak için verilen halk mücadeleleri ve ulusal baskıya karşı genel demokratik hareketler; bütün bunlar, kapitalizmi zayıflatan ve parçalayan dünya ölçüsündeki tek bir devrimci süreçte bir araya gelmektedir... Günümüzde, gelişme düzeyine bakmaksızın her ülke, sosyalizme giden yola çıkabilir.

Ekonomik bakımdan daha gelişmiş kapitalist ülkelerin, uzun bir zamandan beri sosyalizm için ekonomik bakımdan olgun olduğu açıktır. Bu ülkelerde sosyalizmin inşası, sıfırdan başlayarak sanayi yaratmanın şimdiye kadar sosyalist inşa işine girişilen tüm ülkelerde karşılaşılan zorluklarıyla karşılaşmayacaktır. Sosyalizm esas olarak siyasi nedenlerden tekellerin iyice pekişmiş ekonomik ve siyasi gücünden, bunların yüzlerce bayatlamış kanalı kullanarak insanların beyinleri üzerinde yaptıkları etkiden ve işçi sınıfı hareketi içinde, kendisi de ekonomik nedenlerin bir sonucu olan ve bilimsel sosyalist fikirlere yalnızca yabancı olmakla kalmayıp aynı zamanda da bunlara düşman olan oportunist bir liderliğin varlığından— dolayı gecikmiştir. Bununla birlikte, bu ülkelerdeki devrimci hareket, düşmanlarının uydurmaktan hoşlandıkları gibi hayal kırıklıklarıyla ve başa çıkılmaz zorluklarla karşı karşıya değildir. Başa çıkılmaz zorluklarla karşılaşmak durumunda kalan, —kendi ekonomik çelişkileri, sosyalist dünyayla sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin artan gücü ve kendi ülkelerindeki halkın talepleri nedeniyle— tekellerdir. Kapitalizm, yalnızca teknik üstünlüğünü değil aynı zamanda da halkın yaşam düzeyini yükseltme gücünü gün

geçtikçe daha fazla gösteren sosyalizmle yarışta geriye düşmektedir. Bilimsel sosyalizm fikirlerinin işçi sınıfı hareketi için akla uygunluğu ve uygulanabilirliği günden güne daha anlaşılır olmaktadır. Bundan dolayı, açıktır ki, kapitalizmin merkezi kuleleri hiçbir şekilde zaptedilemez değildir.

Rus devrimi savaşın ortasında, iktidarın halkın seçtiği Sovyetler tarafından zorla ele geçirilmesiyle başarıldı. Bu iktidar ancak devrimci iç savaş ve silahlı müdahalenin püskürtülmesiyle korunabildi. Sosyalizmin kurulması düşmanca kapitalist kuşatma koşulları altında gösterilen muazzam özveriler ve büyük devrimci disiplinin sayesinde başarıldı. Stalin rejimi döneminde meydana gelerek sosyalizmin inşasını tehlikeye atan ve tüm bir sosyalist aydınlar kuşağına kısmen yolunu şaşırtan sosyalist politikaların tahrifini ve bireylere karşı işlenen suçları olanaklı kılanın, bu son sözü edilen koşullar olduğu açıktır. Avrupa'daki halk demokrasileri, savaşın ertesinde daha önceki faşist rejimlerin ya da faşist işgal rejimlerinin yıkılmasından sonra kurulmuşlardır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Asya'nın diğer halk cumhuriyetleri devrimci savaşların sonucunda kurulmuşlardır. Küba'daki devrimci rejim ise ABD destekli bir faşist diktatörlüğe karşı silahlı halk ayaklanmasıyla kurulmuştur.

Sosyalistlerin şimdi başlayan dönemde önlerine koydukları perspektifler ise savaş perspektifleri değildir. Nükleer silahlarla yapılan bir savaş sosyalizmin inşası için uygun bir görünüm sunmamaktadır. Ama sosyalizmin ve ulusal kurtuluş hareketlerinin lehindeki dünya güçler dengesi sayesinde savaş önlenebilir. Sosyalistlerin hiçbir gerileme ya da emperyalist manevranın karartamayacağı amacı, uluslararası antlaşma ve silahsızlanma önlemleriyle kapitalizmin ve sosyalizmin barış içinde birarada yaşamasıdır.

Bu, kapitalizm için umut verici bir perspektif değildir. Kapitalist ülkelerde iktidarın çalışan insanların ellerine de-

mokratik yoldan transferi için büyük umutlar taşımaktadır. Ama sabırlarının sonunda emperyalistler tarafından yerel şiddetin kışkırtılması olasılığı da unutulmuş değildir.

Daha 1951 yılında Britanya Komünist Partisi, sosyalizme giden İngiliz yolu (the British Road to Socialism) adlı programı benimsemiştir. Bu program, seçimle işbaşına gelen ve meşru önlemleri çalışan insanların çoğunluğunun yığın eylemiyle desteklenen ve yürütülen bir sosyalist parlamentoyla Britanya'da kapitalist iktidara son verilerek sosyalizmin başlatılma olanağını ilan etmektedir. Programın 1958 baskısı ise şunları belirtmektedir: «Geleneksel kurumlarımızı ve haklarımızı kullanarak parlamentoyu halk iradesinin etkili bir aracına dönüştürebilir, sosyalizme geçişin, başlıca yasal önlemleri bu parlamento aracılığıyla alınabilir. İşçi hareketinin tarihsel demokrasi mücadelesinde bu güne kadar kazanılan hakları kullanarak, zenginlik ve ayrıcalığın egemen olduğu kapitalist demokrasiyi, yalnızca halkın çıkarlarını gözönünde tutulduğu sosyalist demokrasiye dönüştürebiliriz... Sosyalizm için mücadelede birleşen işçi sınıfı, direnişi tamamen alt edecek ve hedefine ulaşacak güce sahiptir.»

Barış içinde yan yana yaşama perspektifi daha önce sömürge olan ülkelerde aşama aşama sosyalizme götüren kapitalist olmayan gelişme umutlarını da barındırmaktadır. «Ancak işçi sınıfının ve tüm çalışan halkın verdiği etkin mücadele, ancak tüm demokratik ve yurtsever güçlerin geniş bir ulusal cephede birleşmesi halkları bu yola götürebilir», «ulusal bağımsızlığını kazanan halklar, emperyalizmin güçlerinin olayların gidişini etkileme yeteneğinin durmadan azaldığı, sosyalizmin güçlerinin ve etkisinin ise durmadan arttığı bir zamanda bağımsız gelişme yoluna giriyorlar. Bu koşullar altında, ekonomik ve toplumsal gelişimin sorunlarını çözmek onlar için çok daha kolay olacaktır.» demiştir Kruşçev aynı konuşmasında.

Sosyalist Planlama

Sosyalist üretim ilişkileri, ilk defa olarak, üretimin planlanabilmesine olanak tanır; çünkü üretim araçları toplumsal mülkiyettir, bunların kullanılması bir toplumsal karar sorunudur ve toplumsal planlamaya bağlı hale gelir.

Özel mülkiyet olduğunda, üretim planlanamaz. İşlik içinde ya da bir sanayi yeterince tekelleştiğinde tüm bir sanayi ölçüsünde planlanabilir, ama toplumun genelinde planlanamaz.

Kapitalizmde planlamadan sıkça söz edilir, ama üretim araçlarının özel mülkiyet olması ve ürünün özel olarak sahiplenilmesi olgusu planlamayı olanaksız kılar. Özel kapitalist şirketler ya da gruplar üretimlerini planlarlar; ama her şirket kendi kârı için plan yapar. Oysa, kapsayıcı bir plan, tüm üretim dallarının birlikte tek bir bütün olarak planlanmasını ve her bir sektörün üretiminin kendi yakın ve en büyük kârına değil, genel planın gereksinimlerine bağımlı olmasını gerektirir. Ne var ki, kapitalizmde her şirket batmamak için kendi kârını kollamak durumundadır. Bundan dolayı, herhangi bir kapsayıcı plan başarısızlığa uğramaya mahkumdur. Bazı sanayilerin ya da kamu görevlerinin ulusallaştırılmış olması olgusu burada hiçbir temel farklılığa yol açmaz. Demiryollarının ya da yakıt ve enerji sanayinin Britanya'da olduğu gibi ulusallaştırılmış olması olgusu, bunların hizmetlerinden yararlanan büyük özel tekellere üstünlük sağlayabilir; ama bu üretimin bir bütün olarak planlanma olanağının, özel mülkiyetin genel olması durumunda olduğundan daha fazla olduğu anlamına gelmez.

Ancak, toplum, toplumsal mülkiyet temelinde üretimin başlıca dallarının tümünün yönetimini tamamen teslim alarak, üretimi halk yığınlarının yaşam koşullarının sistematik olarak iyileştirilmesine uyarladığında, planlama üretimin tümü üzerinde etkin bir şekilde yürürlüğe girebilir.

O halde, eğer üretimin başarılı bir şekilde sürmesi is-

teniyorsa, onun planlanması yalnızca olanaklı değil, zorunludur da. Planlama, sosyalist üretimin ekonomik bir zorunluluğudur; çünkü açıktır ki, plan olmasa ve üretimin farklı sektörlerindeki farklı insanlar istedikleri gibi davransa, kısa zamanda her şey karmakarışık olurdu.

Başlangıç olarak, bir sosyalist plan bir sosyalist hükümet tarafından yürürlüğe konulan bir yasa biçimini alır. «Yasa» sözcüğünün iki anlamı vardır: Hükümetler tarafından yasalaştırılan ve bundan dolayı da insan iradesinin ifadeleri olan «yasalar» olduğu gibi, hem doğa hem de toplumun gerçek ilişkilerini ve süreçlerini insan iradesinden bağımsız olarak düzenleyen «nesnel yasalar» da vardır. Aynı sözcüğün böyle iki farklı anlamda kullanılması, kuşku yok ki, insanların ilk önceleri Tanrı'nın yarattıklarına kabul ettirdiği buyrukları olduğuna inanmaları tarihsel olgusuna bağlıdır. Ne var ki, hükümetler arasıra öyle olduklarını düşünmelerine karşın, Tanrı'ya benzemez. Tanrı «ışık» olsun dediğinde, ışık olmuştur ya da bize böyle söylenmiştir. Ama bir hükümet bir yasayı yürürlüğe koyduğunda, bu yasadan alınacak sonuç yalnızca hükümetin niyetlerine değil aynı zamanda da, yasaya uyacakları varsayılan insanların toplumsal ilişkilerini düzenleyen nesnel yasalara bağlıdır.

Üretim toplumda insanlar tarafından yürütülen bir etkinliktir ve insanların üretken etkinlik yoluyla yaptıklarının gerçek sonuçları, hem üretim araçlarının nesnel özelliklerine hem de kendi toplumsal ilişkilerinin ve toplumsal süreçlerinin karşılıklı bağımlılığına bağlıdır. Üretimde insanlar birbirleriyle ve doğayla ilişkidedirler. Üretken çabalarının sonuçları bu ilişkilerin yasalarına bağlıdır. Bu nedenle gerçekçi bir üretim planı bu yasalara ilişkin bilgiye dayanmalı ve onları göz önünde tutmalıdır. Eğer sonuç elde etmek istiyorsanız, bu sonuçların elde edilmesini düzenleyen yasaları bilmeli ve bu yasalara uygun olarak ilerleyip, onların dışına çıkmamalısınız.

Bundan dolayı, örneğin, çelik iskeletli binalar yapma-

ya ilişkin hiçbir plan, bir çelik mevcudu olmadıkça başarılı olamaz; çelik üretilip nakledilmedikçe çelik mevcudu olamaz; demir ve diğer gerekli madenler topraktan çıkarılıp işlenmedikçe çelik yapılamaz; çeliğin nakledilebilmesi için ise petrol ya da kömür sağlanmalı, ya da elektrik enerjisi üretilmelidir. Bundan başka, bolca tüketim malı —diyelim ki, naylon çorap— üretmek istiyorsanız, bunları yapmak için gereken gereçleri üretmek durumundasınızdır: Yapay iplik sanayisi için gereçler yoksa, naylon çorap da olamaz. Benzer şekilde, eğer amaçlanan üretim için gerekli olandan fazla gereç sağlarsanız, bunun bir kısmı işe yaramayacaktır vb. Bundan başka, maliye ve dağıtım alanlarında da, dolaşımdaki para miktarının, etkinliklerin ve ürünlerin gerçekten meydana gelecek olan değişimleri için gerekli olana göre ayarlanması gerekir; fazlalık ya da eksiklik benzer şekilde karmaşaya yol açar.

O halde, sosyalist bir ülke hükümetinin, ülkenin var olan ekonomik olanaklarını, var olan hammadde kaynaklarını ve —üretim kapasitesini kesin olarak hesaba katmadan, büyük bir üretim artışını buyuran bir «Beş Yıllık Plan Yasası»nı yasalaştırdığını farzedin. Böyle bir yasa etkili olabilir mi? Hayır, kesinlikle olamaz. Olacak olan şey büyük bir üretim artışı değil, büyük bir karışıklık ve hoşnutsuzluk artışıdır.

Bu nedenle, sosyalist bir plan ekonomik yasalara ilişkin bilimsel bilgi ve bilimsel olarak saptanmış ekonomik ve teknik veriler temelinde düzenlenmelidir. Bu bilgi kesin ve nicel olmalıdır. Matematiksel anlatımdan yoksun olan siyasi sloganlar ve belirsiz ekonomik genellemeler, yalnız başlarına yararsız olmakla kalmayıp daha da kötü sonuçlara yol açabilir. Bu bilimsel bilgi —nesnel zorunluluğun bilgisinin sosyalist planın özgürlüğüne katılarak değerlendirilmesi— hem insanların toplumsal ekonomik ilişkileriyle, hem de üretimde kullanılan gereçlerin ve doğal güçlerin özellikleriyle ilgilidir. Sosyalist planlamada doğa

bilimleriyle toplumsal bilimlerin tekleşmesi başlamıştır bile.

Bundan, sosyalist planlama için siyasi sloganlar ve heveslen çok daha fazlasının gerektiği ve onun hiç de bir keyfi olarak hedef saptama sorunu olmadığı sonucu çıkar. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyet olması olgusu sosyalist planlamada hataların, hem de ciddi hataların kolayca yapılamayacağı anlamına gelmez. Sosyalist devrimin hemen ertesinde zorunlu olabilen ve büyük ölçüde siyasi uygunluğa dayanan anında karar verme ve buyurma yöntemleri, olanaklı olduğunca çabuk terkedilmelidir.

Bu, planlamanın bir uzmanlar komisyonunun yani bir cins teknokrasinin elinde olması anlamına mı gelir?

Elbetteki, bu planlama uzmanları gerektirir; ve ne kadar çok uzman olup birlikte kollektif olarak ne kadar iyi çalışırlarsa, planlama da o kadar etkili olur. Ama sosyalist bir plan halk tarafından ve halk için uygulanır. İşi yapanlar ustalık ve hevesleriyle, halktan insanlardır ve plan halkın gereksinimlerini karşılamak için yapılır. Açıktır ki, halkın gereksinimlerini halka, uzmanlar tarafından zorla benimsetilemeyeceği gibi, halk sürü gibi, güdülüp yönetilemez de. İnsanların kendileri bütün üretim güçlerinin en önemlisi olduğu için, insanlar üretim için harekete geçmedikçe sosyalist bir plan başarılı olamaz; kendileri için çalışan insanların üretici gücü ise herhangi bir uzmanlar komisyonunun kararıyla değil, ancak o insanların kendi kararlarıyla harekete geçirilebilir. Bundan dolayı, başarılı sosyalist planlama doğaya ve ekonomik yasalara ilişkin en kesin bilimsel bilginin kullanımıyla, ne yapılacağına karar vermenin ve işlerin yapılmasının örgütlenmesinin en demokratik yöntemlerini birleştirmek durumundadır. Bunda hiçbir çelişki yoktur. Çelişki yalnızca çalışan insanlar kitlesini «genel sürü» olarak, iflah olmaz şekilde cahil ve ne istediklerini ya da kendileri için neyin iyi olduğunu bilmekten aciz olarak değerlendiren türden yüce ve üstün uzmanların kafalarındadır.

Bundan başka, çalışan insanların belirli bir işle uğraşmadaki kendi araçlarını bulma insiyatifleri —Rusya'daki Stakhanov hareketinin ya da Çin'deki Büyük Sıçrama'nın sansasyonel bir şekilde gösterdiği gibi— üretimin gelişmesinde çok önemli bir etmendir. Yeni icatlar, yeni teknikler, birlikte çalışmanın yeni yolları, kendi efendileri olan çalışan insanların demokratik işbirliğinden doğar; bireysel ve kollektif zihinsel ve el ile ilgili büyük yetenekler gün ışığına çıkar. Bundan dolayı çalışmada demokrasinin yerleştirilmesinin kendisi üretim güçlerinin devrim geçirmesini sağlayan bir unsurdur. Yığınların yeteneklerini ortaya çıkartmanın ve bunları üretimde kullanmanın yolunun keşfi, ancak yeni bir fiziksel enerji kaynağının —buhar gücü ya da nükleer gücün— nasıl kullanılabileceğinin keşfiyle karşılaştırılabilir.

Sosyalizmden Komünizme

Sosyalizm kurulduğunda, toplum gelişmesini nasıl sürdürür? Marks, üretim sosyalist bir temele yerleştirildikten ve insanın insan tarafından sömürülmesi tümüyle ortadan kalktıktan sonra başka bir geçiş aşamasının —komünist topluma geçişin— başlayacağını göstermiştir. O, sosyalizmi yalnızca «komünist toplumun ilk evresi» olarak, bir sınıfın diğeri tarafından sömürülmesine dayanan toplumdan tamamen gelişmiş sınıfsız topluma görece kısa bir geçiş evresi olarak kabul etmiştir.

«Kapitalist toplumla komünist toplum arasında birinin diğerine devrimci dönüşümü dönemi bulunur,» diye yazmıştı Marks **Gotha Programının Eleştirisi**'nde. Ve bu dönemde, yani sosyalizm döneminde, «komünist toplum, sanki kendi temelleri üzerinde gelişmiş gibi değil, ama tam aksine tıpkı kapitalist toplumdan çıktığı gibidir; bundan dolayı da her bakımdan, yani ekonomik, ahlaki ve düşün-

sel olarak, hâlâ rahminden çıktığı eski toplumun doğum lekelerini taşır.»

Sosyalizm kapitalizmden çıktığında hangi bakımlardan hâlâ «eski toplumun doğum lekelerini taşır»? Geçici karakterini hangi yönlerden gösterir? Ve bu kusurlar nasıl aşılabilir?

«Herkese gereksinimlerine göre»

Sosyalizmin geçici karakterini ortaya koyduğu ilk yönü üretimin kendisine ve toplumsal ürünün dağıtım tarzına ilişkindir. Sosyalizm ise üretici güçlerin kapitalizmde ulaştıkları düzeyde başlar. Bu nedenle sosyalist planlamanın amacı her bireyin her gereksinimini karşılamak olmasına karşın, bu amaç uzun bir süre boyunca tam anlamıyla gerçekleştirilemez. Bu amacın gerçekleşmesi için üretimde kapitalist üretimin çok üstünde büyük bir artış gerekir.

Böylesi bir artış kesinlikle olanaklıdır. Sovyetler Birliği'nin 1961'de benimsediği makul ve bilimsel nitelikteki 20 yıllık plan, Sovyet sanayiinin yirmi yıl içinde şu anda sosyalist olmayan dünyanın tümünde üretilen yaklaşık iki kat fazlasını üretmesini ve sovyet tarımının üretiminde üç buçuk kat artma olmasını öngörmektedir.

Bu arada bireyler toplumsal üründen paylarını bütün gereksinimlerine göre değil, ancak her birinin yaptığı işin nicelik ve niteliğine göre alırlar. Üretim hâlâ sınırlı olduğu için, sosyalist üretimin ilkesi şöyledir: «Herkesten yeteneğine göre, herkese çalışmasına göre.» Ama komünizmin daha yüksek evresinde üretim o kadar genişler ki bambaşka bir ilke yürürlüğe girer: «Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimlerine göre.»

Gotha Programının Eleştirisi'nde Marks eşit işe eşit ücret ilkesini — «burjuva hukukunun» varlığını sürdüren bir kalıntısı olarak değerlendirmiştir. Bu hukuk kesin olarak ancak komünist toplumda ortadan kaldırılabilir. O zaman herkes gereksinimlerini karşılamak için eşit hakka sahip olacaktır.

Elbette ki, herkesin gereksinimlerini eşit olarak karşılama ilkesi herbirinin aldıklarında bir eşitsizlik anlamına gelir, çünkü gereksinimler eşit değildir (tıpkı bazılarının diğerlerinden daha fazla çalışması dolayısıyla eşit işe eşit ücretin eşitsizlik anlamına gelmesi gibi). Bundan dolayı toplumsal ürünün eşit olarak herkesin arasında bölüştürülmesi fikrinin ne sosyalizmle ne de komünizmle uzaktan-yakından ilişkisi olmadığı belirtilmelidir. Toplumsal ürün daima eşitsiz olarak —önce eşitsiz çalışmaya göre, daha sonra ise eşitsiz gereksinimlere göre— bölüştürülür. Komünizmin getirdiği eşitlik herkese tüm yeteneklerini çok yönlü bir birey olarak geliştirme için eşit fırsattır.

Gereksinimlerin eşitsizliği özellikle kadınlar ve erkekler için geçerlidir. Buna karşılık bu apaçık gerçeğin üstü, tüm insan neslinden «adam» diye söz ederek sık sık örtülmektedir. Kadınların, kadın olarak özel gereksinimleri vardır; ve kadınlara, (şimdiye kadar hiç yapılmamış olan) yaşamda erkeklere sağlanan fırsatların aynısının sağlanması, erkeklere ayrılan payın aynısının onlara da ayrılmasıyla ya da kadınlara eşit işe eşit ücret bahşederek yine asla başarılamayacaktır. «Kadınların eşitliği» onların erkeklerle aynı şeylere sahip olmaları anlamına gelmez. Bu ilke, onların kadın olarak dolu bir şekilde yaşamak için —çocuk sahibi olmak ve onları yetiştirebilmek için, bilgi edinebilmek için, yaratıcı çalışma için, yani genel olarak söylersek yaşamın tadını çıkarabilmek için— erkeklere kıyaslandığında herhangi bir dezavantajla karşılaşmadan her fırsata sahip olmaları anlamına gelir.

Emeğin Durumu

Sosyalizmin geçici karakterini ortaya koyduğu ikinci bir yönü ise emeğin durumuna ve insanların çalışmaya yaklaşımlarına ilişkindir.

Kapitalizmde işçiler emek-güçlerini kapitalistlere sa-

tarlar. Bundan dolayı da çalışma başka birileri için üstlenilen bir görev, bir yüktür; ya da İncil'in dediği gibi «Adem'in laneti»dir.

Sosyalizmde, emek-gücü artık alınıp satılmaz. Emeğine göre ücret alan üretici, sattığı emek - gücünün fiyatını almıyordur. Üreticinin toplumsal üründen aldığı pay toplumsal üretime yaptığı katkıyla orantılıdır. Bundan dolayı da üretime ne kadar yararı olursa o kadar fazla pay alır. Kapitalizmde ise bu geçerli değildir. Üretkenlik arttığında herkesin gerçek ücretlerinin yükseleceği yolundaki sözlere karşın, şimdiye kadar ücretler sert bir savaş vermeksizin asla yükselmemiştir.

Bununla birlikte, çalışma için «özendiriciler»e hâlâ gerek vardır. Sosyalist toplumda bu özendiriciler kesinlikle şu ilkeyle sağlanır: «Herkese emeğine göre.» Her birey ne kadar iyi çalışırsa o kadar çok alacağını bilir. Aynı zamanda da **toplumsal** özendiricinin önemi artar. İnsanlar, çalışmak iyi bir şey olduğu için, arkadaşlık ve toplumsal refaha katkıda bulunmak için, çalışmanın gördüğü toplumsal onay için çalışırlar. Ve bu toplumsal özendiricinin önemi, kapitalizm koşullarının anıları söndükçe, emeğin karşılığı arttıkça teknik yenilikler dolayısıyla çalışma daha az sıkıcı ve daha hafif, daha ilginç ve zevkli oldukça ve işgünü kısaldıkça artar.

«Üretken emek, insanların boyunduruk altına alınmalarının bir aracı olmak yerine, her bireye fiziksel ve zihinsel tüm yeteneklerini her yönde geliştirme ve uygulama fırsatını vererek, onların kurtuluşlarının bir amacı olacaktır,» diye yazmıştır Engels **Anti-Dühring**'te (III. Kısım, 3. Bölüm). «Üretken çalışma bir yük olmaktan çıkıp, bir zevk haline gelecektir.»

Komünist toplum ancak emeğin böyle bir duruma ulaşması ve çalışmaya böyle bir yaklaşımın olmasıyla varolabilir. Açıktır ki, herkes artık emeğine göre değil gereksinimlerine göre aldığında, çalışma artık herhangi bir zorlamayla değil insanlar çalışmaktan zevk aldıkları ve onu

yaşamın zorunlu bir parçası olarak kabul ettikleri için yapılır.

Kapitalizm koşullarında, çalışan insanlar ekonomik zorunluluğun kamçılamasıyla, yaşamlarının üçte birini ya da daha fazlasını başkaları için çalışarak feda etmek durumunda kalırlar. Bir insanın kendi yaşamı ancak işi bıraktığında başlar; çalışma zamanı kendisinin olmayıp ondan çalınmıştır. Yaratıcı çalışmadan tat alma hakkı, çalışma zamanlarında kendi yaşamlarını yaşamak istedikleri gibi yaşadıklarının bilincinde olma ve yaşamdan yoksun bırakılmama hakkı ancak ayrıcalıklı bir azınlık için vardır. Halk kitlesinin yaşamı ise Robert Tressell'in **Yırtık Pantolonlu İnsanseverler**'de **(The Ragged Trousered Philanthropists)** anlattığı gibidir: «İşçiler sabah işyerlerine vardıklarında o anın kahvaltı zamanı olmasını dilerler. Kahvaltıdan sonra işe başladıklarında öğle yemeği zamanını gözlerler. Öğle yemeğinden sonra ise o anın cumartesi günü saat bir olmasını dilerler. Böylece günler, yıllar, zamanlarının geçmesini dileyerek geçer. Farkında olmadan istedikleri ise, gerçekte, ölmüş olmaktır.»

Komünizmde insanların bütün zamanları kendilerinindir. William Morris **Hiçbir Yerden Haberler** (News from Nowhere) adlı yapıtında yer alan komünist bir toplumun insanlarıyla yapılan imgesel söyleşide bu karşıtlığa işaret etmiştir. «Çalışma için ödül olmadığında insanların çalışmasını nasıl sağlıyorsunuz?» sorusuna, «Çalışmanın ödülü yaşamdır. Bu yeterli değil mi?.. Günlük çalışma olmaksızın mutluluk olanaksızdır.» diye yanıt verilmektedir. «Peki, bu mutluluğu nasıl elde ettiniz?» sorusunun yanıtı ise şöyledir: «Kısaca, yapay zorlamanın olmaması ve her insanın elinden geleni en iyisini yapma özgürlüğüyle birlikte, hangi emek ürünlerine gerçekten gerek duyduğumuzun bilinmesiyle.»

İşbölümü ve Birey

Sosyalizmin geçici karakterini ortaya koyduğu üçüncü yönü, bireyin işbölümü ilkesine bağımlılığının sürmesidir. İşbölümü üretimin ilerlemesinin temel bir özelliğidir. İşbölümü, ortaklaşa üretimin hem el ile ilgili hem de zihinsel çok sayıda emek sürecine girmiş ve bu süreçlerin eşgüdüme bağlı olduğu modern sanayide, çok yüksek bir dereceye ulaşmıştır.

Ama sömürüye dayanan toplumda, özellikle de kapitalist toplumda, «işbölümünde, insan da bölünür. Bütün fiziksel ve zihinsel yetenekler tek bir etkinliğin gelişimi için feda edilir.» Bu ise, Engels'in **Anti-Dühring**'te (III. Kısım, 3. Bölüm) ısrarla belirttiği gibi, «üreticilerin üretim araçlarına bağlılığını» ifade eder; çünkü «üretim araçlarını denetleyen üretici değil, üreticiyi denetleyen üretim araçlarıdır.»

Sosyalizm, üretim araçlarını toplumsal mülkiyet haline getirerek, işçiyi makinenin uşağı olmaktan çıkarıp onun efendisi haline getirir. Birleşmiş üreticiler artık kendi üretim araçlarını denetlemektedirler. Bu nedenle de, kapitalizm koşullarında işbölümünün yol açtığı insanın yeteneklerinin körelmesine engel olmanın yolu açıktır. Ama bu uzun bir süreçtir ve emeğin bütünüyle yeniden eğitilmesini gerektirir. Tüm üretim sürecine hakim olan ve üretimin tek bir özel parçasına bireysel olarak bağlanmamış olan çok yönlü insanlar yetiştirilmelidir.

Marks **Kapital**'de (I. Cilt, 15. Kısım, 9. Bölüm), kapitalizmin etkisini işçiyi bir ayrıntı işçisine dönüştürmek olmasına karşın, sınai üretimdeki gelişmenin bunun aksini gerektirdiğini belirtmiştir.

Sınai üretim, teknikteki yeni gelişmelere uygun olarak yeni görevler üstlenecek iyi eğitilmiş ve çok yönlü işçilere gerek duyar. «Modern sanayi, gerçekten, toplumu ölüm cezasıyla; tek ve aynı işlemiş, ömür boyu yinelenmesi nedeniyle zayıflamış ve böylece yalnızca bir insan

parçasına indirgenmiş olan günümüzün ayrıntı işçisinin (detail worker Ç.N.) yerine, üretimdeki her değişikliği karşılamaya hazır ve yerine getirdiği farklı toplumsal işlevler kendisi için kendi doğal ve kazanılmış güçlerine serbest çalışma alanı açan aynı ölçüde çeşitli biçimler anlamına gelen eksiksiz gelişmiş bireyi geçirmeye zorlamaktadır.»

Kapitalist üretim tekniği geliştikçe, taşıyıcı kayışın kullanıldığı güçten düşürücü tekrarlama çalışması daha yaygın hale geldi. Ama teknik gelişmenin bir sonraki adımı, tekrarlanmalı, ağır ve sıkıcı işlerin tümünün makineler tarafından yapıldığı ve işçilerin ustalığının ve uyum sağlama yeteneğinin yüksek derecede olmasını gerektiren otomasyondur. Otomasyonda işçiler denetledikleri makinelere hizmet etmeyip onlara hakim olmalı ve onları anlayabilmelidir.

Sınai gelişimin en yüksek düzeyi böylesi insanları gerektirir. Ama kapitalist sömürü onları boğar; çünkü böylesi insanlar ancak sanayinin efendileri olarak hızla gelişebilir, ücretli köleler olarak değil. Sosyalizmde bireyin işbölümüne bağımlılığını ortadan kaldırma ve «çok yönlü» bireyler yaratma süreci başlar. Komünizmin yeni ve büyük üretici güçlerini ancak böylesi insanlar yaratabilir. Sosyalizm bu bakımdan da komünizmin ilk aşamasıdır. Komünist toplumun yeni insanı sosyalist üretimde yaratılır.

Bu süreç işbölümünün en eski sonucunun —kafa emeğinin kol emeğinden, şehrin ise kırdan, bir antiteze varan ayrılmasının— ortadan kaldırılmasını da içerir. Kafa işçisinin kol işçisine göre daha üstün durumuyla birinin diğerinin ayrıcalıklarından yoksun olması ve şehrin olanaklarının kıra göre daha fazla olması — sosyalist toplumun ilk aşaması esnasında zorunlu olarak hâlâ var olan bu durum, bireylerin körelmesine yolaçar. Kafa işçisi gerçeklikle ilgisini keserken, kol işçisi de gerçekliği tam olarak anlama olanağından yoksundur. Şehirli doğa yaşamıyla ilgisini kesmiş, kırda yaşayanlar ise ona çok fazla gömülmüştür. Bu ayrılıklar insanlar komünizmi yarattıkça sona erdirile-

cektir. O zaman tarım teknik olarak sanayi kadar yüksek ölçüde donatılmış olacak, sanayi merkezi kırdan yalıtılmış olmayacaktır; tüm işçiler bilim adamlarıyla aynı düzeye yükseltilecek ve kendilerinin diğer insanlardan daha üstün olduğunu sanan bir aydınlar tabakası olmayacaktır.

Tek Bir Kamu Mülkiyeti Biçimi

Sosyalizmin geçici karakterini ortaya koyduğu dördüncü ve son yönü farklı mülkiyet biçimlerinin varlığını sürdürmesidir.

Kapitalizmin gelişmesinin eğilimi, bireysel üreticileri, kendi üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bırakıp onları ücretli işçilere dönüştürerek mülksüzleştirmektir. Küçük üreticiler iş alanından kovulurken, sermaye gitgide az sayıda çok büyük şirketin ellerinde toplanır. Ama bu asla güçlü bir eğilim olmaktan öteye gidemez. Tekelci kapitalizm, küçük üretim ve küçük ticaretten oluşan bir temel üzerine yüklenmiş dev bir üst yapıdan başka birşey değildir.

Sosyalizm ise büyük kapitalist şirketlerin ve büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesiyle başlayıp bunların mülkiyetini kamu mülkiyeti yani tüm halkın mülkiyeti haline getirir. Geriye emek sömürücülerini de içeren küçük üreticilerden ve küçük tüccarlardan oluşan bir kitle kalır. Bu kitle ise er geç, mülkiyetleri ya kamu mülkiyeti ya da ortak (co-operative Ç.N.) mülkiyet haline getirilerek sosyalizmin bünyesi içine çekilmelidir. Bu işlem, olabildiğince bu kesimlerin — birey olarak işlerine yarar hale getirip onayını alarak, kısmen de ekonomik baskı ve yasal önlemlerle gerçekleştirilmelidir.

Bu sorun özellikle tarımı ilgilendirmektedir. Britanya'da bireysel üreticilerin kapitalizm tarafından mülksüzleştirilmesi sanayide olduğu gibi tarımda da tamamlanmıştır. Yalnızca sınai değil, tarımsal üretim de esas olarak üc-

retli emek tarafından yapılmaktadır. Ama Britanya bu bakımdan belirleyici değildir. Kapitalizmin geliştiği ya da içine nüfuz ettiği diğer birçok ülkede, tarım ağırlıklı olarak, üretimin büyük kısmının ücretli emek tarafından değil küçük köylü mülk sahiplerince yürüttüğü bir köylü ekonomisi olarak kalmıştır.

Böylesi koşullar altında, yalnızca büyük kapitalistlerle toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesiyle yetinmeyip çalışan köylülerin de mülksüzleştirilmesi önerilebilir mi? İşçi sınıfının kapitalistlerle toprak sahiplerine karşı mücadelede emekçi köylülerle ittifak oluşturulmasına zorunluluğunu kabul eden Engels, bu soruyu çok önceleri yanıtlamıştır. **Almanya ve Fransa'da Köylü Sorunu** adlı yapıtında şöyle demiştir: «Devlet iktidarına sahip olduğumuzda küçük köylüleri zorla mülksüzleştirmeyi düşünmekten bile uzak durmalıyız. Küçük köylülüğe ilişkin görevimiz, onun özel işletmesinden ve özel mülkiyetinden işbirliğine geçişi, zor kullanarak değil örneğin onun gücüyle ve bu amaç için toplumsal yardım önerilmesiyle başarmaktır.»

Köylü tarım alanında sosyalizmin inşa edilmesi görevi, büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesini, ücretli emek sömürüsünün ortadan kaldırılmasını ve küçük — ölçekli köylü çiftçiliğini büyük ölçekli kooperatif çiftçiliğine, bireysel köylü mülkiyetinin ise kooperatif mülkiyetine dönüştürülmesini içerir. Aynı zamanda da, çiftçiliğin ana dalları kooperatif yöntemlerine geçerken, bireysel çiftçilerin kendi ailelerinin kullanımı için küçük toprak parçalarını ellerinde tutmaları pekala olanaklıdır.

O halde, şu anda S.S.C.B. ve diğer tüm sosyalist ülkelerde olduğu gibi iki sosyalist mülkiyet biçimi ortaya çıkar: Kamu mülkiyeti ve kooperatif mülkiyet. Bunların ikisi de sosyalisttir, çünkü her ikisi de birleşik üreticilerin üretim araçlarına ortaklaşa sahip olup ürünü tüketimlerini, sömürücüler için değil kendileri için, çalışmalarını ve emeklerine göre pay almalarını sağlayan biçimlerdir. Bunların temel farkı, tüm halka ait olan bir devlet ya da ka-

mu işletmesiyle halkın belirli bir grubuna ait olan kooperatif işletme arasındaki farktır.

Bu ayrım, tüm üretim araçları kamu mülkiyetinde olduğu için sınai üretimin dolaysız bir şekilde planlanabilmesine karşın tarımsal üretimin planlanmasının belirli bir hacmi teşvik etmeye yarayan dolaylı yöntemlerle, kooperatifçi köylü üretiminin yönlendirilmesinin ise fiyatlar biçiminde uygun ekonomik özendiricilerin sunulmasıyla yürütülmesi gerektiği anlamına gelir. Sosyalist planlamanın tarım alanında sanayi alanından daha büyük zorluklarla karşılaşmasının nedeni budur.

Üretkenlik yeterince geliştiğinde, bu farklı mülkiyet biçimleri tek bir kamu mülkiyeti biçimi içinde kaynaşacaktır. Çünkü her birey yeteneğine göre çalışmakla kalmayıp aynı zamanda da gereksinimine göre aldığında, bazılarının —kooperatif olsa bile— belirli üretim araçlarının tek bir kesime has mülkiyetini ve buna bağlı olarak da ürünün sahiplenilmesini istemesinin hiçbir anlamı kalmaz. Tüm üretimin ortak ürününden tüm gereksinimlerini karşılayabileceklerine göre, kooperatif mülkiyetin onlara hiçbir yararı kalmayacaktır ve bu mülkiyet biçiminin alıkonulması toplumsal üretimin ve dağıtımın örgütlenmesinin önünde bir engelden başka bir şey olmayacaktır.

Bu perspektifin ana hatları, S.S.C.B.'de Komünist Parti Merkez Komitesi'nin düşündüğü şekliyle, Kruşçev tarafından 1961 Kongresi'nde verilmiştir. «Sınıflar arasındaki ayrımların hâlâ varlığını sürdüren kalıntıları ortadan kaldırılacaktır... Sınıflar eriyerek komünist çalışan halktan oluşan sınıfsız bir toplum ortaya çıkacaktır... Tarım, komünist üretim ve dağıtım biçimlerine geçmeyi olanaklı kılacak yüksek bir düzeye yükseltilecektir... Yaşamın kendisi, ulusal ve kooperatif mülkiyet biçimlerini durmadan birbirine yaklaştırmaktadır ve sonunda da tek bir komünist mülkiyetin ve tek bir komünist dağıtım ilkesinin doğmasına yolaçacaktır.»

O halde, tam anlamıyla komünist bir toplumun ilk ev-

resi olan sosyalizmden gelişmesi toplumsal üretimdeki büyük bir artışın sonucudur. Bu, «tüm üretimin bütün ulustan oluşan geniş bir birliğin ellerinde toplandığı» ve bu birliğin üretimi halkın gereksinimlerine uygun olarak tüm dallarında planlaması anlamına gelir; bu durumda toplumsal ürünün bütünü, gereksinimlere göre dağıtılabilmesi için, aynı geniş birliğin ellerindedir. İnsan yeteneklerinin körelmesine yol açan fırsat eşitsizlikleri sona erer. Marks'ın **Gotha Programı'nın Eleştirisi**'ndeki deyişiyle «bireyin çok yönlü gelişimi» olanaklı hale gelir ve «ortak zenginliğin bütün kaynakları daha gür akar.»

Sosyalizmden komünizme geçiş keskin bir devrimci kopuşu, üretim ilişkilerinde devrimci bir değişikliği gerektirmez. Aksine, sosyalizm ve komünizm tek ve aynı toplumsal-ekonomik oluşumun evreleridir. İkisi birbirinden evre olarak yalnızca ekonomik gelişimin derecesi ve üretim araçlarının mülkiyetiyle ürünün sahiplenilmesinin bütün eski biçimlerinin ortadan kaldırılmasının tamamlanmasıyla ayırt edilir. Eski sınıflı sömürü toplumunun ekonomik ve toplumsal ilişkilerinin —insanların kendilerine karşı mücadele ederek sosyalizmi kurduğu— kalıntıları, giderek yok olur; ve bunlar ortadan kaldırıldıkça daha üst evre ortaya çıkar. «Hâlâ eski toplumun doğum lekelerini taşıyan» başlangıç evresinden farklı olarak, daha üst evre olan komünizm, bundan dolayı, tamamiyle «kendi temeli üzerinde», yani tüm üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti temeli üzerinde gelişir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İNSANCA BİR YAŞAM TARZINA DOĞRU

Sekizinci Bölüm

İNSANCA BİR YAŞAM TARZINA DOĞRU

Sosyalizmden Komünizme Geçiş Önlemleri

Sosyalizmden komünizme geçiş uygulamada hangi araçlarla gerçekleştirilir? Gitgide daha gelişkin tekniklerin kullanılması ve emek üretkenliğinin artışının yanısıra, bunlarla ilgili bir dizi toplumsal önlemlerin alınması da zorunludur.

Toplumun tüm üyelerine bilimsel ve teknik eğitimde bir temeli içeren çok yönlü eğitim sağlanmalı, sonuçta ise herkes daha da yüksek eğitimden geçmelidir. Çalışan tüm halkın genel ustalığını yükseltmek, buna uygun olarak özendiriciler tasarlamak, ayrımları ortadan kaldırmak ve daha az ücret alan vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler kesiminin varlığına son vermek zorunludur. Herkese, tüm yeteneklerini gösterebilme ve geliştirebilmeleri için, kültür ve bilgi için, yaşama katkıda bulunmak, yaşamı anlamak ve onun tadını çıkarmak için gitgide daha eksiksiz ve daha açık olanaklar sağlanması zorunludur. Bütün bunlarla yakın-

dan bağlantılı olarak, işgünü de gitgide daha fazla kısaltılmalıdır.

Marks **Kapital**'de (III. Cilt, 48. Bölüm) insanların gereksinimlerini karşılamak için üretirken daima zaman harcamaları gerektiğini belirtmiştir. İnsanın insan tarafından sömürülmesine son verildiğinde, diye yazmıştır, insanlar bu görevi «en az enerjiyi harcayarak ve insani doğalarına en uygun ve en yaraşır koşullar altında yerine getirebilirler. Ama bu bir zorunluluk alanı olmayı sürdürmektedir. Bunun ötesinde insan enerjisinin kendi içinde bir son olan gelişimi, gerçek özgürlük alanı başlar. Ne var ki, bu gelişim ancak bu zorunluluk alanının temelinde olabilir. İşgününün kısaltılması onun temel önkoşuludur.» İşgününün kısaltılması sosyalist üretimde temel bir önlem ve insanların fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin çok yönlü gelişiminin sağlanabilmesi için zorunlu bir koşuldur. Bu çok yönlü gelişim, Marks'ın belirttiği gibi, «kendi içinde bir sondur.» Bu gelişimin istenmesinin amacı üretimi artırmak değildir. Tam aksine, üretimin teknik gelişimi için çabalanmasının amacı bu çok yönlü gelişimin sağlanmasıdır.

Bu önlemlerin yanısıra çalışacak durumda olmayan tüm yurttaşların bakımının bütünüyle sağlanması, bedava barınacak yer, serbest seyahat ve tatil olanaklarının yaratılması ve genel olarak, toplumun tüm üyelerine öncelikle her türden hizmetin, sonra da tüketim mallarının sağlanması için kamu fonlarının birikimi ve kullanılması gibi önlemler alınır.

Bunların hiçbiri hayal değildir. Burada değinilen önlemlerin her biri bugün S.S.C.B.'de ya fiilen uygulanmakta ya da gerçekçi bir şekilde planlanmaktadır.

Komünizme Geçişte Devlet

Komünizme geçiş için gereken tüm önlemler, sosyalist devlet tarafından yasalaştırılır ve uygulanır.

Sosyalist devlet, çalışan insanların toplumsal üretimin yönetimini tüm toplumun yararına üstlenmesini sağlayan araçtır. Devlet, tüm halkın temsilcisi olarak sosyalist üretimin bütün kamu kesimini denetler. Ekonomînin tüm kesimleri devlet kesimine bağlı olduğu için, bu sıfatla ekonomik gelişimin bütünü üzerinde de gitgide artan bir etkide bulunur. Bundan dolayı, devlet sosyalist ekonominin tüm gelişimini, dolaylı ya da dolaysız olarak yönlendirir.

Sosyalist devlet tüm çalışan halkın organıdır; çünkü başlangıçtan itibaren bütünüyle yeni tipte bir devlet olup azınlıkta olan bir sömürücü sınıfın egemenlik aracı değil, çalışan yığınların egemenlik aracıdır.

«Bizim amacımız,» diye yazmıştır Lenin 1917'de, **Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri**'nde, «tüm yoksulları pratik yönetim işine çekmek... Her emekçinin devlet görevlerini yerine getirmesini sağlamaktır. İnsafsızca katı bir hükümete ne kadar kararlı bir şekilde taraftar olursak, bürokrasiyi ortadan kaldırmak için, tabandan denetim biçimleri ve yöntemleri de o kadar çeşitli olmalıdır.» **Bolşevikler Devlet İktidarını Ellerinde Tutabilirler mi?** adlı makalesinde ise şunu belirtmiştir: «Devletin bu ruhla yönetilmesi için, yirmi milyonluk değilse bile yaklaşık on milyonluk bir devlet aygıtını —hiçbir kapitalist ülkede bilinmeyen bir aygıtı— derhal kurabiliriz.»

Aynı zamanda, devlet aslında bir baskı aygıtıdır. Sosyalist devrimde devlet iktidarı, mülksüzleştirilmiş sömürücülerin direncini kırmak, sosyalist mülkiyetle yurttaşların kişisel mülkiyetini hem ülke içindeki bireylerin ya da grupların tecavüzlerinden, hem de dış düşmanlardan korumak ve sosyalizmin inşası için gereken bütün önlemlerin yerine getirilmesini sağlamak için kullanılır. Böylesi bir iktidar, otoritenin ve maddi araçların işçilerin hükümetinin ve onun yürütme yetkilerinin ellerinde toplanmasını gerektirir. Bu sosyalist bir ülke içinde sınıf mücadelesi durumu sürdüğü ve mülksüzleştirilmiş sömürücü sınıflar ve muhalif bir küçük burjuvazi sosyalizme karşı direndiği müddet-

çe geçerlidir. Sosyalist devlet başlangıçta «proletarya diktatörlüğü» olarak biçim alır ve daima da öyle olmak durumundadır.

Sosyalizmin ekonomik temelleri sağlamlaştıkça ve insanın insan tarafından sömürüsü bütünüyle ortadan kaldırıldıkça bu durum değişir. Ondan sonra ülke içindeki sınıf mücadeleleri geçmişte kalır. Bireylerin cephesinde hoşnutsuzluklar ve itirazlar elbette ki muhtemelen sürecektir; ve bunların hoşnutsuzluğu için zemin olduğu sürece de itirazları anti-sosyal değildir.

Kruşçev S.B.K.P.'nin 1961'deki Kongresi'nde Merkez Komite raporunu okurken şöyle demiştir: «Bir proletarya diktatörlüğü devletiyle tüm halkın devleti arasında bir duvar olduğunu düşünmek yanlış olur. Proletarya diktatörlüğü başlama anından itibaren, evrensel sosyalist demokrasinin özelliklerini içinde barındırır. Sosyalizm geliştikçe bu özellikler ağırlık kazanır ve onun kesin zaferinden sonra belirleyici hale gelir. Sınıf egemenliğinin bir aracı olan devlet, tüm halkın iradesini temsil eden bir organa dönüşür.»

Proletarya diktatörlüğü»nden «tüm halkın devleti»ne dönüşüm nasıl sağlanır? Bu sorunun yanıtı şöyledir: Merkezi ve yerel tüm hükümet organlarının seçimsel temelini güçlendirip bunların gerçek yetkilerini genişleterek; sendikalar, kooperatifler, kültür ve eğitim dernekleri gibi kitle örgütlerinin üzerindeki kamu denetimini genişleterek; gitgide daha fazla sayıda, yüzlerce ya da binlerce insanı değil, Lenin'in dediği gibi, milyonlarca insanı günlük yönetim işine çekerek en önemli planlara ve yasalara ulus çapında karar verme uygulamasıyla; ve devlet memurlarının sayısını azaltıp, hükümet kuruluşlarının bileşimini düzenli bir şekilde yenileyerek ve böylece de hükümet işinin tam günlük bir meslek ya da uğraş olma özelliğini azaltarak.

Bütün bunlar devlet iktidarının bir baskı aracı olarak rolünün azalacağı anlamına gelir.

«Devletin toplumsal ilişkilere müdahalesi bir alandan diğerine gereksiz hale gelir» diye yazmıştır Engels, **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm'de** (3. bölüm), «ve ondan sonra devletin kendisi sona erer. Kişilerin yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi ve üretim süreçlerinin denetlenmesi alır. Devlet «ortadan kaldırılmaz»; devlet «söner». **«Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni»**nde ise şu sonuca varmıştır: «Üretimi, üreticilerin özgür ve eşit bir birliği temelinde düzenleyecek olan toplum tüm devlet makinesini bundan böyle ait olacağı yere koyacaktır; eski zaman kalıntıları müzesine, çıkrık ve bronz baltanın yanına.» Ondan sonra toplumun ekonomik organlarıyla kültürel organları olacak, ama devlet organları olmayacaktır.

Bu «devletin sönmesi» sürecinin çok uzun süreceği ve toplumun tüm üyelerinin çalışmaya ve diğer toplumsal yükümlülüklere karşı tavırları, toplumsal yükümlülüklerin yerine getirilmesinde herhangi bir dışsal zorlamayı gereksiz kılacak hale gelinceye kadar tamamlanamayacağı kesindir. Ayrıca, bu süreç sosyalizm her yerde kurulmadıkça da tamamlanamaz, çünkü bütün bu zaman süresince savunma işleri devletin uğraşmasını gerektirecektir.

Komünist Partinin Rolü

Sosyalist toplumda, halkın iradesinin yerine getirilmesini zorlama ve yönlendirmeye yarayan kamu erki olarak devletin yanısıra, partiye de gereksinimi vardır. Sosyalist devlet, iktidarın işçi sınıfı tarafından yönetilen çalışan halk tarafından ele geçirilmesiyle varlık bulur. Kendisinin liderliği olmadan işçi sınıfının iktidarı ele geçiremeyeceği işçi sınıfı partisi ise, o andan sonra devlete ve halka sosyalizmi inşa etmede ve komünizme ilerlemede yol gösteren başlıca güçtür.

Sınıf mücadelesi herhangi bir biçimde sürdüğü sürece; ve bundan da öte, eski sınıfsal bölünmelerin ve işbölü-

münün sonuçları herhangi bir şekilde ya da biçimde varlıklarını koruduğu sürece, öncüyle yığınlar arasında bir ayrım olacaktır. Sınıfların varlığının zorunlu bir özelliği, bu sınıfların maddi ve zihinsel etkinliklerinin toplumsal üretimde işgal ettikleri yer tarafından koşullanmasıdır. Bunun şaşmaz sonucu ise sınıfın, uzun erimli sınıf çıkarlarının ve amaçlarının bilincine etkin olarak varan ve tüm sınıfa liderlik eden bilinçli bir azınlığının ayrışmasıdır. Çoğunluk ise yaşamını var olan koşullara uygun olarak sürdürür ve ancak azınlığın liderliği altında, uzun erimli toplumsal amaçların bilincine etkin bir şekilde varabilir ve bunlar için mücadeleye girebilir. Sınıf ayrımları ortadan kalkmakla kalmayıp, bütün bireyler toplumun eşit statüye ve fırsatlara sahip üyeleri olarak yaşamaya ve yeteneklerini geliştirmeye başlayıncaya kadar, bu zorunlu bir durumdur. O noktada öncüyle yığınlar arasındaki ayrım kaybolacak ve hem devletin hem de partinin varlığı son bulacaktır.

Sosyalist toplumda parti, «emir veren» bir örgüt değildir. Sidney ve Beatrice Webb'in çok önceleri **Sovyet Komünizmi**'nde belirttikleri gibi, partinin varlık nedeni «liderlik hizmeti»ni yerine getirmektir. Toplumbilimle donanmış bir parti tarafından bu hizmet yerine getirilmeden, milyonları toparlayıp bu yola sokmak olanaksızdır.

Lenin **Ne Yapmalı?** da partiyi yalnızca halkın öncüsü olarak değil aynı zamanda da onun «kürsüsü» olarak tanımlamıştır. Partinin bu işlevi de sosyalist toplumda devam eder. Devletin, özel bir yönetim ve baskı organı olarak kendi doğası nedeniyle, hiçbir devlet, bürokrasiye, keyfiliğe ve hatta zulüme olan eğilimden bağışık değildir. Halkı temsil ederek onun çıkarlarını korumak; sosyalist devletin halkın gereksinimlerini karşılamasını ve sosyalist devletin sorumluluğunu halkın üstlenmesini sağlama görevi partiye aittir. Başka türlü bu nasıl sağlanabilirdi ki? Hiçbir demokrasi, basit olarak halkın kendiliğinden ve onları

temsil ederek kendi sesleri olarak işlev gören bir parti olmadan anlaşmasıyla işleyemez.

Sovyet deneyimi, devletin baskı organlarının denetimden çıkmasının ne kadar gerçek bir tehlike olduğunu göstermiştir. Bunun olanaklı olabilmesinin tek nedeni partinin kendisinin işlev görmesinin de bir ölçüde engellenmiş olmasıydı: Partinin demokratik mekanizması zayıflatılmış, üyeleri ise sindirilmiştir. Gerçekte, Stalin rejiminin sindirme işleminin esas olarak yönetim yeri partiydi. Ne var ki, daha sonra işleri yoluna koyan yine partinin etkinliği olmuştur.

Sosyalist Kuruluş (Establishment Ç.N.)

Sosyalist devlet ve parti sosyalist —bir önceki bölümün terminolojisiyle— kuruluşun merkezidir. Ama bu kuruluş daha önceleri var olan her şeyden o kadar farklıdır ki, aynı sözcüğün kullanılması doğru olmayabilir.

Komünist parti kapitalizme karşı mücadele içinde varlık bulmuş ve biçimlenmiştir. Sosyalist devletin biçimi ise, nerede kurulmuş olursa olsun, daha önceki mücadelelerin ve bu mücadelelerde yer alan örgütlerle kurumların karakteri tarafından belirlenmiştir. Sosyalist kuruluş bu bakımdan tamamen diğerlerine benzer; eski sisteme karşı mücadeleden doğan kurumlar, partiler ve fikirler yeni kuruluşun biçimlendirici unsurları olurlar.

Kapitalist örgütler ve fikirlerle kapitalist devletin, kapitalist sömürü yönteminin gelişiminin ürünleri olmaları ve insanın insan tarafından sömürülmesini desteklemeye hizmet etmeleri olgusuyla farklılık başlar. Oysa sosyalist örgütler ve fikirlerle sosyalist devlet, sömürüye karşı mücadelenin ürünüdürler ve insanın insan tarafından sömürülmesine tamamen son verme ve sosyalist bir toplumu sağlamlaştırma amacına hizmet ederler.

Birinin amacı yeni bir sömürü sistemini kabul ettir-

mek, ama bunu sahte bir kılıkla —açık olarak değil, özgürlük, serbest girişimcilik, bireyin hakları, yasa, düzen ve din adına— yapmaktır. Diğerinin amacı ise tüm toplumun sömürü ve baskının her biçiminden kesin kurtuluşuna yardımcı olmak, ama bunu herhangi bir örtünün altına gizlenerek değil, insanlığın kurtuluşu adına yapmaktır.

Sosyalist devlet, parti ve tüm kurumların yapısı ve işlevleriyle sosyalizmin siyasi, felsefi, yasal, edebi ve sanatsal fikirlerinin gelişimi; bilinçli bir amaca yani halkın bütün baskıcı ve sınırlayıcı koşullardan kurtulmaları, kardeşlik içinde yaşamalarının sağlanması, tüm gereksinimlerini üretme ve karşılama ve bütün yeteneklerini geliştirme amacına hizmet eder. Tüm kurumlarla fikirler, eski sömürü yöntemlerini destekleme işlevini gören her şeyi yenmek ve sömürüsüz yeni toplumu inşa etmede ve onun maddi ve kültürel yaşamını zenginleştirmede yararlı olan herşeyi geliştirmek için verilen bilinçli bir mücadelede biçimlenirler.

Bu farklılık ikinci bir farklılığa götürür. Sömürüye dayanan toplumda tüm kuruluş, bu sömürüyü zorla kabul ettirmeye, haklı çıkarmaya ve insanların onu kabul etmesini sağlamaya hizmet eder. Azınlığın, çoğunluğa zorla kabul ettirilen taraflı ve aldatıcı fikirleri yayılır; kurumlar ise zorla kabul ettirilmiş kurumlardır. Sosyalist toplumda ise durum tamamen farklıdır. Sosyalizmde kuruluşa özgü fikirler halka maddi ve kültürel gereksinimlerini karşılamak için nasıl arkadaşça bir araya geleceklerini öğretir; kurumlar da aynı amaca hizmet eder. Kurumlar ve fikirler halka zorla kabul ettirilemezler. Onlar zaten halkındır ve halkın en gerçek çıkarlarına hizmet ederler.

Bundan dolayı, kapitalist toplumda herkes oy hakkına sahip olduğunda bile olduğu gibi, toplumun kurumları ayrıcalıklı bir azınlık tarafından yönetilmeyip, amaç bunların yönetimine gitgide daha geniş yığınları katmaktır. Fikirler seçkin bir aydın tabakası ve kiralanmış bir yazarlar topluluğu (ki bu ayrımı yapmak bazen zordur) ta-

rafından işlenmeyip, amaç gitgide daha geniş halk kesimlerinin bütün fikirler hakkında tartışma yapmasını ve karar vermesini sağlamaktır.

Elbette ki, bunları söylemesi yapmaktan daha kolaydır. Eski yöntemler kolayca ortadan kalkmazlar. Ve sosyalist fikirlerin başlangıçta bir azınlığın fikirleri olması, sosyalist kurumların görevinin ise yeni toplumun gereklerini eskinin kalıntılarından gelen dirence karşı zorla yerine getirmek olması nedeniyle; az sayıda yetkili kişinin kurumlar üzerinde sıkı bir egemenlik kurmaları ve demokratik yöntemlerle demokratik tartışmaya şüpheyle bakan otoriterliğe (authoritarianism Ç.N.) ve fikirlerde dogmatizme yönelik eğilimlerin ortaya çıkabilmesi süpriz sayılmaz. Ne var ki, böylesi eğilimlerin önüne geçileceği yerde bunlar gelişirse, bu sosyalizmin gelişimine zarar verir. Doğal olarak, sosyalist toplumun fikirleriyle kurumları, halkın bunların biçimlendirilmesine gitgide yaygınlaşan katılımıyla canlanır ve zenginleşir; aksi durumda ise bunlar kemikleşir ve fakirleşir.

Üçüncü olarak, kapitalist toplumdaki ve sömürüye dayanan diğer toplumlardaki yerleşik kurumlar halkın ortak çıkarlarını anlamasını olanaklı kılmak için değil, egemen sömürücü sınıfın çıkarlarına hizmet etmek için biçimlenirler. Yerleşik fikirler de aynı şekilde sömürücü sınıfın çıkarlarına hizmet ederler ve insanoğlunun gerçek yaşam koşulları hakkındaki anlayışını, böyle bir anlayış sömürücüler için yararlı olmadığı sürece, geliştiremez; hatta yerleşik fikirler gerçekliği gizlerler. Sosyalizmin ise, şeyleri gizleyen tahrif eden ya da bazan fikirlerden kazanacağı bir şey yoktur (bazı bireylerin böylesi fikirlerin yardımıyla çıkarlarını kollayabilecekleri mevkilere geçici olarak sızabilmelerine karşın). Aksine, insanların doğa ve toplum hakkındaki anlayışları ne kadar gerçek, net ve derin olursa, onların fikirleri de toplumsal amaçlarına o kadar iyi hizmet eder. Sosyalist fikirler bu anlayışın arayışı ve onunla çelişen her şeye karşı mücadele içinde gelişir. Benzer

şekilde, sosyalist kurumların hedefi de insanların, gereksinimlerini karşılamaları için işbirliği yapmalarını sağlamaktır ve bu kurumlar böylesi bir işbirliği ve ona engel olan herşeyin yoldan kaldırılmasıyla gelişir.

Bundan dolayı, sosyalist toplumun fikirleriyle kurumlarının gelişimi, insanların gerçek yaşam koşulları hakkındaki anlayışlarını geliştirme ve ortak çıkarlarını korumak için kendilerini örgütleme sürecinde sağlanır. Bu koşullarla uyum sağlayamayan herşey, sosyalizm komünizme dönüştükçe değişir. Bu değişim karşıt çıkarların bir çatışması sonucu olarak değil, ortak hakların öne sürülmesiyle olur.

Bu toplum ve doğa hakkındaki fikirlerin temelinin bilimsel olduğu; kültürün ve sanatın gelişiminin temelinin insanların birbirleriyle ve doğayla olan gerçek ilişkilerinin araştırılması ve ifade edilmesi olduğu; kurumların temelinin, bunların insanların gereksinimlerini karşılamasını olanaklı kılmak olduğu; ve bunun yanısıra, her türden otoritenin bir kenara bırakıldığı anlamına gelir.

Bu nedenle, komünizmin kesin başarısıyla birlikte, «bir kuruluş»a benzeyen her şey sona erer.

İnsanın Doğa Üzerindeki Egemenliği

Sosyalist ve komünist gelişim nereye gitmektedir?

Komünist toplumun, insanın kendi toplumsal örgütlenmesi üzerindeki eksiksiz egemenliği temelinde yürüyen ekonomik gelişimi, herşeyden önce insanın doğa üzerindeki egemenliğinin dev gibi gelişmesidir. İnsanı, yaşama tarzı daha az gelişmiş olan hayvanlarınkinden ayıran, düşünsel çalışmayla kazanılmış olan doğa üzerindeki egemenliktir. «Hayvan dış doğayı yalnızca kullanır ve onda yalnızca varlığıyla değişikliklere neden olur,» diye yazmıştır Engels **Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü**'nde. «İnsan doğanın amaçlarına hizmet etmesini sağlar, ona egemen olur.

İnsanla diğer hayvanlar arasındaki sonal ve temel ayrım budur ve bu ayrıma yol açan emektir.»

İnsanla doğa arasındaki, insan toplumu kadar eski olan karşıtlık, denetimsiz doğa güçlerinin insanın varlığını tehdit etmeleri ve onun amaçlarına engel olmaları anlamında daima bir antagonizma unsuru içermiştir. Nitekim ilkel toplumda doğa güçleri, kendileriyle döğüşülmesi, kandırılması ya da aldatılması gereken tehditkâr düşmanlar arasında sayılırdı. Doğal felaketler belirli aralarla insanın yaptıklarını yıkmışlardır. Doğa güçleri anlaşılmadıkları ve denetlenmedikleri sürece, insan için antagonisttirler ve etkileri yararlı olduğunda bile daima bir tehdit ve tehlike unsurunu içlerinde barındırırlar.

Üretimin gelişimi esnasında, insanlar doğa güçlerine gitgide artan bir şekilde hakim olmuşlardır. Gerçekte, doğa üzerinde artan egemenlik, maddi ilerlemenin temel içeriğidir. İnsanlar doğa güçlerine egemen olurken bunların işleme yasalarını öğrenir ve böylece de bu yasalardan insanların amaçları için yararlanırlar, insan doğa güçlerine, onları her nasılsa zayıflatarak ya da onların özelliklerini ve yasalarını kendi tasarılarına uygun bir şekilde değiştirerek değil, bu güçleri bilmeyi, kullanmayı ve onları düşman halinden çıkarıp hizmetkâr haline dönüştürmeyi öğrenerek egemen olur.

Ama insanların doğa güçleri üzerindeki egemenlikleri, onların doğaya hakim olurken yarattıkları üretim araçlarına ve kendi ürünlerine bağımlılıkları tarafından dengelenir. İnsanlar üretim araçlarına şu anlamda bağımlıdırlar ki; ekicinin kendisi toprağın, makineyi kullanan ise makinenin egemenliği altındadır. Ürünler meta olarak üretildiğinde ise, üreticiler kendi ürünlerine bağımlıdırlar; şu anlamda ki, kullanmak için istediklerini üretmeyip, tamamen kendi ürünlerinin pazarda başına gelene bağlıdırlar. Pazarda ürünlerin kendileri, üreticilerin kaderi üzerindeki denetimi ele geçirmiş gözükürler. Ve bu ortak bağımlılık-

ta, insan insana bağımlı olmuş ve onun tarafından sömürülmüştür.

Bununla birlikte, bu toplumda insanların kendi toplumsal örgütlenmesinin insan özgürlüğünün eksiksiz gelişiminin önüne koyduğu her engel ortadan kaldırılır. İnsanlar artık engelsiz olarak doğa güçlerini tanımayı ve denetlemeyi; onları hizmetkârları olarak kullanmayı; ve dünyayı, —insanlık doğanın en üstün ürünü olduğu için— insani bir dünya yapmak için doğayla işbirliği yaparak onu yeniden kurmayı sürdürürler.

Bu toplumda, birleşmiş üreticilerin üretim araçlarının kullanımı üzerindeki toplumsal denetimi, toplumsal ürünlerini kullanım ve tadını çıkarmaları sonunda mutlak, koşulsuz ve sınırsız hale gelir. Her birey, toplumsal işbölümü tarafından kendisinin çok yönlü gelişimine şimdiye kadar giydirilmiş olan deli gömleğinden ve gereksinimlerini karşılamasına bu karşılamanın araçlarının bedelini ödeme zorunluluğu tarafından şimdiye kadar konulan kısıtlamadan kurtulmuştur, toplumun ekonomik planlama organları sayesinde üretimi eksiksiz ve dolaysız bir şekilde planlayabilirler: Basit olarak üretici güçleriyle gereksinimlerini hesaplayıp, ondan sonra da üretici güçlerini bu gereksinimlerini karşılayacak şekilde kullanırlar.

William Morris'in **Hiçbir Yerden Haberler**'de halka söylettiği gibi: «Yaptığımız mallar gereksinim duyulduğu için yapılır. İnsanlar kendileri için yapıyorlarsa komşularının kullanımı için de yapıyorlardır; hakkında hiç bir şey bilmediklerinin olmadığı bir pazar için değil. Şimdi istediğimiz şeyleri anladık ve bunları yapmaktan aldığımız tadı değerlendirmek için yeterince zamanımız ve kaynağımız var.»

Yabancılaşma ve Soğuma'nın (Estrangement) Sonu

O halde, komünizmle birlikte kendi üretim araçlarının

ve kendi ürünlerinin insan üzerindeki egemenliğinin son kalıntısı da ortadan kalkar. Bundan böyle insan kendi toplumsal örgütlenmesinin tam hakimi ve gitgide artan bir şekilde doğanın efendisidir. Bununla birlikte, Marks'ın sözleriyle, insanlığın tarihöncesi biter ve insan tarihi başlar.

Gerçekte, insanı diğer hayvanlardan en derinden ayıran şey insanın kendi amaçlarının bilincinde olması ve amaçlarına ulaşmaya çabalarken nesnel dünyanın yasalarını bilinçli bir şekilde kullanmasıdır. Şimdiye kadar insanlar üretim sürecinde doğa güçlerine hükmetmişler, ama kendi toplumsal örgütlenmelerinin hakimleri olamamışlardır. Üretmişler, ama kendi üretim araçlarına ve kendi ürünlerine hakim olamamışlardır. Üretirken, toplumsal güçler yaratmışlar ve insanların alınyazılarına yabancı bir güç gibi egemen olan ekonomik yasaları harekete geçirmişlerdir. Bu insan tarihi değil, yalnızca insanın yapılmakta olan tarihidir.

Marks, ilk felsefi çalışması olan **1844 Ekonomi - Felsefe Elyazmaları**'nda insanın «yabancılaşma» ve «soğuma» durumu üzerine yazmıştır. Bu kavram gerçekte komünizmin fikirlerinin kaynağıydı.

İnsanlar ilkel komünizm durumundan çıkarken, kendilerini doğaya bağlayan göbek bağını da keserek, ondan kurtulmaya başlarlar. İlkel komünizmde birey gruba o kadar bağlı ve onun içine o kadar dalmıştır ki, herhangi bir şekilde bireyselliği olması çok zordur. Grup ise doğal ortama ve onun sunduğu yaşam araçlarına bağlı ve bağımlıdır. İnsanlar ilkel yiyecek toplamadan yiyecek üretmeye geçip, biraraya gelmiş bireyler olarak işbölümüyle birlikte doğal ortamlarını şiddetli bir şekilde etkilemeye başladıklarında, özel mülkiyet ve sömürü de başladı. Bunlara ise Marks'ın deyişiyle, yabancılaşma ve soğuma eşlik etti.

Yabancılaşma, bir insana ait olanın onun mülkiyetinden çıkması ve kendisine karşı kullanılabilmesi anlamına gelir. İnsanlar emeklerinin ürünlerine yabancılaşırlar; sömürüldüklerinde ise emeklerinin kendisi de yabancıla-

şır, çünkü, gördüğümüz gibi, emekleri kendilerinden alınır ve başkaları tarafından kullanılır. Ayrıca, özel mülkiyet ve sınıflara bölünmeyle birlikte, insanların yarattığı toplumsal kurumlar kendi denetimlerinin dışına çıkar; iradeleri dışında, denetleyemedikleri ve etkisine maruz kaldıkları toplumsal ilişkiler kurarlar ve kurumlarla örgütler yaratırlar.

Bu durumda, insanlar birbirlerinden soğurlar. Elbette ki, insanlar şeyleri arzu ederler ve şeylerin kullanımına sahip olmak iyi bir şeydir; ama şimdi şeylere bağlılık insanlara bağlılıkla çelişir ve insanlar birbirlerine sahip olunacak ve kullanılacak şeylermiş gibi davranırlar. Şeylere sahip olmak yaşamın büyük ve zorunlu amacı haline gelir ve insanlar bu amaca ulaşmaya çabalarken soğuyarak, birbirlerine şeylerin sahipliğini kazanmaya yardımcı olacak araçlar olarak davranırlar.

Bu durumun, sınıflı toplumun gelişimiyle birlikte iyileşmeyip daha da kötüleştiğini anlamak zor değildir. Kapitalizmin nefretle dolu olması ve insaniyetsizliği, insanların kendi güçlerine ve ürünlerine yabancılaşması ve birbirlerinden soğumalarının kapitalizm koşullarında en üst noktasına ulaştığı olgusuna bağlıdır. Sanatçılar ve yazarlar, hayalperestler ve reformcular çağlar boyunca bunun farkına varmış ve nedenlerini tam olarak anlamadan onun etkilerini tanımlayarak bunlara karşı mücadele etmişlerdir. Komünizm bunun anlaşılmasıyla başlar. Büyük ve insani amaç, insanın yabancılaşma ve soğuma durumuna ebediyen son vermektir.

Marks'ın ilk yazılarında ifade ettiği gibi, «insani öz» ancak o zaman gerçeklik bulacaktır. Bu ne anlama gelir? Tabii ki, insanın mükemmel bir biçim değiştirmesi anlamına gelmez. İnsan - hayvan için esas olan ve onu diğerlerinden ayıran şey, yaşam araçlarını üretmek için amaçlı işbirliğidir. Komünizm basitçe, doğa bilgisiyle ve insanın kendi toplumsal örgütlenmesi engel olmadan bunun yapılması anlamına gelir. Bize benzeyen, bizim gibi elleri, be-

yinleri duyu organları ve fiziksel gereksinimleri olan insanların istediğimiz şeyleri üretmek ve herkese herkesin ortak zenginliğinden yararlanmaları için fırsat sağlamak üzere işbirliği yapmaları bu anlama gelir.

Bunda «insan doğasına» aykırı olan ne vardır? Komünizm düşüncesi insan doğasına ve insanın toplumsal gelişim yasalarına ilişkin bilimsel anlayışa dayanmaktadır. Komünizmle bir «mutluluk devresi» fikri olarak alay etmek uzun zamandır modadır. Bu alay çok önceleri Robert Owen tarafından **New Lanark'ın Sakinlerine Söylev**'de yanıtlanmıştır: «Kişiler hangi fikirleri Millennium'a (*) bağlayabilirler bilmiyorum; ama cinayet ve yoksulluğun olmadığı, sağlığın büyük ölçüde düzeldiği, dertlerin varsa bile çok az olduğu ve mutluluğun yüz kat arttığı toplumun yaratılabileceğini biliyorum.»

Komünist Toplumun Geleceği

Artık bildiğimiz gibi, kapitalizmden sosyalizme geçiş uzun ve pürüzlü bir süreçtir. Bazı uluslar sosyalizme ulaşırken bazıları hâlâ kapitalist, hatta bazı yönlerden pre-kapitalist olarak kalırlar. Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki, dünya ölçüsünde sosyalizmden komünizme geçiş de uzun ve pürüzlü bir süreç olacak; bazı uluslar komünizme geçerken bazıları da geride kalacak ve belki de hâlâ kapitalizm aşamasında kalacaktır.

Peki, komünizmden sonra ne olacak? Bu çok doğal, ama şu anda yanıtlama olanağımızın olmadığı ya da çok belirsiz bir şekilde yanıtlayabileceğimiz bir sorudur.

Genel olarak, toplumsal gelişimin daima işlemiş olan aynı temel yasalarının işlemeye devam etmeyeceğine inan-

(*) Millennium: Sözcüğün anlamları şöyle: (1) bin yıllık devre, (2) mutluluk devresi, (3) Yeni Ahit'e göre, İsa'nın dünyada hüküm süreceği bin yıllık devre (Ç.N.).

mak için hiçbir neden olmadığı söylenebilir. Çünkü bunlar insanın varlık durumunun kendi yasalarıdır.

İnsanların üretim yaparken üretici güçlerinin karakterine uygun gelmesi gereken üretim ilişkilerine girmeleri olgusu geçerliliğini korur.

İnsanların bilincinin onların toplumsal varlığı tarafından belirlenmesi olgusu geçerliliğini korur.

Üretim geliştikçe onunla birlikte yeni toplumsal görevlerinde gelişmek zorunda olması olgusu geçerliliğini korur.

Ama etkilerini sınıf çatışmaları, bunalımlar ve felaketlerle ve insanın niyetlerinin engellenmesiyle göstereceklerine, toplumsal gelişimin yasalarından, tıpkı doğa yasaları gibi, tüm toplumun çıkarı ve insanların niyetlerinin gerçekleşmesi için birleşmiş insanlık tarafından gitgide daha bilinçli bir şekilde yararlanılan ortak bir çıkar temelinde birleşen insanlar, kendi toplumsal yönlerini tamamiyle denetleyeceklerdir. Bunun ise kendi gereksinimlerine ve toplumsal varlıklarının gerçek koşullarına ilişkin bilgiyi pusula edinerek başaracaklardır.

Komünist toplum hakkında peşin olarak bilebileceğimiz her şey, daha önceki toplum, özellikle de kapitalist ve sosyalist toplumlar hakkında bildiklerimizden çıkmaktadır. Bundan dolayı çözümlediğimiz kapitalist ve sosyalist toplumların belirli özelliklerinin ortadan kaldırılması gerekeceğini biliyoruz. Ve bunun nasıl olacağını genel olarak çözebiliriz. Bunun ötesinde ne olacağı hakkında kehanette bulunma olanağımız ise yoktur.

Bizim bugünkü dünyamızdan böyle tamamen farklı bir toplum var olduğunda, bizler onun içinde yaşayan insanların ne yapmaya karar vereceklerini nasıl söyleyebiliriz? Elbette ki bunu söyleyemeyiz. Bir şey söylesek bile onlar bizi hiç dikkate almayacaklardır, çünkü onların yapacakları bizim gereksinimlerimize değil, kendi gereksinimlerine dayanacaktır.

En fazla, iki önermede bulunmaya cüret edebiliriz.

(1) Komünist toplumda mülkiyet en yüksek gelişim aşamasına ulaşmıştır. Özel mülkiyet ortadan kalkmıştır.

İnsanlar bütün gereksinimlerini karşılamak için, birlikte, kendi insan kaynakları da dahil doğanın tüm kaynaklarından yararlanmaktadırlar. Bu kaynaklar özel olarak hiç kimseye ait değildir. Birleşik emeğin ürünleri tüm topluma aittir ve tüketim araçları toplumun üyeleri arasında kişisel kullanım amacı için kendi kişisel mülkiyetleri olarak gereksinimlerine göre dağıtılmaktadır. Şu anda genel olarak anladığımız şekliyle —üretim araçlarının ve ürünlerin özel bireyler, gruplar ve örgütler tarafından sahiplenilmesi ve denetlenmesi olarak— mülkiyet, gerçekte son bulmuştur. Mülkiyetin gelişiminin en yüksek aşamasından kastedilen budur.

O halde, mülkiyetin başına bu gelirse, insanlar bir daha asla üretim ilişkilerini değiştirme ve daha yüksek bir mülkiyet biçimi kurma zorunluluğu duymayacaklardır.

(2) Bununla birlikte, toplumun hareketsiz kalması gerekmez. Üretim güçlerinde yeni bilimsel buluşlara bağlı olarak yeni gelişmeler olabilir. Bunların neler olacağını söyleyemeyiz, çünkü buluşları önceden bilseydik bunlar buluş olmazdı. Günümüzde fiziksel bilimlerin yeni enerji kaynaklarını kullanıma sokma potansiyeli ve dünya yüzeyini değiştirmekle kalmayıp aya ve diğer gezegenlere seyahat etme olasılıkları tarafından etkilenmeye hayli eğilimliyiz. Biyolojik bilimlerdeki buluşlarda devrim olup, bunların canlı organizmaların büyümesini denetleyebilmemizi ve insanın yaşam süresini büyük ölçüde uzatabilmemizi sağlaması olanaklıdır. Her durumda, yeni buluşlarla birlikte yeni ufuklar açılmakta, yeni gereksinimler duyulmakta ve eski alışkanlıklar, yaşam tarzları, fikirler ve kurumlar değiştirilmesi gereken bir engel olarak hissedilmektedir. Örneğin, insanın yaşam süresi büyük ölçüde uzatılmış olsaydı, açıktır ki, bu daha uzun yaşamın gereksinimlerini karşılamak için her çeşit toplumsal yeniden düzenleme zorunlu olacaktır.

Bundan dolayı, şimdiye kadar, var olan üretim ilişkileriyle yeni uretim güçleri arasındaki bir çelişki olarak ifade edilen ve insanlığın gelişiminin daima başlıca nedeni olan, eskiyle yeni arasındaki —insanların üretim yaparken girdikleri eski birlik biçimleriyle yeni üretim güçleri arasındaki— çelişki işlemeyi sürdürecektir— ama yeni şekillerde. Var olan mülkiyet biçimleriyle toplumsal gelişimin yeni gereksinimleri arasındaki bir çatışma biçimini almayıp, başka biçimler alacaktır. Ve değişiklikler sağduyu olmadan çatışmaların bir sonucu olarak değil, görüşmeler ve tartışmalarla sağlanacaktır.

Tartışmayı bu noktada kesme ve kendimizi var olan gerçeklere döndürmek zorundayız. Tüm insanlık sömürüden kurtulduğunda, insanlar yokluk olmadan, güvenlik ve mutluluk içinde yaşayacaklar ve gelecekle yakından ilgilenme olanağına kesin olarak kavuşacaklardır. Bizler ise onların gelecekle ilgili sorunlarıyla daha fazla ilgilenmeyip, daha çok kendi sorunlarımızla ilgilenmeliyiz, çünkü insanlığın geleceği toplumun bugünkü çelişkilerini nasıl çözeceğimize bağlıdır.

Sonuçlar

İnsana ve onun toplumsal gelişimine ilişkin materyalist anlayıştan hangi sonuçları çıkarabiliriz?

(1) İçinde yaşadığımız çağ, insanlığın gerçekten insani varlık koşullarının kazanılmasına doğru belirleyici adımı kesin olarak attığı çağdır. Tarihsel materyalizm, gelecek kuşağın önündeki olağanüstü perspektifleri aydınlatmaktadır.

İlkel komünizm evresinden bugüne kadar toplum hep çalışan halk yığınlarının sömürülmesine dayanmıştır. Azınlığın zenginliği çoğunluğun yoksulluğuyla karşıtlık oluşturmuştur. Maddi üretimdeki, bu zenginliği yaratan büyük ilerlemeler ancak üreticilerin sömürülmesinin artması pa-

hasına gerçekleştirilebilmiştir. Ezici çoğunluk, yaratılması kendi emekleriyle olanaklı kılınan kültürden yararlanma hakkından yoksun bırakılmıştır. Sınıflar ve halklar arasında daima savaş olmuştur.

İnsanlık, insanın insan tarafından sömürülmesine son verildiği ve toplumun gelişiminin artık çatışmalar ve ayaklanmalarla meydana gelmeyip, akılcı bir plana uygun olarak bilinçli bir şekilde düzenlendiği yeni bir toplum düzeni yaratmak üzere bu gibi toplumsal varlık koşullarından çıkmaktadır.

Bütün bunların zorunlu hale gelmesinin nedeni toplumsal üretimin yeni güçlerinin üretim araçlarının özel mülkiyetine ve ürünün özel olarak sahiplenilmesine uygun olmamasıdır. Bunlardan ancak toplumsal mülkiyet ve toplumsal sahiplenme temelinde tamamen yararlanılabilir.

Modern bilim ve teknik, tarihte ilk kez, herkesin yüksek ve yükselen bir yaşam standardından, boş zamandan, eğitimden ve kültürden yararlanma olanağını yaratmıştır. Bu olanağı gerçeğe dönüştürmek için toplum tüm üretimin denetimini eline almalı ve tüm toplumun gereksinimlerini karşılamak için onu planlamalıdır.

Bu herkesin yaşamın temel maddi gereksinimlerinden —iyi ev, gıda ve sağlığın korunması— kesin olarak yararlanma olanağının olacağı anlamına gelir. Yüksek teknik sayesinde tekdüze ve çetin çalışma sona erecek ve herkes yaratıcı bir şekilde çalışmakta serbest olacaktır. Çalışma bir yük olmaktan çıkacak, yaşam gereksinimlerinden biri, bir gurur ve zevk konusu haline gelecektir. Herkes dinlenme ve boş zamanın, eğitimin ve kültürlü bir yaşamın tadını çıkaracaktır. Herkes niteliğini yükseltme ve çeşitli yeteneklerini geliştirme olanağına kavuşacaktır. Sosyalizmin yerleştirmeyi hedeflediği gerçekten insanca yaşam koşulları bunlardır.

(2) Sosyalizm ancak modern toplumdaki devrimci sınıfın, yani işçi sınıfının kapitalist sınıfla olan mücadelesindeki eylemi sayesinde kurulabilir.

Sosyalizmin sınıf işbirliğine dayanan tedrici bir geçişle kurulma olanağı yoktur, çünkü kapitalist sınıf varlık koşulları nedeniyle onu mülkiyetinden ve kârından yoksun bırakacak olan sosyalizme karşı sonuna kadar direnmek zorundadır. Aksine, sosyalizm ancak işçi sınıfının kendisini kapitalist sömürüden kurtarmak için verdiği mücadeleyle kazanılabilir.

İşçi sınıfı, kendisini kurtarmakla bütün toplumu da sömürüden tamamen kurtaracaktır.

Sosyalizmi kazanabilmek için işçi sınıfı birleşmeli ve tüm çalışan halkı kapitalist egemenliğine son vermek ve tüm çalışan halkla ittifak halindeki işçi sınıfının egemenliğine dayanan yeni bir demokratik devleti kurmak için mücadeleye sokmalıdır.

(3) İşçi sınıfı kapitalizmi yenebilmek ve sosyalizmi kurabilmek için, bilimsel sosyalist teoriyle donanmış ve onu uygulayabilecek olan kendi siyasi partisine sahip olmalıdır.

İşçiler kitle mücadelelerinin deneyimi esnasında kendi çıkarlarıyla patronlarınkiler arasındaki antagonizmanın ve birleşme ve örgütlenme gereğinin bilincine varmaya başlarlar. Ama bu bilinç, ancak bilimsel teorinin yardımıyla sosyalist bilinç haline gelebilir. İşçi sınıfı ancak sosyalist teoriden yararlanarak, yalnızca daha yüksek ücretler için dövüşmekle yetinmeyip ücret sistemine son vermenin gereğini görebilir ve bu mücadeleyi doğruca zafere götürmenin yolunu anlayabilir. Bundan dolayı, sosyalizm mücadelesinin sürdürülmesi için her şeyden çok gerekli olan, bilimsel sosyalizmin yığınsal işçi sınıfı hareketiyle birleşmesidir.

(4) Günümüzde bilimsel Marksizm - Leninizm teorisi denenmiş, sınanmış ve doğruluğunu uygulamada kanıtlamıştır. Sosyalizm Sovyetler Birliği'nde bu teorinin rehberliğinde ve ondan esinlenerek inşa edilmekte ve gelecekteki komünist toplumun biçimi netleşmektedir. Dünyaya daha

önce ayak basmış herkesten daha gururlu ve daha özgür yeni sosyalist insanlar işbaşındadır. Milyonlarca insan daha sosyalizme doğru ilerlemektedir. Eskinin güçlerinin, gelişimini engellemekte bütünüyle aciz kaldıkları yeni bir dünya var olmuştur.

Ayaklarının üzerinde ölen, çözümsüz bunalımlar ve çatışmalarla parçalanmış olan kapitalizmin dünyası bundan tamamen farklıdır. Burada egemen tekeller sorunlarını çözme ve kârlarını artırma çabasıyla halkın yaşam düzeylerini düşürmekte, halkı aldatmakta ve özgürlüklerini kısıtlamakta, silah yığınağı yapmaktadırlar. Geleceğe —daha doğrusu geleceğin geciktirilmesine— yönelik umutlarını hidrojen bombasına bağlamışlardır. Son başarıları kitle kırımı araçlarıdır.

O halde son vargımız açıktır. Tüm dünyadaki sıradan insanlar barışı korumak için birleşebilir ve birleşmelidir. Sosyalizmi şimdiden inşa eden ülkelerle işbirliği için çabalamalı ve onların kazanımlarını korumalıyız. Kendi ülkemizde kapitalizme son vermek ve sosyalizmi kurmak için çalışmalıyız.

OKUMA LİSTESİ

Aşağıdakiler, Marks, Engels ve Lenin'in tarihsel materyalizm teorisini ortaya koyan başlıca eserleridir. Bununla birlikte, onların yazdıkları her şey bu teoriyle ilgilidir ve onun bir uygulamasını içerir. Yıldızla işaretli eserler yeni başlayanlar için en uygunlarıdır.

MARKS ve ENGELS:

Komünist Manifesto *
Alman İdeolojisi
Mektuplar

MARKS:

Kapital, I., II. ve III. ciltler
Ekonomi Politiğin Eleştirisi, Önsöz *
Gotha Programının Eleştirisi *
Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i
1844 Ekonomi - Felsefe Elyazmaları

ENGELS :

Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm *
Karl Marks'ın Mezarının Başında Yapılan Konuşma *
Ludwig Feuerbach *
Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni *
Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü *
Anti-Dühring

LENİN :

«Halkın Dostları» Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?
Materyalizm ve Ampiryokritisizm
Karl Marks *
Devlet ve Devrim *
Emperyalizm *

Marksist felsefe üzerine yazılanların ikincisi olan bu kitap, Marksizmin toplumsal gelişimi kendilerine dayanarak anladığı başlıca kavramları -"üretim tarzı", "sömürü", "sınıflar", "toplumsal-ekonomik oluşumlar"- tanımlamakta; toplumun Marks tarafından bulunan temel gelişim yasasını özetlemekte ve toplumsal "üstyapı"nın ekonomik temel üzerindeki evrimini incelemektedir. Son olarak da Sosyalizm ve Komünizme ilişkin Marksist teorinin ana hatlarını çizmektedir. Bu cilt diğer ikisinden (Materyalizm ve Diyalektik Metod, Materyalist Bilgi Teorisi) bağımsız olarak okunabilir.